

A'
KÉT MAGYAR HAZA
ELSŐ RANGÚ

GYÓGYVIZEI

ÉS

FÜRDŐ-INTÉZETEI

TERMÉSZET- VEGY- 'S GYÓGYTANI SAJÁTSAGAIKBAN
ELŐTERJESZTVE.

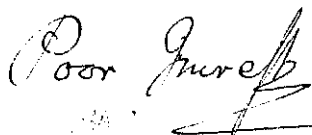
A' M. TUDÓSTÁRSASÁG ÁLTAL KOSZORÚZOTT

PÁLYAMUNKA.

IRTA

TÖRÖK JÓZSEF.

ORVOS- ÉS SEBÉSZTUDOR, A' DEBRECZENI REF. FŐISKOLÁBAN VEGY-
TAN ÉS TERMÉSZETRAJZ NY. R. TANÁRA, A' KIR. M. TERMÉSZETTUDO-
MÁNYI TÁRSULAT, A' BUDAPESTI KIR. ORVOSÉGYLET RENDES, A'
PESTI ORVOSI KAR 'S A' TUDÓSTÁRSASÁG LEV. TAGJA.

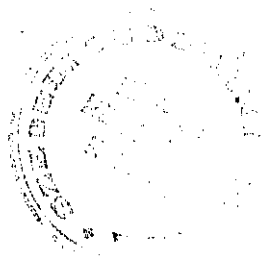
KIADTA

A' MAGYAR IRODALOMTERJESZTŐ TÁRSULAT.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1848.

Pályakérdés.

Határoztassanak meg vegybontások 's gyógygyakorlati adatok nyomán a' nevezetesebb honi ásványvizek gyógyjavalatai; mikép lehetne azokat netalán létező hiányaikra nézve orvos-rendőrségi tekintetben használhatóbbakká tenni; továbbá adassék elő, mellyekkel lehetne azok közül a' külföld legnevezetesebb ásványvizeit teljes sikerrel pótolni; végül említessék meg, mik történtek irodalmi tekintetben e' tárgyra nézve. —

Jelnye.

Quod si quis fide carere ex his aliqua arbitratur, discat in nulla parte naturae, maiora esse miracula. Plinius Hist. nat. Lib. 31. lap 18.

B e v e z e t é s .

Mióta Tognio Lajos egyetemi tanár árvasági elhagyatott állapotban sinyledező ásványos vizeink ügyeit lelkesült kebellet, 's lankadatlan buzgalommal fölkarolta, vizsgálatainak némelly nevezetesebb eredményeit a' közönség elibe bocsátotta, orvosi rendünknek e' tekintetben elzsibbasztott figyelmét átható megszólamlásaival fölzaklatta : át kezdők látni, milly megbecsülhetlen kincs rejlik honunk ásványos vizciben, de át kezdők látni azt is, mennyire elhanyagolók a' bőkezű természet ezen megbecsülhellen adományait, 's mennyire hátramaradánk e' tekintetben is a' külföldhöz képest. És ezen belátás megtermette már eddigelé is a' maga jótékony gyümölcseit, mert az elmaradás nyomasztó érzete azóta mind egyesek, mind testületekben számtalanszor nyilvánkozott. Így lön például, hogy a' kir. magyar Természettudományi Társulat egy az ásványos vizek ügyében folytonosan működő bizottságot nevezett ki; így történt, hogy az orvosok és természetvizsgálók 1844-ben Kolosvárt tartott nagy gyűlése szinte választmányt hozott létre az ásványos vizek körül működendőt, melly mivel egy év lefolyta alatt létezésének semmi életjelenségeit nem adá, a' következő 1845-ik évben Pécsen tartott nagygyűlés összehozván a' kártyát, új választmányt alakított, mellynek feladata *) : *Magyarország ásványvi-*

*) L. A' magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsen tartott 6-ik nagy gyűlésének történeti vázlata 's munkálatai. Pécsen 1845. I. 52

zeit minden tekintetben megvizsgálni, azokkal kórházakban és magánbetegeken kísérleteket tenni, azokat a' külfölddel megismertetni, és oda leendő szállításukat megindítani, általában terjedelmes összeköttetései által mindent elkövetni, mi hazánk ásványvizeinek hírére megalapítani 's mindinkább terjesztetni fogná. De a' melly választmány eddigelé leginkább a' „nervus rerum gerendarum“ hiánya miatt szinte zátonyon ül.

Igy történt végre, hogy a' Magyar Tudóstársaság is kitűzé részéről a' jelen korszerű, nagyfontosságú, de egyszersmind rop-pant kiterjedésű pályakérdést, melly ha szerencsésen oldatik meg, a' nevezett választmányoknak is kissé megtörvén az útát, minden-esetre megkönnyebítendő teendőit, 's így majd csak elközelgetend azon idő, mellyben ez ügybeni mozgalmainknak is élvezhetendjük várván várt és reménylett gyümölcseit. — Ezt ohajtva, bár hosszas magammali küzdés után, mellyet a' kérdés fontossága, és tehetségeim csekélységének mérlegezése eredményezett, elhatároztam magamat e' pályakérdés fejtegetésére, annyiival is inkább, mivel vajmi szomorúan tapasztaltam, hogy irodalmunknak ezen ága eddigelé ügyszólván egészen parlagon hevert; miről könnyen meggyőződhetik a' tisztelt olvasó, ha ásványvizeink alább összeállított szűkkörű, 's néhány magányrajzban határozott literatúráját megtekintendi. — Minél csekélyebbnek éreztem pedig e' kérdés megfejtéséhez szükséges tehetségeimet, annál több segéd-eszközöket törekedtem igénybe venni; nevezetesen pedig minde-nekelőtt lehető tökéletesen összeállítottam és megszereztem magamnak honi gyógyvizeink literatúráját, 's az ezekben talált czélra vezető adatokat felhasználtam; ezenkül levelezésbe ereszkedtem némelly megyei fő- és fürdőorvosokkal, leginkább azon első-rangú ásvány- vizeinkre nézve, mellyekről az irodalmi forrásokból nem merithettem kielégítő adatokat és tudósításokat; 's kik szive-sek valának ebbeli vállalatomban nagylelkűen gyámolítani, azok fogadják tőlem ezennel legforróbb hálanyilatkozatomat; továbbá né-

hány alig nevéből ismert, de jeles sajátágánál fogva Európa elsőrangú gyógyvizei között szerepelhetők ásványvizünknek vegybontását eszközölttem (Bikszád, Túr); végre egy kirándulást is tettem Esztergom megyébe, hogy az ottani nagy jelentőségű és nagy számú keserű vizeknek helyrajzi 's földismei viszonyairól autopsia útján szerezzek magamnak tudomást és felvilágosítást. Ezen itt elősorolt segéd eszközök fölhasználásának köszöni e' dolgozat létrejövését, 's azt hiszem, hogy ezzel honi hydrologiánk nagy épületéhez némelly használható új anyagokat, közönségünk kezébe pedig nagyszámú gyógyvizeinknek szükség szerinti megválasztására nézve lehetőleg biztos kalaúzt szolgáltatam. — Hátra van még, hogy e' munka oeconomiájáról szóljak néhány szót. —

A' kitűzött pályakérdés értelmében a' gyógyjavallatokat kelle adnom tapasztalatokra 's vegybontásokra építve, de minthogy a gyógyjavallatok vagyis az ásványvizek gyógyereji okszerű összefüggésben vannak azoknak természet- 's vegytani sajátágaival, ezeket mindenütt, hol csak lehetséges vala, kifejtettem, előre bocsátván egyszersmind minden egyes gyógyviz történeteinek rövid vázlatát, mint szinte a' fürdő intézet miben létét is, hogy annál több oldalú hasznát vehesse az olvasó munkálatomnak, 's annál könnyebben megválaszthassa az orvos kényelem tekintetében is a betegének szükséges fürdő intézetét. — A' külfők gyanánt használt munkák, magányrajzok megnevezését is minden egyes gyógyviz tárgyalása előtt el nem mulasztottam, a' mellett, hogy azok az irodalmi rovaiban is megneveztettek.

A' külföld nagyhirű, 's honosaink által gyakran használtatni szokott gyógyvizekkel párhúzamozást, összehasonlítást is, bár meg vagyok e' közmondás helyességéről győződve „Omnis similitudo claudicat“ és nincs két tökéletesen egyforma falevél az erdőben minden egyes gyógyviznél megtettem, 's ennél fogva a' kérdés ezen részének külön czikket nem szenteltem, annyival is inkább, mivel azon meggyőződésben vagyok, hogyha egy honi fürdőintézet vize

minden természet 's vegytani sajátságaira nézve hasonlítana is egy külföldi gyógyvizhez, mégis annak tökéletes pótszere nem lehetne, nem lévén az éghajlati viszonyok is ugyan azok; minélfogva ezen párhuzamosítás inkább csak az otthon, nem pedig valamely fürdőben használandó gyógyvizekre nézve bir nagyobb érvényességgel. —

Mi a rendet illeti, melyet gyógyvizeink elősorolásában követtem, e' tekintetben elsőséget adtam a' langyos és hév vizeknek, mint a' mellyek mindenesetre nagyobb jelentőségűek a' hideg ásványvizeknél; mind a' hév, mind a' hideg gyógyvizek osztályozását pedig vegytani alapra építettem, követvén e' tekintetben jelenkorunk legjelesebb hydrologusait, ennélfogva gyógyvizeinket 1-ör vegyileg közönyös, 2. kénes, 3. konyhásos, 4. keserű, 5. szikéletes, 6. meszes, 7. savanyú, 8 vasas vizekre osztályoztam.

Ezeket előre bocsátván, lássunk kitérőt földadatunkhoz. —

1. A' két magyarhaza elsőrangú langyos és hévvizei.

Langyos vizeknek nevezzük Vetter szerint azon gyógyvizeket, melyek $+ 15^{\circ} - 28^{\circ}$ R., hévvizeknek pedig azokat, melyek $+ 28^{\circ} - 51^{\circ}$ R. fokú hőmérséklettel bírnak; $+ 51^{\circ}$ R. foknál magasb hőmérsékletű gyógyvíz honunkban nem található, miként ellenkezőleg $+ 4^{\circ}$ R. foknál alacsonyabb hőmérsékletű szinte nem.

a) Vegyileg közönyös langyos és hévvizeink.

A' vegyileg közönyös hévvizek' meghatározása.

Vegyileg közönyös gyógyvizeknek azok nevezetnek, melyek nagy vegytani tisztaságoknál fogva bírnak gyógyerővel. Ezen vizek tiszták, iz és jobbadán szag nélküliek is, vagy csak igen csekély, könkéneg (Schwefelwasserstoff) szagot árasztanak: arányszűlyök igen közel áll a' lepárolt vizéhez 's 16 obonnyi mennyiségben 3, legfőlebb 5 szemer szilárd, vagy álló alkat résznél több nem foglaltatik. E' mellett ezen alkatrészek nem lehetnek olyanok, melyek már csekély mennyiségben is tetemes gyógyerőt fejtenek ki.

A' vegyileg közönyös hévvizek gyógyhatása.

Az illetén gyógyvizekben minél tisztábbak vegytanilag, annál nagyobb a' lappangó melegség, 's ennél fogva hasonló mérséklet mellett nagyobb izgató erővel bírnak, mint a' közönséges vízből készült fürdők. Minél tisztább továbbá a' víz, annál nagyobb oldozó ereje az állati kigőzölgés anyagaira nézve, de annál több is megy belőle által a' sűrű folyadékokat tartalmazó periphericus edényekbe. Ezen két ok izgatólag hat az edényrendszerre, abban élénk mozgásokat, nagyobb fokú lázas ellenhatást idéz elő, 's minden vizet elválasztó életművekben, főleg a' vesékben élenkebb bírálatokat. Nagy fontosságú ez főleg olly állapotokban, melyekben a' földes képletek túlnyomók, azaz, melyekben a' kórlátzott nedvke-

ringés, 's a' szilárd részek nagyobb bőségénél fogva csapadékok, lerakódások képződnek a' szövetekbe. Ezért javallvák a' közönyös hévvizek főleg aggastyánoknál, kikre nézve valódi fiatalító hatással bírnak, a' mennyiben feszes, meredt tagaiknak új hajlékonyságot mozgékonyt, érméczességet kölcsönöznek, a' beidegzést fölmagasztalják, 's élettellyt (turgor) varázsolnak elő petyhüdt részekben. Az c' nemű gyógyvizeink között első helyen szerepelnek.

1. A' Daruvári közönyös hévvizek. (*Akratothermae*).

Magányrajzok.

1. Pósa Gábor, tudósítás a' daruvári és lipiki fürdőkről. Bécsben. 1818.
2. *Aquae soteriae Daruvarienses*, auctore Sigismundo Rosenberg. 1837.

Daruvár Pozsega vármegyének igen csinos és kellemes fektű mezővárosa, az éjszaki szélesség $45^{\circ} 36'$, a' keleti hosszúság $34^{\circ} 57'$ foka alatt, a' tenger színe felett pedig 404 6. láb magosságnyra fekszik, *Pakracz* mezővárosától délre 3, Verőcze városától pedig éjszakra 4 órányira, a *Toplicza* nevezetű kis folyam partján. Hévvizei semmi kétséget nem szenved, hogy már a' rómaiak által is használtattak, elhanyagolt állapotokból azonban 1762-ben emeltettek ki *gr. Jankovics Antal* által, ki az említett évben egy czélszerű fürdőépület fölállítása által mind magának örök emléket emelt, mind pedig a' fürdő naponként emelkedő hírét, nevét megalapította. Jelenleg ezen fürdők *Jankovich Isidor* cs. kir. kamarás² pártfogása alatt diszlenek.

Mi a' gyógyforrásokat illeti, számosan fakadnak azok néhány száz lépésnyi terjedelmű helyen, de csak 6 fordítalik gyógyczélokra, szükség esetében azonban minden pillanatban lehetne a források számát szaporítani, mert ezen talaj annyira át van hatva a' hévviztől, hogy akárhol ás az ember kissé mélyebbre, mindeütt uj, és pedig gazdag hévvízforrásra talál.

Fürdőépület két rendbeli van, u. m. a' régi, vagy *Antal fürdő*; és az uj, vagy *János fürdő*, mely 1810-ben kezdett használtatni; említendő ezenkül kétrendbeli *Izsfürdő*, melyek körüldeszakázott, hitvány fedéllel beborított gödörből állanak, 's leginkább a' pór nép által használtatnak.

A' daruvári hévvizek természeti sajátosságai.

Ezen hévvizek, mind légfejlődéssel fakadnak, úgy hogy a' viz némelly helyeken, mintegy forrni, pezsgeni látszik. A' mendenczék falaira, fenekére rozsdasárga üledék rakodik le. A' viz, tiszta, átlátszó, szintelen, 's a' légnek kitétetve is megtartja tisztaságát 's átlátszóságát, és csak több napok múlva, vagy pedig ha főzetik, lesz kissé zavarossá, 's világos barna porképu üledékeket rak le. Szaga egyedül a' szénsavtól ered, 's így csak a' forrásnál érezhető, kissé fulasztó. Ize nem kellemetlen, 's ha meghűttetik, a' legtisztább forrásvizéhez hasonló. Hévmérséklete az Antal forrásban $+ 37^{\circ}$ R., a' János forrásban $+ 34^{\circ}$ R., a' két iszapfürdőben $+ 32^{\circ}$ R. Aránysulya o' vizek mindegyikének 1,0006. Víz-dolgaiban ezen források igen gazdagok, úgy hogy az Antal-fürdő, 's az ugyan ezen fedél alatt létező közönséges fürdő, és a' Jánosfürdő forrásai 24 óra alatt 11,112 akónyi vizet adnak; 's így leggazdagabb vizü forrásaink közzé számíthatnak.

A' daruvári hévvizek vegytani alkatrészei.

Vegybontás alá vetették a' szóbani hévvizet *Cranz* 1773-ban, később 1808-ben *Kilaibel*, 1818 táján *Hinterholzer*. De legtökéletesebben vegybontotta azt 1839-ben *Vagner Dániel*, ki egy polgári fontban talált az:

	Antal f.	János f.	Iszapforrásban.
Kénsavas hamélegből	0,028	0,024	0,028 szemert.
„ szikélegből	0,435	0,462	0,411 „
„ keserélegből	0,092	0,069	0,107 „
Keserhalvagból „	0,027	0,027	0,036 „
Szénsavas keserélegből	0,220	0,198	0,238 „
„ mészélegből	1,966	1,605	2,112 „
„ vasélecsből	0,098	0,057	0,095 „
„ cselélecsből	0,041	0,131	0,041 „
Vilsavas agyagföldből	0,081	0,100	0,081 „
Kovaföldből	0,361	0,315	0,409 „
Összesen	3,359	2,988	3,558 szemert.

Szénsavból 1,49 1,32 1,58 köbhüvelyket. A' lavanynak (*Lithion*) pedig csak nyomdokait.

Ezen vegybontás után a' daruvári hévvizeket némellyek,

mint például maga a' vegybontó Vagner Dániel ur is a' vasas hév-
vizek közé számítja, a' vastartalom azonban olly csekély ezen
hévvezekben, hogy annak jelentélyes módosító hatást tulajdonítani
egyáltalában nem lehet, minél fogva azokat bizvást a' *közönyös*
hévvezek közé, 's egyszersmind a' világhírű gasteini, pfaffersi,
wildbadi gyógyforrások mellé sorolhatjuk.

A' daruvári, és gasteini hévvezek között különösen annyira
meglepő a' hasonlatosság, hogy elmerjük mondani, miként a' kü-
lönbséget e' két fürdő között egyedül a' hely, 's éghajlati viszo-
nyok föltételezik.

A' daruvári hévvezek gyógyjavalatai.

A' daruvári hévvezek jótékony hatásuaknak tapasztaltattak
Hinterholzer, Pósa, Bischoff, Fergits főorvosok, és dr. *Rosenberg*
által, a' következő betegségekben:

1. A' csúzos.
2. A' köszvényes bántalmakban még akkor is, ha már
kórtermények, lerakódások, tagzsugorodások jöttek is létre, mit e'
hévveznek magas hőmérsékletéből egyelőre is lehet gyanítani.
3. A' görvélyes mirigydagánatokban.
4. Különféle idült kútegek és fokólyokban.
5. A' takhártyák, nevezetesen pedig a' légzési életművek né-
melly idült bántalmaiban.
6. Az emésztési életművek rendetlenségeiben, savképződés,
nyálkásság, gyakori hányás, rendetlen székelések, szélkóros-
ságban.
7. A' hasüregi zsigerek, máj, lép, sat. dugulásaiban, 's ke-
ményedéseiben, hasüregi vérbőségben szinte kitűnő sikerrel hasz-
náltattak.
8. A' vesék, 's általában a' hudekésztő, és kivezető életmű-
vek nem lobos jellemű bajaiban, fővény-hűd kőkórban sat.
9. Nagy hirt nevet vívtak ki magoknak a' daruvári hévvezek
némelly női gyöngeség, és petyhüdséggel jellemzett bajokban,
milyennek a' makacs fehér-folyás, terméketlenség, koraszülés által
okozott gyöngeség, hősármekedés, sat.
10. Kitűnő hatásuak a' szóbaní fürdők némelly *idegkórokban*,
nevezetesen *görosók, szélhűdések, tagreszkatés, szédelgés, föloldali*
fejféjás (hemierania), *hall- és látgyöngeségben* sat.

11. A' súlyos betegségek, nemes nedvek—vér, tej, ondó, nyálka — vesztesége, 's az aggkor által föltétezett gyöngeségeekben bámulandó hatással bírnak a' szóbaní gyógyvizek.

2. A' stubiczai közönyös hévvizek.

Magányrajz.

J. Shitisch, Physicalisch-medizinische Beschreibung des Stubitzer Baades. Agram 1814.

A' stubiczai közönyös hévvizek Zágrábmegyében fakadnak alsó Stubicza helysége mellett, mely Zágrábhöz éjszaknyugotra 4 órai távolságra egy regényes szépségű, hegyekkel környezett völgyben fekszik. Ezen hévvizek még nem régiben csak nem egészen elhanyagolt állapotban voltak, hanem megboldogult zágrábi püspök, *Verhovácz Maximilian*, megvévén birtokosaitól a' goluboveczy urodalmat, 's az ide tartozó stubiczai fürdőt, ezt czélszerű intézetté alakítá, jeles épületekkel diszesíté, 's azóta e' fürdő híre napról napra emelkedik, 's évről évre több vendégek által látogattatik. A' hévviz számos helyeken fakad itten, de bővebben csak 6 forrásból, mellyek a' következő fürdőket látják el vízzel ezek: 1. A' *Maximilian fürdő*, melly a' tisztesb osztály számára rendeltetett, 's 50 személyt képes egyszerre magába fogadni. 2. Hat kádásfürdő. 3. Három kő, vagy álló fürdő. 4. Két paraszt fürdő. 5. Egy köppölyöző. 6. Egy iszap, 's egy gőzfürdő, mellybe a' meleg forrásgőze vezetetik. Ezen gőz hőmérséklete a' szobában $+27^{\circ}$ R., de a' nyílásoknál, hová pléhcsöveket alkalmazhatni az egyes tagok érintésére, a' hőmérséklet egész 43° R. fokra emelkedik.

A' stubiczai hévvizek természetani sajátosságai.

A' stubiczai hévviz tökéletesen átlátszó, tiszta, szintelen, szagtalan 's lágy, alig észrevehető sós ízű. Hőmérséklete $+43, 5^{\circ}$ R. Aránysulya 1.00204. A' szabad légen idővel könkényszagú lesz, 's fehér pelyheket képez.

A' stubiczai hévvizek vegytani alkatrészei.

Vegybontás alá ezen hévvizet *Baumbach* gyógyszerész vetette, és talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	.	.	0,64.
„ keserélegből	.	.	0,50.
„ mészélegből	.	.	0,33.

Mészhalvagból	0,24.
Szénsavas koserélegből	0,75.
„ mészélegből	0,86.
„ vas élecsből	0,01.
Kovaföldből	0,03.
Timföldből	0,05.
Összesen	3,41 szemert.
Szénsavból	0,53.
Élenyből	0,03.
Légköri levegőből	0,25.
Összesen	0,81. köbhü-
velyket.	

E' vegybontás után itélve a' stubiczai hévvizet a' közönyösök közé kell számítanunk, 's így a' gasteini, phaefferi, wildbadi, a' honiak közül pedig a' daruvári gyógyforrások mellé sorolhatjuk, melly utólsóhoz, 's így egyszersmind a' gasteinihoz is valóban meglepőleg hasonlít.

A' stubiczai hévvizek gyógyjavallatai.

A' stubiczai hévvizeket a' tapasztalat is azon betegségekben tanúsította üdvös hatásúaknak, mellyekben a' közönyös hévvizek javallvák, nevezetesen pedig:

1. A' csúzos.

2. A' köszvényes betveggy előidézte bántalmakban, tagmeredség, ízületi dagok és zsugorodásokban.

3. Az idült 's koronként élénkebbül föllépő kútegekben.

4. Az aggkori, vagy súlyos betegségek után visszamaradó gyöngeségben valódi fiatalító, a' tagok hajlékonyságát, mozgékony-ságát helyre állító gyógyhatást küölnek, 's így méltán az *aggastyánok fürdője* névvel nevezetelhetnek.

5. Oldozó hatást gyakorolnak ezen hévvizek a' hasüregi zsi-gerekre is, 's így fényes sikerrel használtatnak a' rásztkór, sárga-ság, aranyér, 's több ezen categoriába tartozó betegségekben.

6. Különö feloldó hatásúak a' húdkő 's fővénykórban, úgy hogy a' bírálatok beköszöntésével roppant mennyiségű fővényes üledéket képez a' vízzel.

7. A' női nemzörések némelley bántalmaiban, rendetlen hó-

szám, magtalanság, fehérfolyás, méhgörcsökben sat. eredménydúsan alkalmazatnak.

8. A' görvélyes fekélyek 's daganatokban.

9. Végre a' higanykór, 's valószínűleg más fémmérgezések által is, előidézett sorvadásban. —

3. A' krapinai közönyös kénes hévvizek.

A' krapinai közönyös hévvizek Varasd megyében Krapina mezővárosához másfél órai távolságra fakadnak, Krapina-Töplitz nevezetű faluban, hol több rendbeli fürdőintézetek léteznek. Legjobban rendezett, 's legczélszerűbb ezek között az, melly a' helység felső részén van, 's három osztályból áll a' különböző rangú emberek számára. A' lakószobákból fedett csarnokokon mehelni itten a' fürdőkbe, mi nevezetes előnyt ad ennek a' helység többi fürdőintézetei felett, mellyekben a' fürdőszobákba az utcán keresztül kell járni a' lakószobákból. —

A' krapinai hévvizek természettani sajátosságai.

Ezen víz tökéletesen tiszta és átlátszó, nyilván könkénegszagú 's langyos vizizű. Hévinérséklete $+33 - +35^{\circ}$ R. Aránysulya nincs meghatározva.

A' krapinai hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizeket *Macher* vetette vegybontás alá, 's egy polgári fontban nem talált több álló létrészre 3 szemernél; minélfogva ezeket is a' közönyös hévvizek rovatába kell sorolnunk, de a' könkénegszesz jelenléténél fogva egyszersmind a' kénesek közé. Az álló létrészek között túlnyomó mennyiségű a' kénsavas szikéleg, kevesebb a' szénsavas mészcéleg, igen csekély a' halvsavas sók mennyisége, a' vasélecsnek pedig épen csak nyomdokai találatnak ezen hévvizekben.

A' krapinai hévvizek gyógyjavallatai.

A' tapasztalat ezen hévvizeket eddigelé segélydúsaknak tanúsította: 1. A' köszvényes. 2. A' csuzos izdagok, meredségek, zsugorodásokban. 3. Az idült bőrkütegekben, főleg a' sömörben. 4. A' szélhűdésekben. 5. A' hasüregi zsigerek dugulásában, daganataiban, aranyérben. Azonban mint közönyös, 's egyszersmind kénes hévvizek valóban terjedelmesebb alkalmazást nyerhetnek, 's mind azon bajokban kétségkívül sikerrel használtathatnak, mely-

lyekben a' közönyös, és kénes hévvizek javallvák. Sajnálni lehet, hogy a' helység főbb birtokosai (gr. Erdödy, és gr. Keglevics) nem méltatják nagyobb figyelemre a' nagy jelentőségű gyógyvizeket.

4. A' szutinkai közönyös hévvizek.

☉ A' szutinkai közönyös hévvizek Krapinától 2 órányi távol-ságra léteznek két kősziklába vágott mederben, melyek egyike a' nagyobbik három szögű, másika pedig félholdképzű. A' legújabb időkben czélszerű fürdőintézet alakítatott ezen jeles hévvizek mellett. —

A' szutinkai közönyös hévvizek természettani sajátosságai.

Ezen hévviz tökéletesen liszta, átlátszó, szintelen, és szag-alan. Hévmérséklete a' nagyobb mederben $+ R\ 27^0$ a' kisebbben pedig $+ 25^0 R$. Aránysulya nincs meg határozva.

A' szutinkai hévvizek vegyrészei.

Ezen hévvizeket a' híres *Cranz*, és *Lalangue* varasdi főorvos vizsgálták meg vegytanilag a' múlt században. Újabb vizsgálat mind ez ideig nem történt. Az említett vegykémek egy polgári fontban 2 szemer álló létrészre találtak; 's így ezen hévvizeket is a' közönyösök közé kell számítanunk.

A' szutinkai hévvizek gyógyjavallatai.

A' szutinkai hévvizek különösen javallvák, 1. érzékeny, ingerlékeny, görcsökre, és torlódásokra hajlandó egyéneknek, különösen pedig nőknek. A' szomszéd falvak lakosai különösen magasztalják 's fényes sikerrel használják a' csúzos, köszvényes szag-gatásokban, zsugorodásokban, szélhűdésekben, idült fekélyekben és kútegekben. - -

5. Az Egri közönyös hévvizek.

Magánrajz.

Az ogrifürdők orvosi 's helyleirási tekintetben. Irta Fejes Mihály, orvos s doctor sat. Egerben 1839.

A' történeti adatok nyomán tudjuk, miként az egri hévvizek már a' hazánkat duló törökök által fürdő gyanánt használtattak; kiűzetésök után azonban gyógycélra alkalmazásuk egészen elha-

nyagoltatott gr. Eszterházy Károly idejéig, ki a' nagyobb részt rommá vált török épületet kijavítatá, 's ezenkívül még két fürdőszobát építtet. Ez időtől fogva, habár gyéren megkeresék, és megszeresheték e' hévvizet a' város miveltebb és tisztesebb lakói is, de azt kellőleg méltányolni nem tudván, gyógyhasználatára csak pangási állapotban szynledezett. Végre 1818-ban támadt e' hévvizeknek egy új nemtője Pyrker László pátriarcha érsek ő excellenciájában, ki méltányolva az orvosi figyelmeztetéseket, 's a' hévvizek irányában támadt igényeket, czélszerű fürdő-intézetet építtet, 's megveté alapját ezen hévvizek szebb jövődjének, áll pedig ezen fürdő intézet 6 kádas és 7 tükörfürdőből, mellyek több bővizű, egy óra alatt nevezetesen 14,760 akónyi vizet adó források által tápláltatnak. Ivásra egy ázott kulban fakadó viz használtatik, jóllehet a' gyógy mód ezen ága, miként szinto mindenütt honunkban, úgy itt is, meglehetősen háttérbe van szorítva.

Az egri hévviz természeti sajátosságai.

Ezen hévviz sustorgó szeszfejlődéssel buzog föl, 's a' felületén elpattanó szeszholýagcsáknál fogva szinte forrani látszik. Egészen tiszta, átlátszó, úgy hogy fenekén a' legkisebb kövecskét is meg lehet látni, 's tisztaságát huzamosb ideig állás után is megtartja, hanem felületén igen finom hártýácska alakul; az üveg falaira, 's fenekére pedig fehérsárgás porképű anyag rakódik le, színe kisebb üvegedényben nincs, de a' fürdő-medenczében kékes színt játszik. Ize olyan mint a' langyos vizé, valami kis alig érezhető luganyossággal, kihűlve pedig épen kedves ízű. Szaga a' fürdőszobában könkénegszeszt tanusít, ivás közben pedig csak az igen finom érzésűk által érezhető. — Hévmérséklete $+ 25^{\circ}$ R. Aránysulya pedig 1,001.

Az egri hévviz vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizet minőleges vegybontás alá vetették *Domby Sámuel* Borsodmegye egykori főorvosa, *Kitaibel*, és végre 1826-ban *Adler András* gyógyszerész. *Domby* 23 orvosi font elpárologtatása után 31 szemer álló létrészt nyert, *Adler* pedig 20 font vizből 50 szemert. Ezen vegybontásokból, bár a' jelenkori vegytan igényeinek meg nem felelnek, annyi még is világos, hogy ezen hévvizet a' vegytanilag közönyös hévvizek rovatába kell sorolni; 's így Gastein, Pfaeffers, Teplicz (Csehországban), Wildbad (Wür-

tenberghen), sat. ásványos vizeivel egy categoriába tartozik, 's ezek közül mind alkatrészeit, mind hőmérsékletét tekintve, a' wildbadi-hoz meglepőleg hasonlít.

Az egri hévviz gyógyjavalatai.

Dr. Fejes a' fentebb idézett monographia szerzője, Doctor Kramer és Hanák egri gyakorló orvosok jótékony hatásának tapasztalták az egri hévizet, következő bántalmakban:

1. Az emésztés zavarában, midőn kevés mennyiségű eledelre is felbőfűgés, gyomorfájás, vagy legalább nehézség érzete, 's gyomorégés (Soda pyrosis) mutatkozik; ugy szinte a' tökéletlen emésztés által föltételezett székrekedésben.

2. A' máj, lép, 's egyéb hasüregi zsigeriek dugulásai, daganatai, 's keményedéseiben, a' verőczér rendszerbeni pangások, 's rendellenességekben, 's ezeken alapuló aranyér, rásttkór, bükör, sárgaság, sőt hasvízkórban is.

3. A' csúzos.

4. A' köszvényes szaggatások, fájdalmak, és daganatokban.

5. Némelly vérzéseken nevezetesen méh- és tüdővérzésekben még akkor is, ha ezen bántalmak lobos állapottal volnának csallakozva.

6. A' nők fehérfolyása, és a' férfiak takáraiban.

7. A' görvélyes.

8. A' bujasenyves betvegyekben.

9. Idült kútegek és fekélyek ellen.

10. Csonttörések után visszamaradó fájdalmakban.

11. A' vesék, 's általában a' húdutak különféle bántalmaiban, fővénykórban.

12. Végre némelly nemesebb életművek, — tüdők vesék, máj — gyöngeséggel járó bántalmaiban, nyálkás tüdővészben. —

b). Kénés, langyos és hévvizek.

A' kénés vizek meghatározása.

Kénés vizeknek azok nevezetnek, mellyekben könkénegszeszt (Schwefelwasserstoff) könnyen és folytonosan kifejlesztő kénvegyület létezik, 's ez a' többi alkatrészek fölött kitűnő. Ezen vizek

tiszták, vagy tejedzők, kellemetlen záptojás szaguk és ízük, és könnyen szétbomlanak.

A' kénes vizek gyógyhatása.

A' könkénegszeszt folytonosan és jelentéyes mennyiségben kifejlesztő gyógyvizek sajátos hatást kölölnek a' bőr, a' rostos a' visszeres és idegrendszerre. A' bőrrendszer munkásságát fölélesztvén, 's azt bővebb kiválasztásokra ösztönöztvén, különösen megfelelnek azon belvegyeknek, mellyek csuzos, köszvényes és sümörös fájdalmakat idéznek elő. A' könkénegszesz továbbá dynamice fölélesztő hatást gyakorol a' visszerrendszerbeni vérkeringésre, mellynek üdvös eredményét főleg a' legkülönneműbb köszvényes és aranyeres bajokban tapasztaljuk. Feloldozza végre, és kiküszöbölhetővé teszi azon állati anyagokat, mellyek rendkívül hántólag hatnak az érzidegrendszerre és a' legélénkebb idegkörokat idézik elő; miként az életműségben lappangó fémeket is, főleg pedig a' higanyt.

Kénes vizek dolgában hazánkat igen bőkezűleg látta el a' természet, úgy hogy alig van tartomány Európában, melly oly számos, és oly jeles, és külön nemű sajátosságokkal fölrüházott kénes vizet volna képes fölmutatni, mint hazánk, 's ha van, az egyedül csak a' pyraeneusok vidéke. Egyébiránt meg kell vallani, hogy eddigelő honunkban oly vizek is számítattak a' kénesek rovatába, mellyekben a' könkénegszesz és szaga az életműves anyagok szétbomlásának, a' tisztátalanságnak köszöni eredetét, 's mellyek annál fogva e' rovatba jogosan nem tartoznak, és abból minden esetre kiküszöbölendők.

Első rangú kénes hév és langyos vizeink már a' követ kezők.

1. A' Toplikai kénes héviz.

Magányrajzok.

Jos. Steindl, Thermae Constantinianae, Das Kaiser Constantinsche Bad im Königreiche Croatien. Agram 1822.

Mich. Kunitsch, Historisch topographische Beschreibung des Varasdiner, Töplitzer Schwefelbades im Königreiche Croatien, Varadin 1827.

Jos. Cal. Schlosser, Die Heilquelle zu Teplitz naechst Varadin, in therapeutischer Beziehung kurz dargestellt. Agram 1839.

A' Toplikai kénes hévviz Varasd megyében legerősb kénes vizeink egyike. Ezen hévviz már a' romaiak idejében is használatott, 's *Thermae Constantini*, v. *Jasiae* névvel nevezetett, bár ez utolsó nevezetet írónk más, nevezetesen a' Daruvári fürdőnek is tulajdonítja. Leírták ezen hévvizet, 's fürdőintézetet Dr. *Steindl* (1822), *Kunisch* (1828) és *Macher*; legújabbán pedig 1839-ben Dr. *Schlosser* helybeli fürdőorvos, tett közzé egy rövid magányíratot leginkább gyógygyakorlati tapasztalatait tárgyalót, mellyel úgyszólván egyedül használhatunk gyógytani tekintetben biztos, és hiteles kütfő gyanánt.

Helyviszonyok.

Toplika mezővárosa Varasd megyében fekszik, Varasdhoz két órányi távolságra délkeleti irányban. Fekvése regényes, mert egy oldalról szántóföldekkel, szőlőkkel, és ligetekkel változó hegyláncz környezi, más oldalról széles völgy terül el, mellyen a' Bednya folyó kigyószik keresztül, éghajlata szelid, délszaki, egészséges, 's inkább állandó, mint változékony. A' fürdőket, mellyek négy rendbeliek t. i. *Constantin*, *József*, *Kád* és *iszapfürdők*, mind egyellen egyforrás táplálja, miből látni lehet, milly roppant mennyiségű vizet ad ezen forrás. A' Constantinféle fürdőben 8. nagy fürdő medencze van, t. i. a' *Constantin*, *Nympha*, *Valerius*, — *Catullus*, *Fabellus*, *Pollux*, és *Menander* nevezetű; az 1818-ban épült *József-fürdőben* pedig három, u. m. *László*, *István*, és *Józsefmedencze*; és ezenkül két közönséges 100 — 200 ember számára. — A' 3 rendbeli iszapfürdő a' forrás mellett létező épületben van elrendezve. A' nagyszerű fürdőintézetek még azon előnnyel is bírnak, hogy a' vendégfogadóval egy fedett csarnok által vannak közvetlen összeköttetésben, 's így a' fürdővendégek a' nélkül, hogy a' lég változásainak kitennék magokat, kényelmesen juthatnak szobáikba és ágyaikba. Ezen körülmény, továbbá a' délszaki kellemes éghajlat és a' kén nagy mennyiségénél fogva, melly a' toplikai hévvizben nem csak mint kónkénegszesz, hanem mint tiszta kén, kónkénegszeszben feloldva is nagy mennyiségben jő elő, háttérbe szorúlnak a' toplikai fürdő elől minden némethoni és hazai hasonnemű fürdők. —

A' Toplikai hévviz természeti sajátosságai.

A' Toplikai hévviz hevenyen merítve egészen tiszta és át-

lázszó élénk kőnkénegszagú, lágy sósízű; hőmérséklete a' forrásban $+ 47^{\circ}$ R., aránysúlya pedig 1,0015. Ezen magas hőmérséklet lehangolása nem közönséges kút, vagy folyó víz, hanem igen helyesen az által történik, hogy a' víz a' fürdő medenczébe estve becsátalik, 's reggeli 8 óráig rendes fürdői hőmérsékletig $+ 27^{\circ} - 30^{\circ}$ R. fokig kihűl. —

A' toplikai hévviz vegytani alkatrészei.

A' toplikai hévvizet *Halter* varasdi gyógyszerész velette mennyileges vegybontás alá, szerinte egy polgári fontban következő alkatrészek találhatók :

Kénsavas szikéleg	2,256.
„ keseréleg	0,652.
„ mészéleg	1,352.
Szikkhalvag (Chlornatrium)	0,933.
Keserhalvag (Chlortalcium)	0,471.
Mészhalvag (Chlorcalcium)	0,166.
Szénsavas keseréleg	0,829.
Szénsavas mészéleg	2,718.
Szénsavas vasélecs	0,138.
Kén (kőnkénegszeszben feloldva)	3,269.
Kovasav	0,252.
Timföld	0,482.
Gyanta	0,134.

Összesen 13,652 szemer.

Szabad szénsav	3,088 köbhüvelk.
Kőnkénegszesz	6,539. k. h.

A' toplikai kénes hévviz gyógyjavallatai.

A' toplikai hévviz századokon át üdvös hatásának tapasztaltatott a' következő betegségekben :

1-ször. A' csúzos bántalmakban.

2-or. A' köszvényes bajokban, legyenek azok szabályosak, vagy szabálytalanok, fészkeljenek bár a' fejben, gyomorban, belekben, gerincekben, vagy végtagokban mindegy, csak hogy lázzal ne legyenek csatlakozva.

3-or. A' köszvény és csúz eredményezte zsugorodásokban, izmeredségekben és bénaságokban.

4-szer. A' hasüregi zsigerek, máj, lép sat. dugulásában, keményedésciben, főleg ha azok elhanyagolt, vagy hirtelen elnyomott váltóláz eredményei.

5-ször. A' hasüregi vérbőség, vérpangás, aranyér, rásztkór, bükör ellen, de a' fürdással ez esetekben az ivást is össze kell kötni.

6-szor. Azon gyomorbajokban, melyek nyálkásság, vagy savképződés által föltéteztetnek, akár gyomorgörcsök, akár gyomorgyöngeség, emésztetlenség alakjában lépjenek föl, valódi panacea a' toplikai hévíz belső használata.

7-szer. Nem kevésbé üdvös hatású ezen víz a' tüdők, légső, belesatorna, húdhólyag, húdvezédek, vesék és méh takáros (blennorrhoeicus) állapotaiban, kivált ha az ezen életműveket környező hárttyák petyhüdsége által föltéteztetnek.

8-szor. A' női havadzás szabálytalanságaiban, a' méhkórban (Hysteria), kivált ha kitünők ezzel a' görcsös szonvedelmek.

9-er. A' görvélykórban 's ennek különféle módosításaiban, és így azon mirigy- és csontdaganatokban 's fekélyekben, melyek ezen betvegynék köszönik eredetüket.

10-er. A' csonttörések és ficzamodások után visszamaradó csontfájdalmakban, meredségekben.

11-szer. A' fémmérgezések után feltűnő szélhűdésokban, higanykórban sat.

12-szer. A' rüh nemű.

13-szor. A' sömörös.

14-szer. A' görvélyes betvegyen alapuló idült bőrkütegekben.

2. A' mehádiai konyhasós kénes hévízek.

Magányrajzok.

Paschalis Caryophyllus, De Thermis Herculani nuper in Dacia detectis. Dissertatio epistolaris. Viennae 1737.

Paschalis Caryophyllus, Dissertatio de usu, et praestantia thermarum herculanarum; quae nuper in Dacia Trajani detectae sunt. Dissertatio epistolaris altera. Mantuae 1739.

Henr. Joan. Nep. Cranz, Analyses thermarum Herculanae, Daciae Trajani celebriorumque Hungariae. Viennae 1773.

Joh. Nich. Stadler, Versuche über die uralten römischen Herculesbäder, auf allerhöchste Verordnung. Wien 1776.

J. G. Schwarzott, Die Hercules Baeder bei Mehadia. Ein monographischer Versuch. Wien 1831.

Jos. Dorner, Das Banat in topographisch-naturhistorischer Beziehung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbaeder naechst Mehadia, und ihrer Umgebungen. Pressburg 1839.

Lugossy Fodor András, A' mehadiai Herculesfürdők. Kolosvárt 1844.

A' történeti leírásban nagy nevezetességű és számos vizontagságokon keresztül ment mehadiai vagy Herkulesfürdők az Oláh-illyr végezed területében, a' Cserna folyó kellemes völgyében, feküsznek, az északi szélesség 44° és 45-ik foka között. Ezen délszaki fekvéshez járul a' tenger színe fölötti csekély emelkedettség, (mert a' 2¹/₂ mérföldnyire fekvő Ó-Orsovánál ömölve ki a' Duna hazánk határáról a' Törökbirodalomba, azt minden esetre hazánk legalacsonyabb helyének kell tekintenünk, hogy pedig a' tenger színe feletti csekély emelkedettség tetemes befolyást gyakorol az éghaj melegségére, azt minden tudományosan mivelt ember vajmi jól tudja, és azon körülmény, hogy a' fürdő' völgye éjszaka felől is, közép magasságú hegylánczokkal kerítetik be, 's ennélfogva olly szelid és meleg éghajlattal bír, millyennel hazánknak egyetlen egy fürdő intézete sem büszkélkedhetik. Igazolja ezen állításunkat főleg a' növényzet dúsgazdagsága és korán fejlődése, úgy hogy február közepén 's legfőlebb mártius elején már virágoznak a' vidéken a' vad jáczint és mártiusi viola, april közepén minden fák, még a' dió és eperfák is lombosak, augusztusban érett a' szőlő; 's a' füge és rozmaring takargatás és ápolgatás nélkül is jól kiállják a' telet. Ezen a' természet mindennemű adományaiban dúsgazdag vidék ásványos forrásokkal is bőven van ellátva; egy 660 ölnyi kiterjedésű helyen ugyan is 22 ásványos forrás buzog föl, közülök 7 a' Cserna bal, a' többi pedig jobb partján és ezen források 9 rendbeli fürdőt táplálnak, mellyek is következők: u. m. a) A' *Herkulesfürdő*, mellynek forrása leggazdagabb, úgy hogy óránként 5045 köblábnyi vizet ad, 's ennélfogva alkalmasint minden europai continensen ismeretes ásványos források között legdúsabb vizű. b) *Károlyfürdő*. c) *Lajosfürdő*. d) *Karolinafürdő*. e) *Császárfürdő*. f) *Ferdinándfürdő*. g) *Szemfürdő*. és i) *Józseffürdő*.

A' mehádiai hévvizek természettani sajátosságai.

Az imént elősorolt fürdőket tápláló források, egyellenegyvet t. i. a' Herkulesforrást kivéve, mind kéneseek, egyéb alkatrészeit tekintve, minőlegesen mind hasonlitanak egymáshoz, 's köztök csak mennyileges és hőmérsékleti különbség létezik. Lássuk már most különkülön mindegyiknek természettani sajátosságait. A' *Herkulesfürdő* vize hevenyen a' forrásból merítve tiszta, állátszó, szintelen, 's csak több órai állás után zavarodik meg egy kissé; továbbá egészen szagtalan 's gyöngéd kesernyés sósizű. Hőmérséklete igen ki lévén téve a' hó és esővizek befolyásának $+ 18^{\circ}$ és $+ 39^{\circ}$ R. fok között változik. Aránsulya Zimmermann tanár szerint 1006. A' *Károlyfürdő* forrásának vize hevenyen merítve szinte tiszta és állátszó, a' légköri légnek huzamosb ideig kitétetve fehérre zavarodik meg; gyenge könkénegszagú, kesernyés sósizű, hőmérséklete $+ 34^{\circ}$ R. Aránsulya pedig 1004. Egy óra alatt 23 köblábnyi vizet ad. Könkénegszesz tartalma a' többi forrásokhoz képest legesekélyebb, 's ennélfogva kénszaga is leggyengébb 's így némileg átmenetet képez a' többi forrásokról a' Herkulesforrására. — A' *Lajosfürdő* vize szinte tiszta és szintelen, a' légkörnek kitétetve tejfehérré lesz 's fehérítő üledékeket rak le, felszínén pedig szivárványzó hártácskát képez, könkénegszagu, kesernyés, sósizű, hőmérséklete $+ 37^{\circ}$ R. Aránsulya 1007. A' forrás egy óra alatt 960 köblábnyi vizet ad. — A' *Karolínafürdő* vize hasonlólag szintelen, tiszta, állátszó, 's a' légkörnek néhány óráig kitétetve tejfehérré megzavarandó, erős könkénegszagu, melly szag több napok mulva sem enyészik el egészen, kesernyés sósizű. Hőmérséklete $+ 33^{\circ}$ R. Aránsulya 1005. Egy óra alatt $115\frac{1}{2}$ köblábnyi vizet kap. — A' *Császárfürdő* vize a' forrásnál szinte tiszta és szintelen, a' fürdőmedenczében azonban zöldbejátszó, — huzamosb ideig állván sárgás fehér üledéket rak le 's felületén szivárványszínű hártácskát képez; erős könkénegszagu; mert a' könkénegszesz legnagyobb mennyiségben van benne; undorító kesernyés, csipős, sósizű. Hőmérséklete $+ 44^{\circ}$ R. Aránsulya 1012. Egy óra alatt 89 köblábnyi vizet ad. — A' *Ferdinándfürdő* vize természettani sajátgait tekintve legközelebb áll a' császárfürdőéhez, de hőmérséklete csak $+ 43^{\circ}$ R. Aránsulya pedig 1009. Egy óra alatt 90 köbláb vizet kap. — A' *Szomfürdő* természeti sajátosságai szinte a' császárfürdőéit közelítik meg. Hőmérséklete $+ 42^{\circ}$ R., egy óra alatt 40 köblábnyi vi-

zet kap. — A' *Ferenczfürdő* vize tiszta, átlátszó 's alig észrevehetőleg sárgába vegyülő, a' medenczében azonban sárgás, zöld színű, üvegben több napokig tartatva sárgás fehérré lesz, 's szinte sárgás fehér hártýácskával vonul be. Szaga erős, könkéneg szagú, kesernyés, csípős sósizű. Hővmérséklete $+ 32^{\circ}$ R. Fajsúlya 1010. Egy óra alatt 93 köblábnyi vizet kap. — A' *Józseffürdő* vize szinte olly természeti sajátságokkal bír, mint a' Császárfürdőé.

A' mehádiai hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizek vegybontásával Caryophyllus és Crantzól fogva számosan foglalkoztak, de legtökéletesebb azon mennyileges vegybontás, melyet Zimmermann bécsi tanár a' főhadí tanács parancsa következtében 1817-dikben végrehajtott. Ezen vegybontás szerint találtatik egy polgári fontban a' fürdők fennebbi rendje szerint :

	1	2	3	4	5	6	7	8	9.
Kénsavasmészélegről	„ 0,66	0,63	0,93	1,40	1,55	1,56	1,54	1,24	1,53
Szikkalvagból konyhasó	12,11	10,22	16,75	28,07	29,57	29,84	31,65	23,99	28,59
Mészhalvagból	„ 5,25	4,47	6,98	13,55	15,42	15,79	17,61	10,18	14,77

kavasavnak nyomdokai.

Összesen 18,02 15,32 24,66 43,02 46,54 47,59 50,79 35,41 4489szem.

Szénsavból	1,13	0,35	0,38	0,45	0,64	0,48	0,57	0,41	0,42 k.hév.
Könkénegszeszből	—	0,77	1,58	2,29	3,10	1,58	2,64	1,58	2,17 „
Légenyszeszből	0,34	0,49	0,34	0,34	0,35	0,33	0,34	0,34	0,34 „

Az érdemdús Tognio tanár ezen hévvizekben iblanyt is fedezett föl, 's miután ezen vegybontásból kiviláglik, hogy a' mehádiai hévvizek hatályos *konyhasós kénes* vizek, egyszersmind azt is gyaníthatjuk, hogy az iblanyon kívül búzenyt is tartalmaznak; mint-hogy a' konyhasós vizeknek az iblany és búzeny rendes, vagy legalább igen gyakori alkatrészek.

A' mehádiai hévvizek ezen vegybontás szerint egyedül a' montfalconei hévvizekhez hasonlítanak.

A' mehádiai hévvizek gyógyjavalatai.

A' mehádiai hévizekről már az ímént előadott vegybontás után ítélve is, a priori feltehetjük és következtethetjük, hogy azok igen terjedelmes hatástkört nyernek a' köztakarók, takarók 's nyirkedények működéseit fölélesztő, vigató alkatrészeiknél fogva.

Mellőzve azonban itten az észképi taglalgatásokat pusztán a' tapasztalati tényekre támaszkodunk (és pedig főleg azokra, melyek a' fő hadi kormányznak Dr. Schlosser tábori főorvos 8 évi tapasztalatai után hivatalosan bejelentettek), mert vajmi erősen meg vagyunk győződve Foureray következő szavainak alapossága és helyességéről: *L' Experience seule peut fourmier des connaissances exactes sur les proprietes d' une eau minérale, elle seule peut faire connaitre les bons effects, qu' on a lieu d'en attendre dans telle on telle maladie.* — Ezen, ő Felsége parancsára keletkezett hivatalos előterjesztésben felsorolt adatok nyomán javalva vannak, 's kitünő sikerrel használatnak a' mehádiai hévvizek következő betegségekben:

1. Az idült csúzos bántalmakban.

2. A' köszvény fölszámíthatlan alakjaiban, legyen az szabályos, vagy szabálytalan, helytűlő, vagy kóborló, a' végtagokat, vagy belső nemesebb élelműveket ostromló, rendkívül jó hatással használatnak, különösen: a' Károly-, Lajos- és Ferenczfürdők. —

3. A' görvélykórban is szép eredménynyel használatnak ezen hévvizek, de gondos orvosi felügyelés alatt; mert a' beteg izgatottsági fokozatához képest hol félbeszakasztandó, hol módosítandó használatuk, 's ha gyökeres javulást akarunk eszközteni, rendszeren 3 — 4 hónapot kell fordítani a' makacs baj kiirtására.

4. Nagy hirt, nevet szerzettek magoknak a' Herkulesfürdők az *izületi meredségek és zsugorodásokban* kitünőtelett gyógyerejük által, akár csúzos, vagy köszvényes, akár takáros bántalmak, akár pedig erőművi behatások, csonttörések, ficzamodások, sat. által keletkeztek. Nem egy rokkant vitéz állott ugyanis ezen fürdők használatát után ismét talpára.

5. Az idült és megrögzött rühnemű, és

6. Sömörös kütetek is többnyire meggyógyítanak a' Herkulesfürdők külső és belső használatát által, de itt nagy óvatosság kívántatik; mert nagy lévén e' víz vigató ereje, a' tetemes konyhasó tartalomnál fogva, könnyen kárt okozhat a' bőr ingerelt, vízdagos, vagy orbánczos állapotában.

7. Számtalanszor meggyógyúlnak, vagy legalább tetemesen megjavúlnak a' takhártyák *zsongtalan* jellemű bántalmái, ugymint: a' fehérfolyás, a' nyálkástüdővés, a' gög, légső, bélhúram, húdvezédek, vesék, nemirészek sorvadásai.

8. A' rásztkór (Hypochondria) és méhkór (Hysteria) is igen

nagy mezőt nyit a' Herkulesfürdők hatályosságának, a' verőczerendszerbeni pangások, a' hasüregi zsigerek dugulásai, főleg a' melyek váltólázak következtében jöttek létre, a' máj, lép, hasnyálmirigy keményedései, melyek az idegrendszerben is tetemes dúlásokat, elhanyagolásokkal idéznek elő, 's hol rásztikórnak, hol aranyérnek kereszteltetnek, számtalanszor meggyógyúlnak ezen vizek külső belső használatára.

9. Azon szélhűdéseknel, melyek álarozos köszvény, vagy csúz, visszaverődött kútegek, elnyomott bőrgőzölgés által idéztettek elő, roppant hatást tanúsítanak a' Herkulesfürdők.

10. A' különféle fémek által előidézett bántalmakban, u. m. a' higanysenyvben, az ólom és mirenny által okozott szélhűdésekben sat. is nagy sikerrel használhatni ezen gyógyvizeket.

11. A' fővény- és húdkökörbán is üdvöshatásról ismeretesek főleg a' Károly-, Lajos-, és Szemfürdők.

12. A' havi tisztulás megrekedésében, vagy lomhaságában főleg ha az meghülés vagy visszaverődött kútegek által okoztatott, 's az illető részek petyhüdtek, 's gyöngék: szerencsés sikerrel használnak ezen források.

Megjegyzendő ezen fürdőintézetről, hogy az a' bánsági katonai General-Commando alatt állván, a' legjobb lábon áll, 's e' tekintetben minden honi fürdőintézeteinknek mintául szolgálhat. Az 1816-ban felállítatott fürdői bizottság t. i. melly egy stabális tiszt, vagy kapitány (mint elnök), egy fürdő-orvos és igazgatóból áll, egyetértőleg munkálódnak az intézet javára 's a' betegek üdvére, kiki a' hatáskörébe vágó tárgyakra ügyelvén fel különösen. Ezen bizottsághoz mindenki a' legnagyobb bizodalommal folyamodhatik mert az szigorú kötelességének isméri, mind azt eltávoztatni az intézet köréből, mi a' vendégek jólétét és gyönyörűségét legkevésbé megzavarhatná. Ily intézkedések mellett nem válhat a' fürdőhely arszlankodások, kicsapongások 's durva betyárságok színhelyévé, mint számos más fürdőintézeteink, melyek fájdalom leginkább honunkban annyira divatos betyárságnak, zabolátjanságnak és neveletlenségnek köszönhetik, hogy kellően minden; elességeik mellett is fel nem virágozhatnak. —

3. A' harkányi konyhasós kénés hévvizek.

Magányrajzok.

Dr. Patkovits, Die Heilquellen von Harkány kurz dargestellt. Fünfkirchen. 1830.

A' harkányi kénés hévvizek Baranya vmegyének Harkány nevű helységében fakadnak, melly Pécs városától harmadfél órányira, Siklós mezővárosától pedig félóránnyira, az éjszaki szélességnek $45^{\circ} 52' 30''$ foka, a' nyugoti hosszúságnak pedig (a' budai délkörtől számítva) $0^{\circ} 42', 40''$ foka alatt fekszik. — Ezen hévvizek 1823-ban történetesen fedeztetlek fel, midőn t. i. gr. Batthyány Antal a' mocsárok lecsapolása és kiszáritása végett csatornákat ásott. És ime a' felfedezés jótékony jutalmát azonnal élvező egy térddaganattal és lábszaggatással küzdő munkás, ki ezen hévviznek jótékony hatását bántalmas lábára érezvén, a' fürdést ismételve folytatta, 's még azon évben t. i. 1823 october havában hajától szerencsésen megszabadult. Ezen, 's több ehez hasonló kóreseteknek híre csak hamar szét szárnyalván a' vidékben már a' következő nyáron seregestől tödultak ide a' szomszéd falvak szenvedő lakosai, úgy hogy ennél fogva az uradalmi tisztség még, 1824-ben rögtönözve állított föl egy kis fürdőintézetet, melyet a' nemeskeblű gr. Batthyány Kázmér bőkezűsége, 's a' derék Patkovits pécsi főorvos lankadatlan buzgalma jelenleg már olly karba helyezett, hogy legjobb fürdő intézeteinkkel mármár vetélkedik. Mi a' források számát illeti, azon sík térségen, melly a' Harsány nevezetű hegytől a' Dráva folyamig elterül, 's mellyen Harkány helysége is fekszik, több rendbeli hévvízforrások vannak, de a' mellyek használatlanul vesznek el az itt mind eddig létező mocsárok és lápokban. Legismeretesebbek ezen források közül a' következők. Az első, melly a' Harkánytól másfél órányira lévő Tapolcza nevű helységben fakad. A' második, melly Siklóson a' Ferencziek zárdájában van. A' harmadik Harkánytól fél órányira fakad, 's közönségesen *büdös tónak* neveztetik. A' negyedik pedig a' tulajdonképi Harkányi forrás, melly e' helység déli végén buzog föl, 's a' szóban fürdőintézetet ellátja.

A' harkányi hévvíz természeti sajátosságai.

Ezen hévvíz egy tölgyfapadlatokkal körülkerített kúthan olly nagy mennyiségben fakad, hogy azt Patkovits főorvos számítása

szerint 24 óra lefolyta alatt 1950 akóra lehet becsülni, a' kútban tiszta, de nem átlátszó, hanem opál — vagy tejszínű. Üveg edényben tartva mintán kihűlt, elveszti opál, vagy tejszínét, 's világos tiszta átlátszó és fénylő lesz. Szaga a' kőnkénegszesztől az ellobbant lőporéhoz hasonló, 's nedves, ködös időben vagy fergeteg közelgése alkalmával jobban érezhető. Ize a' forrásnál kellemetlen, undorító a' záptojásszag miatt 's bőfőgést okoz, kihűlve pedig kissé sós, fanyar. Hőmérséklete $+ 47^{\circ}$ R. Aránysulya pedig ugyancsak Patkovits szerint csekélyebb a' lepárolt vizénél, t. i. 0,980. — Az iszap, melyet ezen hévíz a' földgyomrából hoz magával világos hamu színű, 's ásványtanilag megvizsgáltatva bányavirág, csillánpor, mezei pat- 's vassrészecekket tanusított.

A' harkányi hévíz vegytani alkatrészei.

Mennyileges vegybontás alá vetelte ezen hévizet Patkovits főorvos, és talált egy polgári fontban:

Szikhalvagból . . . 2,328.

Szénsavas keserélegből . . . 1,332.

„ mészélegből . . . 7,778.

Kovasavból . . . 0,064.

Összesen 11,502. szemer.

Kőnkénegszeszből . . . 4,047. kőbűvelk.

Patkovicsen kívül Tognio tanár vizsgálta meg minőlegesen ezen hévizeket, és sokkal számosabb álló létrészeket fedezett föl, u. m.

Szikhalvagot,

Szénsavas mészéleget,

„ keseréleget,

„ szikéleget,

„ vasélecsot,

Kénsavas szikéleget csekély mennyiségben

lblanyt,

gyanlát,

kovaföldet, 's végre

Haméleg, Timsó, és vilány nyomdokait.

Büzenyt és lavanyt a' víz csekély mennyiségénél fogva nem fedezhetett fel.

Ezen minőleges vegybontás felette tanulságos adatokat szol-

gáltat kezeinkbe; ebből ugyanis láthatjuk melly sok, 's milly hatályos alkatrészeket tartalmaz ezen hévviz, láthatjuk, hogy a' lét-részek csoportozatát tekintve leginkább hasonlít egyoldalról a' toplikai kénes hévvizhez, az iblany és konyhasó-tartalmát tekintve pedig másoldalról a' mehádiaihoz, úgy hogy ezek szerint a' két hévviz között mintegy középen áll.

A' harkányi hévviz gyógyjavalatai.

A' harkányi hévviz körül dr. Patkovits tett két évtized lefolyta alatt hű és pontos, 's így minden esetre biztos tapasztalatokat, szerinte üdvös hatású ezen hévviz.

1. A' *osuzos bántalmakban*, akár a' köztakarók, akár az izmok, akár a' takhártyák, vagy szálagos készülétekben ütötte fel a' baj sátorát, 's akár heveny, akár üdült, helytülő, vagy kóborló, folytonos vagy időszakai legyen is az.

2. A' *köszvényes szenvedelmekben*, bár milly alakúak legyenek is azok, 's bár melly részeit támadják is meg az élelmiségnek, 's bár milly magas fokozatra (bénultság, tagzsugorodás) fejlődtek is rendesen várakozást túlhaladólág segített; úgy hogy Patkovitsnak állítása szerint ezen két kór sikeres gyógyításában rejlik a' harkányi hévviz fénypontja.

3. Az *üdült bőrbetegségek* minden nemeiben, de különösen a' kosz, rüh, és sömör minden alakaiban kitünteté hatályos gyógyerejét, sőt 20 év lefolyta alatt egyszer előfordult filkórban is (Elephantiasis).

4. A' *görvély kórban*, főleg ha az tompa jellemű és lob-nélküli, szinte üdvös sikerrel használtatik; megjavítja a' senyves alkotmányt, eloszlatja a' mirigydagadatokat és keményedéseket; sőt a' görvélyes betveggy által föltétezett csontduzzadságokat, csontszájkás fekélyeket is nem ritkán meggyógyosolja.

5. A' *hasüregi zsigerek* (máj, lép, hasnyál, 's fodormirigyek) dugulásai, keményedései 's túltengéseiben 's az ezek által föltétezett verőczerrendszerbeni pangások, hasüregi vérbőség, 's aranyérben jótékony hatását számtalanszor nyilvánítja ezen hévviznek ital- és fürdő képében használata.

6. Nagy hirt, nevet vivott ki magának a' harkányi hévviz a' *női nemző részek némelly bántalmaiban*, u. m. a' rendetlen, kevés, vagy megrekedt hószámában, magtalanságban, fehérfolyásban.

7. A' *hűdéletművek* kóráiban szinte foganatosan használtatik,

nevezetesen a' vesék, és húdhólyag elnyálkásodásában, hurutjában, fővény és húdkökrban.

8. Magas fokú ezen hévviz gyógyereje *olly idegkórokban*, mellyek csúzos, köszvényes, görvélyes, sömörös kórananyag lera-kodása által idéztetnek elő, ilyenek a' szélhűdés, gyomorgöres, ködcsömör, arcz és farzsába sat. A' szélhűdésnek azon fájában is jótékony hatású, melly nem régi gutaütésből vette eredetét, de ez esetben a' fürdő légymelegen használandó $+ 27^{\circ}$ R. foknál magasb hőmérsékletű semmi esetre sem.

9. Üdvös hatású ezen hévviz az *olly szembetegségekben*, mely-lyek csúzos, köszvényes, görvélyes, sömörös oknak köszönik eredeteket, ha t. i. életműves változások, elfajulások, nem jöttek még szőnyegre.

10. Úgy szinte az *olly idült fekélyekben* is, mellyek az imént elősorolt betegegyek által tartatnak fen.

11. Nem csekély sőt mondhatni biztos gyógyerővel bir ezen hévviz a' fémmegezések, különösen a' higanykór ellen, mellyek különféle eredményeit u. m. a' kútegeket, külső vagy szájjüregi fekélyeket, bénulásokat, csontdaguanatokat és zsugorodásokat bá-mulandó rövid idő alatt elszéleszti; míg a' bujasenyv illyenmü bántalmi ellen semmi gyógyerővel nem bir.

12. Fényes gyógyerőt tanúsít végre ezen hévviz az *erőmű-visértések* által előidézett bántalmakban, millyenek az ütések, zú-zások, sebesítések, mennyülések, ficzamodások, csonttörések, iz-meredségek, zsugorodások, bénultságok, időszaki fájdalom 's szaggatások. Melly esetekben a' fürdő alkalmával teendő iszapbo-rogatások is ajánlandók.

A' harkányi hévviz ellenjavalatai.

Mint minden magasb hőmérsékletű kénes vizek, úgy a' har-kányiak is ellenjavaltatnak: a' valódi vérbőrség, fej- 's mellre való torlódások, gutaütésre való hajlam, lobos és lázas állapotok, vér-pökés, vérfolyás 's nemesebb életművek genyedési állapotaiban; úgy szinte a' bujaseny, súly, vízkór, magas fokú ideg gyöngé-ség, szívkórok- kökemek- és rákos elfajulásokban.

*A' trencsin-tepliczi kénsavas sókat tartalmazó kénes
hévvizek.*

Magányrajzok.

Hermann A., De Thermis Trencsiniensibus commentariolus. Lipsiae 1726.

Termophili moravi, succincta narratio de origine, et usu thermarum prope regiam civitatem Trenchinium. Olomueii. 1752.

Kürzer Bericht vom Ursprung, und Gebrauch des weltberühmten Tepliczer, oder sogenannten Trentschriner Bades im Königreich Ungarn etc. Olmütz. 1775.

Kiesewetter A. F., Das hochgraeßlich Illésházysche naechst Trenchin im Königreiche Ungarn gelegene, Töplitzer Bad. Brünn. 1774.

Beidler, Beschreibung des Trentschriner warmen und gesundbades. Wien 1797.

Weisenbach, Andenken an Trenchin, oder Abhandlung über das Trenchiner Bad. Brünn. 1817.

Carl A., Die Schwefelquellen zu Töplitz naechst Trenchin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1826.

Beer L. Les bains sulfureux de Trenchin, proprement dits de Tep-litz pres de Trenchin en Hongrie. Güns 1836.

Thom. Kratochwilla, Kurze Abhandlung über die Heilquellen im Töplitz bei Trenchin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1838.

Beer L., Die Trenchiner Baeder, oder die Schwefelquellen zu Teplitz naechst Trenchin im Königreiche Ungarn. Pressburg. 1839.

A' trencsin-tepliczi hévvizek leghatályosabb és legerősebb kénes vizeink közé számítandók. Már legalább 400 évtől fogva nagy hirben vannak 's számos betegektől látogattnak, sőt némelyek azt gyanítják, hogy a' romaiak által is használtattak, 's ezek véleménye szerint Trencsin vára Terentius romai hadvezér által épített és nevére kereszteltetett el. — Ennek elítélését azonban az archeologusokra bizzuk. *Jordanus Tamás* előadása után 400 évvel ez előtt egy pásztor által fedeztetek föl, 's a' felfedezés jutalma az volt, hogy üdült lábfekélyétől megszabadult, mi nagy fi-

gyelmet gerjeszte a' szomszéd faluban 's alkalmul szolgált arra, hogy mások által is megkisértessek, 's a' számos betegségbeni fényes siker híre csak hamar elszárnyalt mindenfelé. Sokat köszönhetnek ezen fürdők a' *gróf Illésházy családnak*, melly azokat '239 éven át bírta, pártolá 's czélszerű fürdőintézeté alakítá, legújabbban pedig *b. Sina Györgynek*, ki 1835-től fogva nagyszerű épületeket (2—3000 fürdő vendég számára), és czélszerű intézkedéseket hozta itten létre. Kedvezőbb sors juttat ezen fürdőnek annyiban is, a' mennyiben az irodalom is mindenkor gyámolítá 's terjeszté jó hírét nevét, már *Vernherr György*-től fogva; miként a' magányrajzok sorozatából láthatók; és ezen irodalmi működéseknek kell egy részről tulajdonítani azt, hogy e' hévizek külföldre is eljutván hírokk, idegenek által is látogattnak, míg más részről a' szomszédsági helyzetetésnek is sokat kell e' tekintetben tulajdonítanunk.

Helyviszonyok.

A' szóbani fürdők Trencsin megyében a' kellemes és regényes Vág völgyében helyezvék, Trencsin városától egy mért-földnyire éjszakra; az egész vidékben számos kénves források vannak, mellyek hat tükör fürdőt táplálnak, egy forrás pedig az úgy nevezett kút (Brünnlein), igen bővizű itálul használtatik. A' rendes tükör fürdőkön kívül vannak még iszap- és zuhanyfürdők is. — A' hat rendbeli tükörfürdők következőleg nevezetnek; az 1-ső számú úrifürdő, a' 2-dik tisztifürdő, 3-dik polgárfürdő, 4-ik közönségesfürdő, 5-ik szegények fürdője, 6-ik zsidófürdő.

A' tepliczi hévizek természeti sajátosságai.

Ezen hévizek számos légbuborékokkal törtetnek ki a' földgyomrából, mellyek tiszta időben csekélyebb, a' közelgő zivatar alkalmával pedig nagyobb számmal vétetnek észre. A' tükörfürdők padozatára 's lóczáira sárgás fehér csapadékot raknak le. A' víz szintelen, állászó, jegesztiszta, szaga átható, és olyan mint a' kénmájé, vagy ellobbant löporé; ize a' közönséges hasonló hévmérsékletű víz ízétől nem igen különbözik, csak hogy az említett szag azonnal észrevehető, 's ha ez a' meghülés következtében egészen elillant, akkor a' legtisztább forrásvizitől nem lehet megkülönböztetni. A' hévmérséklet különböző, nevezetesen pedig a' kútforrás $+ 32^{\circ} 5 R.$, chez legközelebb áll a' polgárfürdőé, u. m. $+ 31^{\circ} R.$, ezt követik az úrifürdő $+ 30^{\circ} 5 R.$, tisztifürdő $+ 30^{\circ} R.$, a' kö-

zónságes, zsidó és szegények fürdője + 29° 75 R., fokozatú hőmérsékletei. Aránysulya 1,0045. +

A' tepliczi hévvizek vegytani alkatrészei.

Mennyileges vegybontás alá ezen nevezetes ásványos vizünket Dr. *Carl Alajos* *) vetette, 's egy polgári fontban talált:

Kénsavas keserélegből	.	5,972.
„ mészélegből	.	4,888.
Kettedszénsavas mészélegből		6,712.
Mészkénmájból	.	1,427.
Agyagföldből	.	0,156.
Kovasavból	.	1,712.

Összesen 20,912 szemert

Könkénegszeszből	.	1,64.
Szénsavból	.	1,04.
Légényszeszből	.	0,38 köbhü-

velyket.

Ezen alkat részekén kívül talált még csekély mennyiségű vas- és cselélecsét, és súly vagy piréleget (Strotián).

Ezen vegybontásból immár fölötte érdekes és tanulságos eredményeket vonhatunk, nevezetesen pedig 1) hogy a' trencsintepliczi hévvizek a' mészkéneg nagy mennyiségét tekintve, minden hasonnemű honi 's külföldi ásványvizek fölött elsőséggel bírnak, 's így mind azon csúzos, köszvényes, görvélyes, sömörös, aranyeres és fémmérgezési bántalmakban, melyekben a' kénes, 's különösen a' mészkéneges fürdők az említett kóralakok tompa jelleműségénél fogva javalvák, páratlanok, és semmi más hév víz által ki nem pótolhatók. 2-szor hogy ezen hév vizekben egészen hiányzanak a' szikélecsók, melyek külöben rendesen minden kénes vízben, akár meleg, akár hideg legyen az előjönek. 3-szor. Hogy az állólétrészekben szegényebbek ezen hév vizek, mint a' rokonnemű aacheni, schweiz-bádeni, warmbrunneni, 's ellenben gazdagabbak mint a' neundorfi, weilbauchi, landeki, baregesi, bagneres de luchoni, és aqui-i kénes hév vizek. Meg kell azonban jegyezni, hogy az álló

*) Lásd következő című munkáját: Die Schwefelquellen zu Töplitz nächst Trentsin im Königreiche Ungarn. Pressburg 1826.

létrészekbeni szegénység egyáltalában semmit sem von le a' hév-
vizek becséből és hatályosságából.

A' trencsin-tepliczi kénos hév-
vizek gyógyja-
valatai.

Ezen hév-
vizek részint az eddig elbadott természeti 's vegy-
tani sajátságaik után ítélve, részint pedig a' négyszázados tapasztalat
nyomán következő betegségekben használnak sikerrel és javat-
latnak.

1. A' csúzos bántalmak minden nemű módosításaiban.

2. A' köszvény különféle alakjaiban egyetlenegynek és leg-
üdvösebb hatásának találtatott minden a' osztrák birodalomban lé-
tező fürdők között, sőt vegyrészei után ítélve azt hisszük, nem na-
gyítandjuk a' dolgot, ha minden európai fürdők között ennek tu-
lajdonítjuk az elsőégi dicsőséget; természetesen csak akkor, mi-
ként már fölebb megjegyeztetett, ha ezen kóralakok tompa jelle-
műek. Nem tartjuk itten fölöslegesnek ezen kór család minden egyes
tagjait is elősorolni, mellyek ellen a' tepliczi hév-
víz üdvös sikerrel
használtatik, ilyenek :

a) Az idült fejszaggalás, akár folytonos, akár félbehagyó, vagy
időszaki, egy helyben ülő, vagy helyét változtató légyen is az, csak
hogy csúzos vagy köszvényes jelleme felől bizonyosak legyünk.

b) Az idült csúzos vagy köszvényes szembetegségek, a'
könnyfolyás, a' tökéletlen, vagy visszaverődött bőrkigőzölgés követ-
keztében támadt látgyöngeség, a' fényiszony, az éjjeli, vagy nap-
pali vakság, a' látidő szélhűdése, 's valóságost de még nem régi
mór (amaurosis) is, ha köszvényről vette eredetét, gyakran meg-
gyógyítatott a' tepliczi hév-
vizek által.

c) Némelly csúzos, vagy köszvényes fülbetegségek, millye-
nek : az idült, felette alkalmatlan, sőt álomrabló fülzúgás, fülesen-
gés, ha ezek nem vértorlódás által föltéteztetnek, a' nehéz hallás, sőt
siketség, ha az a' hallesontocsok izmeredsége, a' dobhártya feszült-
sége, a' halljáratban összehorlódott 's megkeménykedett fülzsír
által föltéteztetik.

d) Az arczsába, mikor az meghülésnek, vagy valamelly szok-
ványos helybeli izzadság elnyomatásának tulajdonítandó, ha még
az illető ideg el nem fajult.

e) A' kéz- és lábköszvény; izületi dagok és meredségek,
csipzsába, akár csúz, akár köszvény által idéztetnek elő.

f) Az úgynevezett kőborgó kőszvény (Arthritis vaga).

g) A' régi kőszvényes fekélyek.

3. A' hurutos (catarrhalis) bántalmakban, milyenek az idült vagy minden évben visszatérő 's légcsőaszakkórral fenyegető rekedés és azon nátha, melytől az illető egyének ritkán, vagy épen soha sem tudnak megszabadulni.

4. A' görvélyes (scrofulosus) bajokban, főleg turhás mérsékményű, tésztás, puffadt külemű egyéneknél, ide tartoznak a' nyak mirigy-dagok, görvélyes szem- és fülbántalmak, takárok, kütegek, fekélyek és ízületi daganatok.

5. A' sümörös betveggy eredményezte kütegek és fekélyekben, kitünőleg azon kütegalakokban, mellyek a' bőr nagy szárazsága 's munkátlanúságától veszik eredeteket.

6. Az elhanyagolt ruhben, ruhés fekélyekben. — Megjegyzendő itt, hogy a' különféle itt elősorolt nyílt fekélyekben sem a' bécs-bádeni, sem más ilyenemű vizek nem használhatók fürdők gyanánt, mivel szikes só tartalmuknál fogva nagyon izgatók, a' tepliczi hévvizek pedig nem tartalmazván ily sokat, egészen a' magok helyén vannak.

7. Az angolkórban (rhachitis) mikor az még nem fejlődött magas fokozatra 's jelentélyes csontgörbüléseket nem idézett elő, hanem inkább csak a' csont- és izomrendszer nagy gyöngesége által nyilatkozik.

8. Páratlan hatásúak ezen hévvizek a' *vesék hűdvezédek*, 's *hűdhólyag* idült betegségeiben, az igen fájdalmas vizelés, eljáró hűdhólyag hurodban, *hűdköre való hajlamban*; hol bár a' már képződött hűdkövecseket nem képesek is feloldani, de azok viszonttermődését számtalan tapasztalati adatok nyomán minden esetre képesek meggátolni. — A' hűdkészítő életművek ezen bántalmaiban azonban a' víz ivása is elkerülhetlenül szükséges.

9. Az erőművi sértések, csontlörések, szizamodások utóbajjaiban, mikor az említett bántalmak, akárminemű szigorúan ki nem fürkészhető betvegynél fogva a' legésszerűbb gyógymódnak is makacsul ellenszegülnek, valódi specificus szer gyanánt tekintendők a' tepliczi kénes hévvizek, midőn mind az alkotmányos, mind a' helybeli bajra jótékony hatást gyakorolnak.

10. A' *végtagok különemű szélhűdéseiben*, nem mulik el egy fürdői évszak sem, hogy fényes eredményű gyógyítások nes iek-

rülnének; számos illy eseteket tettek közzé dr. Tognio, Trencsin megye egykori főorvosa, a' mostani érdemdús tanár atyja, és *Kratochwilla* a' mostani fürdő orvos. Illynemű szélhűdések, a' gyermeki korban előjövők, a' csuzos és köszvényes bajok, visszaverődött kütegek, ólom- higany mérgezésekből eredők; sőt olly féloldali szélhűdésekben is, mellyek gutaütésnek köszönik létrejövetelöket, számos jól sikerült gyógyítások által igazoltatik ezen hévvizek gyógyereje minden évben.

11. A' *rászt és méhkórban* szinte jó sikerrel használtatnak a' tepliczi hévvizek, helyreállítván mind a' verőczéri 's általában a' hasüregi zsigerekben létre jött rendetlenségeket, mind az idegrendszer elhangultságát.

12. A' havadzási rendetlenségek is üdvösen ostromoltatnak ezen hévviz által, ha tulságos ingerlékenységgel, 's a' nemzőrészek gyulladásos állapotával 's életműves elfajulásaival nincsenek szövetkezve.

13. A' sápkór is, melly tompa érzékenységgel, 's nagy izom gyöngeséggel jellemeztetik, számtalanszor gyógyszerére talált ezen hévvizekben.

14. Végre a' különféle fémek, nevezetesen: higany, ólom, réz és mirénygözők által előidézett különféle bajok, reszketegségek, szélhűdések, zsugorodások, fájdalmas bántalmak is elszélednek ezen fürdők használatára, 's mindenek fölött a' higanykórral összeházasodott bujasenyv az, mellynek antidotuma gyanánt tekinthetjük a' trencsin-tepliczi kónes hévvizeket.

5. A' *pöstényi kénsvas sókat tartalmazó kónes hévvizek.*

Magányrajzok.

Inst. J. Torkos, Schediasma de Thermis Pöstényiensibus. Posonii, 1745. 8.

Prochaska, Einige Nachrichten und Bemerkungen über die warmen Baeder in Pistyan. Wien 1818. 8.

Eman. Wolf. Walich, Über die Baeder in Klein-Pöstény. Wien. 1821. 8.

J. Tonházy, Abhandlung über das berühmte Piestyner Bad. Pressburg. 1821. 8.

M. Ettinger, De thermis Pöstényensibus. Dissertatio inaug. Vienne. 1836.

F. E. Scherer. Die heissen Quellen und Baeder zu Pöstény. Leipzig 1837. 8.

M. Ferdinand Marschall, Die Heilquellen von Pöstény im Königreiche Ungarn. Ofen 1838. 8.

A' pöstényi fürdő, vagy Kis-Pöstény, Nyitra vmegyében a' regényes Vág völgyben fekszik, Nagy Pöstény mezővárosától $\frac{1}{4}$ órányira, Vágújhelytől pedig 2 mértföldnyire, az éjszaki szélesség $48^{\circ} 36'$, $35''$, 's a' keleti hosszúság $35^{\circ} 28'$, $50''$ foka alatt, 428 p. lábnyi magasságon a' tenger színe felett. Az itten fakadó hévvizek, noha már egy század előtt jeles magányrajzot szerkeztett rólok *Torkos*, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak, 's a' Vág kiáradásai következtében sok viszontagságokon mentek keresztül, miglen az 1813-ban helyt talált pusztító áradás után az emberszerető gr. Erdödy József ő excellentiája bőkezűségéből szilárd épületek, keletkeztek, és az egész czélszerű fürdőintézeté alakítatott. Ez időtől fogva a' pöstényi fürdőre szebb korszak derült, híre napról napra mind inkább emelkedik, a' vendégek száma évről évre szaporodik, úgy hogy jelenleg legkeresettebb fürdőink közé számíthatatik.

Mi a' források számát illeti, vannak itt igen számos források a' Vág folyónak mind jobb, mind pedig bal partján, sőt azt mondhatni, hogy itten a' talaj egészen át van hatva ezen hévviztől, mert ha az ember a' fövenyet csak csekély mélységre távolítja is el, azonnal új források jönnek szőnyegre; *) fő, legnagyobb, leggazdagabb, legállandóbb forrás mindazáltal az ugynevezett *ivókút* (Brunnen) a' Vág jobb partján, ettől minlegy 37 lépésnyire, melynek hossza $11'$, $4''$, szélessége $7'$, $10''$, mélysége pedig $6'$ — $7''$ között változik a' Vág víze állásának viszonyaihoz képest. Ezen forrásból csövek által vezetetik a' víz a' fürdőintézetbe. Ezenkívül még két forrást használnak ivásra.

Mi a' fürdő intézetet illeti, az két épületből áll, t. i. a' régi és új fürdőházból, melly utolsó kádfürdőnek is nevezetik. A' régi fürdőházban 4 tükörfürdő van u. m. 1. az urifürdő (Gelbad) 2.

*) A' régi időkben midőn még rendszeres fürdőintézet nem volt itten, magok a' vendégek csináltak magoknak e' fövényben új forrásokat, és úgy használták azt fürdő gyanánt.

Iszapfürdő. 3. zsidófürdő, és 4. közönségesfürdő. Az új fürdő házban pedig, mely 1822-ben épült 18 kádfürdő és egy nagy tűrkő, melyben egyszerre 40 ember is fürödhetik.

A' pöstényi hévviz természeti sajátosságai.

A' kútban ezen hévviz tengerzöldbe játszó színnel bír, 's ritkán olly tiszta és állászó, hogy fenekére lehetne látni. Hevenyen merítve pedig szintelen, tiszta, állászó, 's jól bezárt edényekben hónapokig is ilyen marad, a' körüléggel érintkezésben tartva pedig megzavarodik, 's kezdetben hamuszürke, később feketés üledéket rak le. A' viz' szaga a' könkénegszesztől igen hasonló azon szaghoz, melyet az eldurant löpor terjeszt el, és ezen szag már 30 + 40 lépésnyire észrevehető a' forrástól, egyóhíránt elenyésczik az, ha a' viz huzamosb ideig áll a' szabad levegőn, jól bezárt edényekben pedig mindig erősen érezhető, 's a' fölmelegítés által még növelni lehet. Ize, kellemetlen szaga daczára is, legtöbb emberre nézve nem kellemetlen, kissé csipős. Hévmérséklete + 46° és + 51° R. között változik, 's így legforróbb hévvizeink egyike. A' fürdőházakban pedig következő. 1. az urifürdőben + 30—32° R., 2. az iszapfürdőben + 31° — 35° R., 3. a' zsidó, és 4. a' közönségesfürdőben + 28° — 33° R.

A' pöstényi hévviz vegyrészei.

Ezen hévvizet már *Torkos* is megvizsgálta vegytanilag, ujabban pedig *Scholz* Bécsben 1809-ben 's legujabban egy bizottság vetelte vegybontás alá Erdődy né ö excellenciája meghagyása következtében, mely bizottság tagjai *Lang, Dorrner, Pantocsek* gyógyszerész urak valának, kik nyitrai főorvos *Biacsovsky* vezérlete alatt működének. *Scholz* következő vegyrészeket állított elő, egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	3,72.
„ keserélegből	1,11.
„ mészélegből	2,60.
Szikkhalvagból	0,57.
Szénsavas keserélegből	0,74.
„ mészélegből	0,82.
kovasavból	0,19.
Veszteség	0,10.

Összesen 8,85. szemert.
3*

Az említett bizottság pedig talált egy polgári fontban :

Kénsavas szikélegből . . .	9,011.
„ keserélegből . . .	2,829.
„ mészélegből . . .	4,617.
Szikhaltavagból . . .	0,816.
Mészhaltavagból . . .	2,173.
Szénsavas keserélegből . . .	1,819.
Cserenyből (Taninum) . . .	0,160.
Kovasavból . . .	0,778.
Veszteség . . .	0,240.

Összesen 22,473 szemert.

Légkörilégből . . .	12,854.
Szabad szénsavból . . .	7,776.
Könkénegszeszből . . .	5,141 k. hüvely.

Az itt elsőrolt alkatrészekeken kívül talált még a' pöstényi hév-
vizben az ásványvizeink körül magának halhatlan érdemeket szer-
zett Tognio tanár csekély mennyiségű szénsavas vasélecsét is. Ezen
noha kissé egymástól eltérő vegybontásokból immár kiviláglik, hogy
a' pöstényi hév-
viznek túlnyomó mennyiségű vegyrészeit a' kénsa-
vas sók képezik 's így azt kénsavas sókkal bővelkedő kénes hév-
viznek tekinthetjük. Vegybontás alá vetette az említett bizottság
még az iszapot is, és talált egy polgári fontban :

Kovaföldből . . .	8,2740
Vasélegből . . .	1,9968
Timföldből . . .	2,3408
Mészföldből . . .	1,7344
Televényből (humus) . . .	0,0800
Vizből . . .	1,3664
Veszteség . . .	0,2176

Összesen 16,000 szemert.

Ezen iszap természeti sajátosságai egyébiránt következők: ál-
lományát tekintve igen lágy; színe természetes állapotjában szür-
kefekete, megszántva pedig kemény és világos szürke színű lesz,
tapintata zsíros, egy kis fénynyel is bír, szaga pedig kissé szurkos,
és igen kénes, természetes melegséget hűzamos ideig megtartja.
Hévmérseklété $+ 29 - 35^{\circ}$ R.

A' pöstényi hévvizek gyógyjavalatai.

A' pöstényi fürdő legnagyobb hirt nevet vivott ki magának:

1. A' köszvény elleni gyógyereje által. Különösen jó hatástú pedig a' köszvénynek azon alakja ellen, melly az ízületekben ütötte fel sátorát, 's ott lerakódásokat, daganatokat és tagzsugorodásokat idézett elő. — Kitünő sikerrel használtatik a' pöstényi hévviz:

2. A' csúz' különféle árnyéklaiban, bár milly megrögzött és makacs legyen is egyéb gyógyszerek irányában. Igen előmozdítja a' csúznak bántalmas részekből kiűztetését, ha fürdés közben a' szenvedő részek meleg iszappal borogattatnak.

3. Közönségesen tudva lévő dolog, hogy a' bujasenyves betegeknek mennyire ártalmasok a' kénesfürdők, mellyek használatára az érdeklött betegek csak hamar rosszabbul lesznek, 's ha elkezdett kénesfürdői gymmódukat erőszakolják, azok által valóban végkép el is pusztúlnak. És mégis ezen tény dacára a' pöstényi fürdők körül a' Torkos idejétől, 's így egy század lefolyta alatt tett tapasztalatok az ellenkezőről győznek meg bennünket, mert azok után ítélve semmi kétséget nem szenved, hogy a' régi 's álarczos bujasenyv maradványait az életműségből a' pöstényi fürdők tökéletesen kizaklatják, 's így e' tekintetben a' pöstényi hévvizet, mint a' maga nemében páratlant mutathatjuk fel: —

4. A' görvélykór (Scrofulosis) ellen szinte alig vagyunk képesek hatályosabb gyógyvizet fölmutatni hazánk határai között a' pöstényinél; melly roppant nagyságú 's fölötte megkeményedett mirigydaganatokat képes föloldozni 's eloszlatni, mi különösen könnyen sikerül, ha a' fürdés mellett a' szóbbani daganatok egyszermind az iszappal is borogattatnak, a' mirigy dagok eloszlása után a' beteg görvélyes küleme egészen megváltozik 's az egész testalkotmány úgyszólván átalakulást szenved.

5. Nem kevésbé magasztaltatik ezen gyógyviz külső 's belső használata, 's az iszap alkalmazása az e' tájon igen gyakori *golyva* ellen is.

6. Az angolkór elleni üdvös hatását pöstényi hévvizeinknek magasztalják Wallich, Marschall, mind saját, mind mások tapasztalatai után.

7. Az idült kútegek és fekélyek mindenféle nemeiben már Torkos ajánlá ezen hévvizeket számtalan tapasztalatai után, mellyek között legnevezetesebb az, hogy egy 80 éves tetőtől fogva

talpig leprosus, 's a' legkülönműbb szerekekkel sikeretlenül orvosolt zsidó, ezen fürdőnek 3 hétig tartó használata után tökéletesen meggyógyult. Az itt orvosolható kútegek egyébiránt kétségkívül ruhós, sömörös, görvélyes és köszvényes betveggen alapúlok lehetnek.

8. A' gilisztakórban is sikeresnek tapasztaltatott a' pöstényi hévviz, mellynek belső használatára gyakran takarodnak ki giliszták. Hogy azonban ki bírja-e? valósággal a' szalag- gilisztát is üzni, arra nézve még bővebb tapasztalatok igényeltetnek.

9. Hatalmas gyógyszerköz pöstényi hévvizünk az emésztési rendszer bajaiban, étvágyhiány, gyomor-bélgörcsök, altesti panaszok, máj-lép-dugulások, sőt vízkórok, rászikór, aranyér sat, ellen.

10. Jótékony hatásúnak tapasztaltatott hévvizünk, Torkos, Prohaszka, Wallich, Marschall 's mások szerint a' húdkészítő életművek bántalmaiban; nagy vizeltető 's feloldozó erejénél fogva különösen a' főveny- 's húdkőkorban.

11. A' méhrendszer betegségeiben, a' rendetlen havadzás, fehér folyás, méhkór (hysteria), sápkór, terméketlenségben szinte magasztaltatnak már Torkos idejétől fogva a' pöstényi hévvizek.

12. A' légzési életműveket beborító takhártya bántalmái, idült mellhurut, kezdődő nyálkás tüdővész sat. ellen, mind a' fürdés, mind a' víz itala, mind pedig az ivókút fölött létező gőz beszívása, belégzése rendkívül üdvös hatásúnak mondatik.

Javaltatik a' pöstényi hévviz még több rendbeli idegkórokban is, ilyenek:

13. A' szélhűdések (paralysis) különféle nemei, mellyek vagy külső erőművi behatás, régi csúzos vagy köszvényes, egy helyen fészkelő fájdalmak, visszaverődött kútegek, súlyos betegségek, gutaütés, fémmérgezések által jöttek létre. Mind ezen esetekben fölötte hatályos ezen hévvizek fürdő képébeni használata, mellyel a' szenvedő tag iszappali gyakori borogatását is szükséges összekötni. --

Illyen továbbá:

14. A' csípzsába (Ischias), mellynek szinte minden nemei hatályos gyógyszerre találnak a' pöstényi hévvizekben 's ezek iszapjában.

15. A' nehézskórtól is szabadultak már meg többen ezen für-

dők hazamos ideig való használata által. Említést érdemel még ezen hév viznek

16. A' csontszubáni különös hatása, főleg ha az erőművi behatások következtében fejlődött ki. Előmozdítja az t. i. az elbalt csontszálkák és lemezek kiktűszöbölését, a' kirétegzést (exfoliatio) 's ekként a' sebek begyógyulását is.

17. Az ízületek vizennyős daganataiban, a' közönségesen úgy nevezett iztaplóban (Gliedschwamm) is sokszor hámulandó sikerrel használtatik. —

18. Végre némelly idült, leginkább görvélyes szemlobok ellen tapasztaltatott jótékony hatásának ezen fürdő, különösen pedig az ivó kútat környező gőzréteg; minélfogva gyakran láthatni szembelegeket, kik ezen természetes gőzfürdőt a' kút mellett sikerrel élvezik.

6. A' kapláthi kénés hév viz.

A' kapláthi kénés hév viz Nyitra vármegyében a' Vág balpartján Pöstény és Galgócz között fakad. Ezen hév viz is minden tekintetben nagyon hasonlít a' pöstényihez, csak hogy hévmérseklete jóval csekélyebb, t. i. $+ 24^{\circ}$ R., mind a' mellett hogy jeles sajátosságokkal bír ezen hév viz, csaknem egészen elhanyagolva hever minek oka szinte leginkább az lehet, hogy Pöstény szomszedságában van, 's az által egészen háttérbe szorítatik. —

7. A' nagyváradi kénsavas sókat tartalmazó égvényes kénés hév vizek.

Magányrajzok.

Hatvani, Thermae Varadinenses examini physico et medico subjectae. Viennae 1777.

A' Nagyvárad szomszedságában fakadó hév vizokről 's fürdők-ről már *Janus Pannonius* emlékezik a' 15-ik században. Hydrographaink és főnöke *Vernherr* György is már kitünőbb vizeink közé számítja azokat. Magányrajzot először *Hatvani* írt ezen fürdökről 1777-ben 's azóta más író nem méltányolta azokat kimerítő magányrajzra. Az újabb időkben *Gröss Fridrik* nagyváradi orvos fáradozott főleg ezen fürdők körül, 's csakugyan sikerült neki némelly czélszerűbb intézkedéseket létrehozni. Van pedig Nagyvárad közelében t. i. egy kis órai távolságra Hasó nevű falu mellett

két rendbeli fürdő, u. m. a' *Püspök*, vagy *Szent Lászlófürdő*, és a' *Felixfürdő*; melly utolsó amattól egy negyed órányira fekszik. Áll pedig a' Püspökfürdő 4 saját forrással ellátott tükörfürdőből, melyek is a) az *úrifürdő* vagy *nőkürdeje*, b) a' *polgárfürdő* vagy *férfiakürdeje*. c) a' *fűzesfürdő* vagy régente *sárosfürdő*, és d) a' *Sz. Lászlófürdő*. A' Felixfürdő pedig csak egy, de fal által kétfelé választott tükörfürdőből áll. Az ezen fürdőket tápláló forrásokon kívül vannak még itt számos gyógyforrások (Grósz szerint mintegy 21), melyek egy magas hegycsúcs alján erednek, 's vizeik összefolyván a' *Pecze* nevű folyóba kepezik, melly soha be nem fagy, 's 12 malmot képes elegendő vízzel ellátni.

A' nagyváradi hévvizek természetí sajátosságai.

Mind a' két rendbeli fürdő forrásai jegeczlísztá, szintelen vizet nyújtanak, melly tisztaságát kihűlve is megtartja, 's jól bedugaszolt edényben huzamos idő múlva sem képez üledéket, hanem kihülés közben az edény falaira számos hólyagcsok rakodnak le. A' fürdőkben a' víz könkénegszagú, de nagyobb mértékben az a' Felixfürdőben; ize nem kellemetlen, kissé égvényes 's kihűlve mindenki által könnyen íható. A' különböző források hévmérséklete $+30^{\circ}$ és $+36^{\circ}$ R. fok között változik. A' Püspökfürdő forrásáé $+34^{\circ}$ R. a' Felixfürdőé pedig $+36^{\circ}$ R. A' víz aránysulya eddigelé nincs meghatározva. A' források vízbőségét mi illeti, olly nagy az, hogy az egész Osztrákbírodalomban a' leggazdagabb vizű gyógyforrások közé szamítathatnak. — *Grosz Fridrik* az úgy nevezett férfiak fürdőjével, melly pedig nem a' leggazdagabb forrással bír, tett kisírltetet, 's azt találta, hogy egy óra alatt 450 akónyi vizet adott. —

A' nagyváradi hévvizek vegytani alkatrészei.

A' nagyváradi hévvizeket legtökéletesebben vegyhontotta *Horváth* gyógyszerész 1835-ben 's talált egy polgári fontban.

A' Felixforrásban. A' Sz. Lászlóforrásban.

Kénsavas szikélegből	5,80	3,54.
„ keserélegből	5,03	4,11.
„ mészélegből	3,18	2,80.
Szénsavas szikélegből	6,08	5,03.
„ keserélegből	0,50	1,20.
„ mészélegből	4,02	3,70.

Szénsavas vasélecs) és cselélecs)	nyomdokai	nyomdokai
Kovaföldből . . .	1,02	1,00.
Életműves anyagokból . . .	0,62	0,06.
Összesen	26,25	21,44
Szénsavból	3,04	—
Könkénegyszeszből	5,34	6,24. küb- hüvelyket.

A' nagyvárad i hévvizek gyógyjavalatai.

A' nagyvárad i hévvizek körül pontos gyógytani tapasztalatokat tudunkkal leginkább Grosz Fridrik nagyvárad i orvos tett, 's így itten főleg az ő becses közlésére támaszkodunk. Üdvös hatásúaknak tapasztalta ő ezen hévvizeket:

1. Némelly idült, leginkább sömörös és görvélyes betveggen alapuló kútegek.

2. A' csúzos bántalmak.

3. A' köszvény különféle alakai ellen, akkor is, ha az a' belső nemesebb életműveket, a' mell és hasüregi zsigereket ostromolja.

4. A' hasüregi zsigerek máj, lép, dugulásai 's kéményedései, 's azokon alapuló bajok ellen, mint hatályos oldozó, különös jótékony hatást külöl, ilyenek az aranyér, rásztkór, méhkór, sárgaság, gyomorgörcs, vízkór sat.

5. A' görvély elleni különyszerű hatását is magasztalja Grósz Fridrik, még pedig nemcsak a' mirigy daganatok, hanem az életműség egyéb részein történt görvélyes lerakodások, görvélyes szemlobok, sőt csontszú ellen is. A' görvélyes lerakodások 's daganatok ellen jó sikerrel alkalmaztatnak az iszapborogatások.

6. A' takhártyák némelly bántalmaiban az idült hurut, a' nyálkás fulladozások ellen szinte üdvös hatásúaknak tapasztaltak.

7. A' vese és húdköveknél jelentélyes könnyelbülésre számithatni e' gyógyvizek használata mellett.

8. A' magtalanságnak is számos kitünő példányai megorvosoltattak már itten.

9. Azon szélhüdések ellen, mellyek nem az agyban fészkelő életműves változások, hanem csúzos köszvényes bántalmak és sé-

rülések által föltételeztettek, szinte fölötte jótékony hatásuak a' nagyváradi hévvizek.

10. Végre az érzéletművek ideges gyöngeségei (nehéz halás), a' súlyos betegségek, nevezetes nedvvesztések után visszamaradó láz nélküli ideges gyöngeség ellen jeles gyógyszerre találunk ezen hévvizekben.

Fölötte sajnálandó, hogy ezen különben magas pártfogóval (nagyváradi püspök) bíró fürdők körül nagyobb szerű intézkedések nem történnek, mit mind a' gyógyvizek jeles sajátságai megérdemlenének, mind pedig azon körülmény igényelne, miszerint egész Erdélyben 's az egész tiszántúli területben (leszámitván a' mehádiai fürdőket) nincs illy magas hőmérsékletű 's általában illy természet-, vagy- 's gyógytani sajátságokkal fölruházott gyógyvizünk. Reményljük azonban, hogy a' mi halad, el-nem marad.

8. Az alsó-váczaí kénes hévvizek.

Ezen kénes hévvizek Zarándmegyében Alsó-Vácza nevű oláhfalu határán fakadnak, egy vas- és rézladarokkal bővelkődő hegy tövében 's fölötte híres gyógyerejöknel fogva nagyon látogattnak.

Az alsó-váczaí kénes hévvizek természettani sajátságai.

Ezen víz tökéletesen tiszta és átlátszó, szintelen, erős kénes szagú, lágy, émelyítő ízű. Hőmérséklete $+ 25^{\circ}$ R. foknyi. —

Az alsó-váczaí kénes hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizeket Erdély két nagy nevű hydrologusa Bélteky és Pataky vizsgálta meg vegytanilag. Bélteky egy polgári fontban talált:

Kénsavas mészélegből	.	.	2,13.
Szikhaltvából	.	.	3,19.
Keserhaltvából	.	.	3,03.
Összesen	.	.	8,35. szemert.

Könkéngeszesezből . . . 14. k.lüvelyk.
Melly vegyhontás után ítélve, bár az a' jelenkor igényeinek

tökéletesen meg nem felel, a' bécs-bádeni hévvizekhez hasonlíthatjuk az alsó-váczaikat.

Az alsó-váczaik hévvizek gyógyjavalatai.

Nagy hirt nevet szereztek magoknak ezen gyógyvizek:

1. A' csúzos;
2. A' köszvényes bántalmakban; ízületi zsugorodásokban.
3. A' köztakarók idült baj aiban, nevezetesen a' recsetes, sömörös, rühes bántalmakban.

4. A' hasüregi zsigerek, máj, lép sat. dugulásaiban, keményedéseiben 's ezeken alapuló aranyér, rászikór, bú-komorkórbán, sőt méhkórban is.

5. Az idegrendszer szenvedéseiben, nevezetesen görcsök és szélhűdéseiben.

6. A' kór állételes lerakódásokban.

7. Az ízületek hideg daganataiban.

9. A' magyarádi ég vényes kénes langyos vizek.

Hont vármegyében kebelezett Magyarád helység nyugoti vagy felső végén van egy réteges mészkőből álló domb, melyből több ereken buzog ki az égvényes kénes langyos gyógyviz. Említesre méltó különösen három forrás; ezek egyike az út mellett létezik 's nagyobb fürdőnek neveztetik, minthogy vizét egy lágas *mésztufa mederbe önti*. A' másik forrás a' domb tetején van, de vize kevés; a' harmadik forrás pedig a' domb patakfelöli oldalán buzog ki, 's kisebb fürdőnek neveztetik.

Ezen gyógyvizek tiszták, szintelenek, édesded savanyus izűek, élénk könkéneg szagúak, 's Tognio tanár szerint az égvényes és sós alkatrészekon kívül iblanyt is tartalmaznak. A' szomszéd falvak lakosai a' rühös, csúzos és köszvényes bántalmakban jó sikerrel használják. Minden esetre nagyobb méltánylást érdemelnének.

10. A' lajta-pordányi földes sós kénes langyos vizek.

Sopron vármegyének Lajta-Pordány (Prodersdorf) nevű helységében fakadnak ezen kénes hévvizek és a' helybeli lakosok által már régi időktől fogva használtatnak, mind a' mellett egy minden kényelmekkel ellátott fürdőintézet csak 1840-ben hozatott itt létre, 's azóta e' gyógyviz is terjedelmesebb használatot nyert.

A' lajta-pordányi kénes vizek természetes sajátságai.

'S ezen langyos kénes viz tökéletesen tiszta, könkénegszagu, lágy ízű. Hőmérséklete + 20 R. Aránysulya határozatlan.

A' lajta-pordányi kénes vizek vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet Joss bécsi tanár vetette mennyileges vegy-
bontás alá, 's egy alsó ausztriai messzelyben talált:

Kénsavas szikélegből . . .	2,212.
„ keserélegből . . .	3,000.
„ mészélegből . . .	4,452.
Szikhaltavagból . . .	0,422.
Keserhaltavagból . . .	0,420.
Tímhaltavagból . . .	0,115.
Mészhaltavagból . . .	0,515.
Szénsavas szikélegből . . .	0,017.
„ keserélegből . . .	0,237.
„ mészélegből . . .	3,835.
„ vasélecsből . . .	0,020.
Cselélecsből . . .	0,002.
Kovaföldből . . .	0,347.
Forrássavból (Quellsaeure) . . .	0,545.
Összesen . . .	16,139. szemert.

Szénsavból 100 köb hüvelyk vízben 6,682.

Könkénegszeszből . . . 1,952.

Ezen vegybontás után a' szóhani gyógyvizek mind vegytani
alkatrészeit, mind hőmérsékletüket tekintve, leginkább meg-
közelítik a' híres bécs-bádeni kénes vizeket.

A' lajta-pordányi kénes langyos vizek gyógyjavalatai.

Kitünő sikerrel használtatnak a' szóhani gyógyvizek:

1. Az idült kütegek,
2. A' csúzos bántalmak,
3. A' köszvény,
4. Az aranyér,
5. A' sápkór és
6. Szélhűdések ellen.

11. A' gyógyí égvényes íblanytartalmú kénes langyos vizek.

Hont vármegyének Gyűgy és Mère-nevezetű helységei között a' Selmecz folyó balpartján elterülő síkon számos (14 ásványos) források fakadnak, mellyek közönségesen *gyűgyiforrásoknak* neveztetnek, noha ezek némellyike már *Mère* helységének határán buzog föl. Ezen források, a' belőlök lerakodó ásványos részekből — főleg szénsavas mészélegből — több ölnyi magosságu szikladombot alkotnak, 's az ezen dombok tetején, vagy oldalain létező nyílásokon buzognak ki. Természeti 's vegytani sajátásaikat tekintve igen hasonlítanak egymáshoz, 's legszembetűnőbb a' különbség hőmérsékleteikben, úgy hogy némellyek közülök a' hideg, mások pedig a' langyos gyógyvizek közé tartoznak. Itten csak a' magas hőmérsékletű 's már ennél fogva is nagyobb jelentőségű forrásokat tárgyalandjuk, mellyek mind a' gyűgyi határban fakadnak; magas hőmérsékletű forrás pedig 3 van, u. m. az úgy nevezett *Büdösforrás*, az ennek szomszédságában létező 's a' domb más oldalán fakadó forrás, és a' *Hosztecsna* (kőszvényforrás) nevezetű forrás. Különösen figyelemre méltó még a' hatályos alkatrészek nagy mennyiségénél fogva az úgy nevezett *főforrás*, de a' melly már a' hideg (+ 13° 6 R.) gyógyvizek rovatába tartozik.

A' gyűgyi langyos források természettani sajátosságai.

Ezen források vizei tiszták, kissé kékellők, izők kissé sós, savanyú, szaga pedig olyan mint a' záptojásé. A' *büdösforrás* hőmérséklete + 19, 2° R. A' *büdösforrás* szomszédságában létező + 18° R. A' *Hosztecsna* nevű forrása szinte + 18° R.

A' gyűgyi langyos források vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizek vegybontását is Tognio tanárnak köszönhetjük, ki is következő alkatrészeket talált; u. m. szénsavas szikéleget, szénsavas keseréleget, szénsavas mészéleget, szikhalvagot, kénsavas szikéleget, kénsavas mészéleget, vilsavas timéleget, kovaföldet, lavanyt és íblanyt, szabad szénsavat, és kőnkéneg-szeszt. — Minél fogva a' szóban vizeket sós égvényes kénes és íblanytartalmú savanyú vizeknek kell tekintenünk.

A' gyógyi langyos források gyógyjavalatai.

Ezen jeles sajátságokkal fölruházott gyógyvizek eddigelé minden egyszerű használat nélkül heverték mind a' mellett, hogy a' szomszédfalvak pórnépe bajaitól megszabadulandó, emlékezetet áthaladó időktől fogva zarándokoskodik ezen forrásokhoz, főleg az utolsó holdnegyed előtti pénteken, mikor is ezen forrásoknak babonából nagyobb gyógyerőt tulajdonítanak. A' diszlett gyógyulás jeléül, vagy sokszor csak jó reménység fejében is aztán különféle ruhadarabokat, rongyokat, kendőket, szalagokat sat. aggatnak a' forrás szomszédságában létező fára és bokrokra. Így használatnak nálunk több első rangú gyógyvizeink is. Bizony, bizony még soká fogjuk Karlsbadot, Marienbadot, sat. utólní!

Leginkább használatnak pedig a' szóban gyógyvizek csúzos, köszvényes szaggatásokban és szemgyulladásokban, 's használatuk a' szenvedő tagok áztatásában, mosogatásában korlátozódik.

c) Vasas langyos és hévvizek.

1. A' Szliácsi vasas, langyos vizek.

Magányrajzok.

Wipacher(David), de Thermis Ribariensibus in Hungaria, Liber singularis, Lipsiae 1768.

Zipser (Christian Andreas), Der Badegast zu Sliatsch in Niederrugarn. Ofen 1827.

Wagner (Dan.), Die Heilquellen von Szliats in Ungarn, in physikalisch-chemischer Beziehung untersucht. Pesth 1834.

Czilchert Robert, Szliáts. Irta orvosok 's betegek számára. Pesten 1838.

A. Schöpf, Die Heilquellen von Szliáts in Ungarn, in ihren eigenthümlich ausgezeichneten Wirkungen. Pest 1841.

Suchy Samuel, De aquis Szliaciensibus. Diss Inaug. 1843.

A' szliácsi fürdő, melly hajdan a' szomszéd Ribár helységétől ribári fürdőnek is neveztelett, a' regényes szépségű 's ásványos vizekkel bővelküdő Zólyom megyében fekszik, Besztercze-Bányától 2, Zólyom városától pedig egy órai távolságra, 1194 lábnyira a' tenger színe felett. Orvosi használatra az itt fakadó vizek már több mint egy századtól fogva használatnak, mert már Marsigli

Gróf „Danubius pannonicus mysius“ című híres 1726-ban megjelent munkájában emlékezik egy forrásról, mint gyógyvízről. — Wipacher főorvos pedig 1768-ban írt monographiájában már elő is sorolja azon betegségeket, melyek a' szliácsi vizek által meggyógyíthatnak. — Az újabb időkben ezen fürdő híre mindinkább emelkedett 's legkeresettebb fürdőink egyikévé lett, mit jeles, 's mondhatni páratlan sajátosságainál fogva méltán megérdemelt. Sokat kell pedig e' tekintetben Mojsisovich főorvosnak a' bécsi cs. kir. kórházban tulajdonítani, ki nem csak hírét emelé e' fürdőintézetnek, hanem ilten czélszerű intézkedéseket, zuhany készületet, gőzfürdőt sat. javallott és hozott létre. — Van pedig a' szliácsi fürdőintézetben három tükörfürdő u. m. az úrifürdő, vagy meleg tükör, a' polgárfürdő és a' parasztfürdő, vagy hidegfürdő; 's ezeken kívül 4 forrás, melyek vize italul használtatik u. m. a' Józsefforrás, Dorottyaforrás, Ádámforrás, Lenkeyforrás.

A' szliácsi vizek természettani sajátosságai.

A' melegtükör vagy úrifürdő vize nagy mennyiséggel és sebességgel lörtet ki, 's vele együtt roppant mennyiségű szénsavszesz, mely a' vízben nagy buborékokat 's örökös zajongást idéz elő, 's a' víz színén annyira összegyűlekezik, hogy a' vigyázatlannál belemenők könnyen tetszholt állapotba esnek, minélfogva szükséges azt egész nap folytában zászlócskával ellegyezni, 's elszélesíteni a' fürdő színéről. Vize ezen fürdőnek, ha valamely edényben húzamosb ideig tartatik, annak fennekére barna üledéket rak le; egyébiránt, liszta és állatszó, szaga alig van, különben az egész tükör már a' szomszédságban is elárúlja a' szénsavszesz szagát; ize savanyús és csipős, lenyeletvén pedig keserűen sós, 's végre tenta ízű. Hévmérséklete $+ 25^{\circ}$ R. — A' Polgárfürdő vizének természeti sajátosságai ugyanazok, melyeket az úrifürdőre nézve elősoroltunk, kivéven hogy hévmérséklete valamivel kisebb t. i. $+ 23^{\circ}$ R. — A' parasztfürdő kevesebb szénsavszeszt fejt ki, mint a' két előbbi, vize sárgás színű, ize, szaga mint az előbbieké; hévmérséklete pedig $+ 22^{\circ}$ R. — A' Józsefforrás óránként mintegy akónyi vizet ad, mely tiszta állatszó, kellemes savanyú, csipős ízű, az orrba füstölgő, hévmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0009. — A' Dorottyaforrás bővebben adja a' vizet, 's nagyobb mennyiségű szénsavszeszt fejt ki, mint a' Józsefforrás; színe kissé sárgás, nem tökéletesen állatszó, szaga szénsavszeszt árul el, ize savanyús,

utóbb sós-égyényes 's különösen tintás. Hévmérséklete $+ 17^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0029.—Az *Ádámforrás* szinte nagy mennyiségű szén-savszeszt fejt ki; vize egészen tiszta, átlátszó, savanyús csipős ízű, 's nem olly sós és tentás mint az előbbiek. Hévmérséklete -19° R. Aránysúlya 1,0032. — A' *Lenkeyforrás* vize szinte tiszta átlátszó, íze kellemesen savanyú, nem igen sós, nem keserűs de összehúzó tentás. Hévmérséklete $+ 17^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0030. Medrében vereses barna üledéket lehet látni. —

A' szliácsi vizek vegytani alkatrészei.

Ezen vizek vegybontásával számosan foglalkoztak (Wipacher, Höring, Specz, Kitaihel sat.) de a' vegytan jelen állásának megfelelő legtükéletesebb Wagner Dániel vegybontása, ki következő alkatrészekre talált egy polgári fontban:

	Az urifürdő.	Polgárfürdő.	Paraszfürdő.
Kénsavas szikéleighből Lithion	0,508.	1,782.	1,966.
„ lavéleighből „	0,126.	0,111.	0,119.
„ keseréleighből .	2,099.	2,427.	2,588.
„ mészéleighből .	11,350.	10,560.	8,582.
Szikhaltvagból . .	2,216.	1,862.	1,713.
Keserhaltvagból . .	0,641.	0,561.	0,622.
Szénsavas keseréleighből .	1,336.	1,542.	1,544.
„ mészéleighből .	3,141.	3,195.	3,333.
„ vasélecsből .	0,508.	0,457.	0,476.
Kovaföldből . . .	0,222.	0,207.	0,215.
Gyantásanyagból . .	0,177.	0,161.	0,150.
Összesen	22,924.	22,847.	21,308

szemert.

Szénsavból	18,35.	20,28.	22,03.
			hüvelyk.

	Az Ádámforrás	Dorottya,	Lenkey,	Józsefforrás.
Kénsavas szikéleighből	2,012,	1028.	2,020.	0,192.
„ lavéleighből	0,108.	0,104.	0,127.	—
„ keseréleighből	2,734.	2,626.	2,650.	—
„ mészéleighből	5,537.	5,959.	5,883.	0,307.
Szikhaltvagból	1,582.	1,578.	1,705.	—

Keserhalvagból	0,503.	0,445.	0,526.	—
Szénsavas keserélegből	1,567.	1,471.	1,474.	0,288.
„ mészélegből	3,264.	2,811.	2,699.	0,883.
„ vasélecsből	0,357.	0,334.	0,641.	0,806.
Kovaföldből	0,184.	0,146.	0,134.	0,096.
Gyantásanyagból	0,130.	0,104.	0,119.	—
Összesen	17,678.	17,506.	17,978.	2,572.
				szemer.
Szénsavból	24,48.	26,01.	26,01.	33,73.
				k. hüvelyk.

Ezen vegybontás után itélve, a' szliácsi vizeket, kivévén a' Józsefforrást, mely egyéb alkatrészekbeni szegénysége 's szénsav és vasélecsbeni gazdagsága miatt pusztán vasas savanyú víz gyanánt tekintendő, -- vastartalmú keserforrásoknak kell tartanunk, melyekben tehát a' kén-savas sók, a' szlik és keseréleg oldozó 's mérséklő hatása a' vas tartalom által módosítatik. A' roppant mennyiségű szénsavszesz egyébiránt párállanná teszi a' szliácsi fürdőkét, 's e' tekintetben egyedül a' Canstatti fürdőköt hasonlíthatjuk a' szliácsiakhoz. *)

A' szliácsi vizek gyógyjavalatai.

A' szliácsi vizek először is olly betegségekben javallvák, melyek ellen a' gyógytudomány a' vaskészítményeket találta üdvös hatásúaknak, de a' vastartalomnak tulajdonítható főhatáson kívül bírnak a' szliácsi vizek oldozó 's az ideges elhanyagultságot helyre állító hatással is. Amaz t a' kén- és sósavos sók, emezt pedig a' nagy mennyiségű szénsav jelenlétéből magyarázhatni ki. Azon betegségek immár, melyek gyógyításában a' szliácsi vizek egy század lefolyta alatt nagy hirre névre tettek szert, következők, ilyenek:

1. A' sápkór (Chlorosis), melynek nemcsak csekélyebb, hanem legmagasb fokozatai is, nevezetesen hol már a' bőr — vagy hasvízkór jelenei is beköszöntenek, biztos gyógyszerre találnak a' szliácsi vizekben.

2. A' vízkórnak azon fajai, melyek a' savós vérvegy által

*) Lásd dr. Tritschler: Canstatt's Mineralquellen und Baeder. Stuttgart 1823 című munkáját.

föltéteztetnek; ha szinte ezen kórállapottal, hasüregi dugulásai 's keményedései szövetkezők is; úgy hogy ennél fogva a' változóláz következtében létrejött 's a' vörhenyt gyakran követő vízkórok is megorvosoltatnak ezen vizek használata által; sőt ha már a' hasvizek ellen csapolást kellett is alkalmazni, a' műtét utáni használata ezen fürdőknek számtalanszor megakadályozza a' víznek ismétli összegyülemlését.

3. A' női nemzörészek némelly bántalmaiban, millyenek a' rendetlen havadzás, terméketlenség, fehérfolyás, edényrendszer petyhüdéséből eredő méhvérzés, rendkívül nagy hirre kaptak a' szliácsi fürdők; mert nem telik el egy fürdői évszak sem, mellyben az elősorolt bajok legkitünőbb példányai a' legfényesebb sikerrel nem orvosoltatnának, úgy, hogy e' tekintetben minden honi fürdőintézeteink elől elragadják szliácsi fürdőink a' pálmát.

4. A' férfiúi tehetetlenség ellen is bebizonyult évek során át a' szliácsi vizek üdvös hatása, mert számos elcsigázott arszlán nyerte már itt vissza erejét 's tagjainak érméczességét; úgy hogy e' szerint a' nemi munkásságot ébresztő hatása ezen gyógyvizeinknek minden kétségen kívüli.

5. A' csekélyebb fokozatú és tompa jellemű *görvélykórban* is igen jótékony hatással bírnak a' szliácsi vizek; miként

6. Az angolkórban is (Rhachitis), ha a' csontok elgörbülései még nem hágtak magas fokozatra 's nem rögzültek meg. És e' tekintetben valóban figyelemre méltó dr. *Czülchert Robertnek* főnebb idézett munkájában azon észrevételre, hogy Szliács a' természettől orthopaedi intézet helyévé teremtetett.

7. A' fejledező köszvény 's aranyér ellen biztos óvószer gyanánt ajánlatnak a' szliácsi vizek. E' két rokon betegség t. i. az emésztési élelművek, gyomorlég, máj, verőczerrendszer zavart működésében találja okfejt, úgy hogy ezen élelművek működési zavarát bizvást e' két baj kezdetének, első korszakának lehet tekinteni; ezen első korszakban, mellynek jelei: az eltelttség, a' két lágyék 's gyomortáj puffadsága, nyomás érzete a' gyomorban, tulságos savképződés, gyakori felbőfögés, étvágyhiány, rendetlen székelések sat., épen olly jótékony hatásuak a' szliácsi vizek, mint a' millyen sikeretlenek, sőt ártalmasok lehetnek a' két betegség előbbre haladt korszakaiban, mellyekben más gyógyvizeink 's fürdőink sokkal jobb sikerrel használhatóak.

8. Jótékony hatásúak a' szliácsi vizek öly egyének csúzos bántalmai ellen is, kik gyöngéd 's könnyen izzadó bőrrrel bírnak, főleg ha egyszersmind az emésztési életművek is kórosan megtámadták. A' kemény, merevény 's nehezen izzadó bőrü egyének pedig, 's kiknél a' csúz a' esonthártyában 's szalagos készülletben ütötte föl sátorát, nagyobb lévmérséklett 's főleg kénes fürdőkben Trencsin-, Mehadia sat. találандnak biztosabb gyógyszer.

9. Az idült bőrkütegek 's fekélyek különféle sömörös, rühes, reczetes sat. nemei orvoslásában, melyek a' szliácsi vizek által gyógyítható betvegyeknek köszönik eredetöket, szinte nagy hirt nevet vívtak ki magoknak a' szóban gyógyvizek, ugy hogy e' tekintetben már *Wipacher* is, a' mult század közepe táján következőleg nyilatkozik főlebb idézett magányirata 94-ik lapján. — „In exanthematicis affectionibus nullis symptomatibus periculosis, aut febribus stipatis, ut scabie, impetigine, hepate, intertrigine, pruriginibus, patrimmate, psora, lepra, putrescentibus articulorum ulceribus atque gangraenis, veteribus üsdem atque annosis, nomisque, lichenibus infantum, aliisque cutis exulcerationibus inveteratis atque rebellibus eteximi prosunt.“

10. A' hugykészítő életművek némelly bántalmaiban bámulandó gyógyerőt nyilvánítanak a' szliácsi vizek, névszerint pedig a' fővénykórban naponként nagy mennyiségű fővényet ürítenek ki, 's e' tekintetben leghatályosabbnak tapasztaltatott eddigelé a' melegfürdő és Ádámforrás vize, továbbá a' nehéz és fájdalmas vizellésben, a' hugytarthatlanságban, kivált öregeknél, kiknél az érdeklött életművek szélhűdések bántalmát lehet föltenni.

11. Számos idegkórokban a' szliácsi fürdő kiáltatott ki a' legüdvesebb hatásúnak minden gyógyvízeink között, nevezetesen pedig a' görcsös bántalmakban, a' tisztán ideges gyomorgörcsben, a' méhkórban, méhgörcsökben, főleg ha ezek nagy méhvérzés, sok vérvesztéssel járó nehézszülések, tartós fehérfolyás, nagy huzamos szoptatás után támadtak; ugy szinte rász- és bükórban is.

12. A' szélhűdésekből, kivált a' melyek ondópazarlás vagy fémmérgezések következtében keletkeztek, évenként számos egyének szabadulnak meg a' szliácsi fürdő használata által.

13. A' nehézskórtól (Epilepsia) is szabadultak már meg néhányan ezen vizek által. De e' tekintetben még tapasztalatokra van szükség.

14. Az aggaszály (marasmus senilis) és gerinczsorvadásban (Tabes dorsalis) sinlödök számtalanszor fölüdülnek ezen najádok mellett.

15. Némelly ideges szembajokban is jótékony hatásu Szliács, millyen az ideges látgyöngeség, a' kezdődő mór (amaurosis), miként azon szembajokban is, mellyek a' főlebb elősorolt e' vizek használata által gyógyítható betvegyeknek köszönik eredetöket.

16. Végre megemlitendő ezen viz üdvös erősítő hatása a' súlyos betegségből lábadozásban, a' testi és szellemi munkásság által elcsigázott egyének felüdítésében; mert ezek számára valódi élet forrásul szolgál.

Nem hallgathatjuk el ez alkalommal abbeli forró óhajításunkat, vajha a' földes uraság gondoskodnék itten egy rendezett főorvosi állomás megalapításáról; mert fürdőorvos nélkül lenni egy illy híres és méltán híres fürdő intézetnek, valóban botrányos 's elmondhatni, hogy „Difficile est satyram non scribere.“

2. A' vichnyei földes vasas hévvizek.

Magányrajzok.

Kurze Beschreibung der Eisenbacher Mineralquelle. Schemnitz. 1830.

Vichnye helysége Barsmegyében fekszik, egy regényes a' Garánvölgygyel közlekedésben lévő völgyben, Selmecztől $2\frac{1}{2}$, Kör-möcztől pedig 5 órányira. Régi időkől fogva hírre emelkedett, és jól rendezett, de szűkkörű fürdőintézetét egy forrás táplálja, melly magától a' fürdőtől mintegy 75 ölnyre fakad.

A' vichnyei hév viz természettani sajátosságai.

A' vichnyei hév viz tökéletesen tiszta, átlátszó és szintelen, sem szaggal, sem különös izzel nem bir. Hévmérséklete $+ 32^{\circ}$ R. a' forrásban, a' fürdőben pedig $+ 29^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0025.

A' vichnyei hév viz vegytani alkatrészei.

Ezen hév vizet Höring selmeczi tanár és bányásztanácsnok vetette mennyileges vegybontás alá 's rajta kívül még egy névtelen; 's ez utolsó vegybontásának eredményét dr. Wagner Mihál tette közre 1820-ban az osztrák Orvosi Évkönyvekben (1820. régi folyam V-ik kötet 4-ik darab, 132. lap). Höring tanácsnok egy polgári fontban talált:

Kénsavas szikélegből . . .	0,65.
„ mészélegből . . .	3,45.
Szikkhalvagból . . .	0,60.
Szénsavas keserélegből . . .	0,40.
„ mészélegből . . .	1,75.
„ vasélecsből . . .	0,95.
Kovasavból . . .	0,20 szemert.

Összesen 8,00 szemert.

Szénsavból . . . 6,12 k. hüvelyk.

Ezen vegybontás után szóban hívvizünket a' földes, vasas hívvizek rovatába kell sorolnunk.

A' vichnyei hívvizek gyógyjavalatai.

A' vichnyei hívviz gyógyereje tisztán erősítő és élesztő, a' nevezetes mennyiségű vastartalomnál fogva, 's csakugyan a' tapasztalat is leginkább e' tekintetbeni gyógyhatását igazolta. Nevezetesen pedig rendkívüli nagy hírt nevet szerzett magának ezen hívviz:

1. A' női nemző részek petyhüdségén alapuló bántalmakban, a' fehérfolyás, terméketlenség, hiányzó, vagy igen is bőséges és gyöngítő havadzásban.

2. A' női nemző részek hiányos működésével szoros kapcsolatban lévő sápkórban (Chlorosis).

3. A' légzési életművek takhártyájának petyhüdségén alapuló nyálfolyás, nyálós tüdővészben.

4. A' súlyos betegségek után visszamaradó, mint szinte az aggkori gyöngeségben.

5. Végre a' csúzos és köszvényes bántalmakban is, jó sikerrel használtatik.

3. A' topuszkói égvényes vasas hívvizek.

(Alkalische Pikrothermae.)

A' topuszkói hívvizek a' horvát végvidékben Károlyvártól 7 mértföldnyire, Glina mezővárosától pedig, mely főtisztikarhely, egy órányira a' hasonnemű regényes szépségű 's szelid éghajlatú völgyben fakadnak. Ezen hívvizek valószínűleg már a' romaiak által is használtattak, mert a' fürdő szomszédságában 's környékén sok régi emlékek ásattak ki. A' szomszéd lakosok által ezen hívviz-

vízforrások emlékezetet túlhaladó időktől fogva használatnak, cél-szerű fürdőintézet azonban csak az újabb időkben keletkezett az ezred buzgalma által, mely mindent elkövet a' fürdők fölvirágoztatása kedvéért; a' fürdői évszakban nevezetesen a' rendőrségre felügyelő tisztet 's fürdőorvost rendel a' hévizek mellé, 's az újonnan épülő fürdőházaktól, vagy vendéglőktől 10 évig semmi adót nem követel. Mi a' fürdő intézetet illeti, áll az a' főforrásnál két közönséges és két különös fürdőszobából; van itt egy hadi kórház is. A' források száma összesen 8, de ásások által valószínűleg többre is lehetne akadni.

A' topuszkói hévizek természeti sajátosságai.

A' főforrás fölötté gazdagon adja a' vizet, mely jegecz tiszta, átlátszó, *Cranz* szerint könkénegszagú, mások szerint pedig egészen szagtalan és lúgy, kissé égvényes, kesernyés ízű. Hévmérséklete $+ 45 - 49^{\circ}$ R. Aránysúlya pedig 1,003, mikor pedig a' szénsav már elszállott 1,005.

A' topuszkói hévizek vegytani alkatrészei.

Vegytani vizsgálat alá vetették ezen hévvizet *Cranz* (1772) *Lalanque*, *Nabiach* (1816), *Zimmermann* (1818), de vizsgálataik eredménye, az elsőét kivéve, nem jutott tudommal a' közönség kezei közé, később *Gärth*, de legtökéletesebben vegybontotta azt 1837-ben *Müller* gyógyszerész, 's következő alkatrészekre talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélégből	. . .	7,07.
Szikhaltvagnból	. . .	0,53.
Szénsavas szikélégből	. . .	5,08.
„ keserélegből	. . .	4,12.
„ mészélegből	. . .	6,48.
„ vasélecsből	. . .	1,03.
„ cselélecsnek	. . .	nyomdokait.
Timföldből	. . .	0,27.
Kovaföldből	. . .	1,02.
Vonatanyag)	. . .	1,69.
Veszteség)	. . .	

Összesen 27,29 szemec.

Szénsavból 49,52 k. hüvelyk.

A' topuszkói hévvizek gyógyjavalatai.

A' topuszkói hévvizeket, imént előadott természetlani saját-ságaik 's vegyrészek után ítélve, leghatályosabb gyógyvizeink közé számíthatjuk, 's a' szliácsi hévvíz mellé sorolhatjuk. Különösen jótékony hatástíaknak tapasztallattak pedig e' következő betegségekben u. m.

1. A' csúzos.

2. A' köszvényes szenvedelmekben, 's ezek által előidézett izmeredségek- zsugordásokban.

3. Gyomor gyöngeség, szokványos székrekedtség ellen.

4. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedésciben, verőczrendszeri pangásokban, 's ez által föltételezett rástíkor és arany-érben.

5. Az idült kútegek különféle nemci 's fajai ellen.

6. A' bújasenyves másod 's harmadrendű bántalmakban.

7. A' méhrendszer különféle bajaiban.

8. Némelly idegkórok, nevezetesen szélhűdések, alkotmányos gyöngeség, reszketegség ellen. —

A' szigorú orvosi figyelemmel teendő tapasztalatok azonban kétség kívül még számosabb körcsaládok és fajtak ellen is üdvösnek bizonyítandják idővel ezen hévvizet.

4. A' lucskyi konyhasós vasas langyos vizek.

Liptó vármegyében a' likawai kincstári urodalomhoz tartozó Lucsky helység határán egy vadregényes 's a' Kárpátok szomszód-sága és a' tenger színe fölötti magas helyzetnél fogva kissé zordon tájékon fakadnak ezen, hazánkban páratlan jeles gyógyvizek. Az itteni fürdőintézet mindaddig nyomorú állapotban volt, 's a' vendégek elfogadására csak fából készült kunyhók szolgáltak, míg Lucsky helység a' likawai uradalomba be nem kebeleztetett; azóta pedig kényelmes épületek hozattak létre, úgy hogy már most a' fürdővendégek semmi tekintetben sem látnak rövidséget.

A' lucskyi langyos konyhasós vasas víz természetlani saját-ságai.

A' lucskyi víz tiszta, átlátszó, kissé tojodzó, szagtalan, savanyús, később tentás ízű. Hévmérséklete $+ 25^{\circ}$ R. Aránysúlya nincs meghatározva. — A' légnök kitétetve rozsdanemű csapadékot képez, 's a' fürdés alkalmával a' fehér ruhát barnára festi.

A' lueskyi langyos víz vegytani alkatrészei.

Ezen langyos vizet *Victoris* és *Tognio* tanár vetették vegytani vizsgálat alá, 's az első következő alkatrészeket fedezett fel:

Nagy mennyiségű szabad szénsavat;

Szénsavas vaséleccset szinte nagymennyiségűt.

„ keseréleget,

„ mészéleget,

Kénsavas keseréleget és

Szikkhalvagot szinte nagy mennyiségűt. —

A' lueskyi langyos víz gyógyjavalatai.

Ezen víz főhatása a' vas és konyhasó tartalomnál fogva zson-
gító, erősítő 's a' takhártyákat különösen érdeklő. Rengkívül jólé-
kony hatásának tapasztaltatott pedig a' következő bajokban:

1. A' vérhiányos állapotokban, különösen a' sápkórban.

2. A' takhártyák bántalmaiban, névszerint a' belek zsongta-
lanságon alapuló nyálkásságában, 's nemzö részek idült takáiraiban.

3. Különféle idült kütögekben, névszerint recsetes és sömörös
bántalmakban.

4. Minden erőtlenségen, petyhüdségen alapuló bajokban.

5. A' rajeczi vasas langyos vizek.

Magányrajzok.

A. *Kelin*, Analysis aquae thermorum vivarum Rajeciensium et brevi
earundem descriptione topographica et tabula aerea. Vien-
nae 1793.

A. *Kelin*, Über die neuentdeckten warmen Bäder zu Rajecz. Wien
1793.

A' rajeczi vasas langyos vizek Trencsínmegyében Rajecz
várostól egy órányi távolságra vannak a' Rajcsanka nevű folyó
mellett. Miként az idézett magányrajzból kiviláglik, a' múlt század
vége felé fedeztettek fel, 's azóta leginkább a' szomszéd vidék la-
kosai által használtatnak. Az egy fedél alatt létező fürdőházban 4
rendbeli fürdő van, t. i. *úri*, *tiszti*, *polgári* és *pórfürdő*. Ezen für-
dőkben a' víz csekély melegségű, úgy hogy a' fürödni akarók
csak félig ülve, vagy fekve használhatják. A' víz hőmértéklete a'
forrásban $+ 28^{\circ}$ R. a' fürdőben pedig $+ 26 - 27^{\circ}$ R. Némel-

lyek azt állítják, miként ezen víztől a' fürdő egyén eleinte nagy hasmenést kap, mely semmi szerrel el nem állítható, de mely 3 — 4 nap múlva magától megszűnik. Ez aligha valószínű. Egyébiránt következő betegségek ellen magasztaltatik:

1. A' köszvényes és csúzos szenvedelmek ellen.
2. A takhártyák petyhudsége 's ez által föltétezett folyások ellen.
3. Szélhűdések, görcsök 's egyéb idegkórok ellen.
4. Különféle idült kútegek ellen.

6. Az al-gyógyi égvényes és vasas hévvizek.

Az al-gyógyi égvényes hévvizek Hunyadvármegyében Algyógy mezővárosa határán egy domb alján buzognak föl, 's már régi idők óta fogva fürdőképen használtatnak 's legkeresettebbek; min legkevésbé sem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a' különben ásványos vizekkel bővelkedő Erdélyben a' hévvizek száma igen csekély 's hogy ezek között a' szóbaniak a' legmagasabb hőmérsékletűek egész Erdélyországban. Van pedig a' szóbani helység határán 4 rendbeli hévvíz 's ugyanannyi fürdőintézet, melyek között legrégibb 's legnagyobb hírnek örvend az Apafy fürdője. Ezen fürdő hévvize is égvényes ugyan, mint a' többieké, de azoktól mégis eltér annyiban, a' mennyiben vasat is tartalmaz, 's így az égvényesvasas hévvizek rovatába sorolandó.

Az al-gyógyi hévvizek természettani sajátságai.

Ezen hévvizek tökéletesen tiszták, átlátszók, szín és szag nélküliek, kissé savanyus ízűek. Hőmérsékletök $+ 23 - 25^{\circ}$ $+ 26 - 28$ R. foknyi. Arányszulok 1,00177.

Az al-gyógyi hévvizek vegytani alkatrészei.

Az al-gyógyi hévvizeket Erdély két híres hydrologusa t. i. *Bélteky Zsigmond* Torda megye egykori főorvosa és *Pataky Sámuel* Erdélyország egykori főorvosa vetették mennyileges vegybontás alá, 's a' két vegybontás eredménye nem sokat különbözik egymástól. Elég legyen itt a' *Patakyét* fölidézni, ki is az Apafy fürdője forrásának egy polgári fontnyi vizében talált:

Szikkhalvagból	.	.	0,80.
Szénsavas szikélegből	.	.	7,05.
„ keserélegből	.	.	3,20.
„ mészélegből	.	.	2,80.
Kovasavból	.	.	0,60.
Összesen	.	.	14,45. szemert.
Szénsavból	.	.	14,40. k.hüvelyk.

Az al-gyógyi hévvizek gyógyjavalatai.

Ezen hévvizek gyógyereje már századokon át igazoltatott, 's valószínűleg a' mezőváros nevezete is onnan keletkezett, hogy ezen hévvizek gyógyhelyül szolgáltak a' súlyos betegségekben sinylődőknek. Jólékony hatásuaknak tapasztaltattak pedig:

1. A' köztakarók némelly idült bántalmaiban, nevezetesen a' régi recsetes (impetigo), sömörös és rühes kútegekben.

2. A' csúzos és köszvényes szenvedelmekben, akár az izmok, akár a' szalagos rostos készülékben, akár pedig a' csontrendszerben ütötte legyen fel a' baj sátorát, még akkor is, ha már zsugorodásokat idézett elő.

3. A' hasüregi zsigerek, máj, lép, fődormirigyek dugulásai 's keménykedéseiben, az aranyeres bajokban.

4. A' húdéletművek némelly bántalmaiban, húdkö- és fővénykórban.

5. Az idegkörök némelly fajaiban, nevezetesen pedig görcsök, idegfájdalmak és szélhűdésekben.

6. A' takáros bántalmakban, akár a' légzési akár az emésztési, akár pedig a' nemí rendszer életműveiben mutatkozzanak.

Ezen hévvizeket *Pataky Nassau* herczegségben lévő híres emsi fürdökhöz hasonlította.

7. A' monyászhai vasas kénes hévvizek.

A' monyászhai vasas kénes hévvizek Aradmegyében Monyásza helysége mellett egy igen kellemes völgyben fakadnak. Sajnálható, hogy minden jeles sajátságaik mellett is nagyobb hírnek 's célszerűbb fürdő intézetnek nem örvendeznek.

A' monyászai vasas kénes hévviz természettani sajátságai.

Ezen hévviz tökéletesen tiszta, átlátszó, könkénegszagú, hőmérséklete $+ 25^{\circ}$ R. Aránysúlya pedig 1,004. —

A' monyászai hévviz vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizet *Rózs*a megyei főorvos vetette minőleges vegybontás alá, 's kénkönegszeszt, szénsavas mészéleget és vasélcset fedezett föl benne. Kimeritőbb, 's mennyileges vegybontás még nincs birtokunkban.

A' monyászai hévviz gyógyjavalatai.

A' szomszéd lakosok jótékony sikerűnek tapasztalák ezen hévvizeket.

1-ször. Szemgyuladásokban.

2-szor. Ideges gyöngeségben.

3-szor. Helybeli bujascnyves bántalmakban.

d.) Égvényes hévvizek.

1. A' lippiki égvényes íblanyos hévvizek.

(Natrothermae.)

Lippik helysége, mellyben ezen nevezetes hévvizek fakadnak, Pozsega vármegyében fekszik Pakracz mezővárosától egy negyed órányira, a' már említett Daruvártól pedig másfél mértföldnyire a' Pakra nevezetű folyó mellett, az éjszaki szélesség $45^{\circ} 24'$, a' keleti hosszaságnak pedig (Ferro szigetétől számítva) $34^{\circ} 55'$ foka alatt. Az itt fakadó hévvizek a' legújabb időkig meglehetősen el valának hanyagolva, miután azonban 1839-ben *Wagner* Dániel által vegybontattak, 's a' fürdők tulajdonosai *Jankovich* Izidor cs. kir. kamarás és *Strazeman* urak e' hévvizek hatályos alkatrészeire figyelmeztettek, azóta a' tisztelt urak sokat áldoznak ez intézet fölvirágoztatására, 's így nem sokára jelesebb fürdőintézeteink sorában fog helyet foglalni.

Van pedig itten 4 forrás, ugyan annyi fürdőmedenczébe foglalva, mellyek következőleg neveztetnek: u. m. a) *Püspökfürdő*, mellynek hossza 9 láb, szélessége 6 láb, mélysége pedig 4 láb; b) *Csárdafürdő* (*Csardakerbad*), mellynek hossza 's szélessége 7 láb, mélysége pedig 4 láb; c) *Kisfürdő*, melly az előbbihez hasonló ter-

jedelmű és d) a' *Közönséges fürdő*, melynek hossza $10\frac{1}{2}$ láb, szélessége $9\frac{1}{2}$ láb, mélysége pedig 4 láb.

A' lippiki hévvizek természetani sajátágai.

Ezen források elég gazdagon adják a' hévvizet, úgy hogy az egy nap alatt fakadó víz mennyisége szinte 900 akóra rug. A' hevenyen merített víz tiszta, állászo és szintelen, de ha a' levegőn huzamosb ideig áll, vagy ha főzetik, kissé megzavarodik. Íze lúgnemű sós, kissé csipős, szaga pedig alig érezhető, fullasztó, de ha a' fürdőben már sokat fürödtek, vagy a' víz húzamos ideig állott parafával bedugaszolt üvegekben, könkénegszag fejlődik ki benne. Hévmérséklete a' sulymérő $28'' 9'''$ állásánál, 's midőn a' lég-hévmérséklete $+ 22^{\circ}$ R. foknyi volt, a' püspökfürdőnek $+ 35^{\circ}$ R., a' püspökfürdő forrásának pedig $+ 37^{\circ}$ R., a' csárdafürdőé $+ 32^{\circ}$ R., a' forrásé $+ 35^{\circ}$ R., a' kislefürdőé $+ 32^{\circ}$ R.; ennek forrásé pedig $+ 35^{\circ}$ R., a' közfürdő hévmérséklete $+ 35^{\circ}$, a' forrásé pedig $+ 36^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0026. —

A' lippiki hévvizek vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizeket már Hinterholzer vizsgálatta 1818-ban, legújabbán pedig 's legtökéletesebben Wagner Dániel vetette vegybontás alá 1839-ben a' püspökfürdő és kislefürdő hévvizét, 's talált egy polgári fontban:

	A' Püspökforrásban.	A' Kislefürdőforrásban.
Kénsavas szikélélegből	4,790.	5,276. szem.
Szikkhalvagból	4,687.	4,814. „
Mészhalvagból	0,788.	0,760. „
Mésziblagból	0,311.	0,206. „
Szénsavas szikélélegből	10,285.	9,584. „
„ keserélegből	0,745.	0,699. „
„ mészélegből	1,125.	1,362. „
Alvilsavas vastartalmú agyagföldből	0,027.	0,027. „
Kovasavból	0,834.	0,883. „

Életműves anyagokból határtalan mennyiséget.

összesen 19,944. 20,183. szem.

Szénsavból 9,33. 9,63.k.hüv.

Légenből határtalan mennyiséget. —

Ezen vegybontás után a' lippiki hévvizeket iblanytartalmú szikéleges hévvizeknek kell tekintenünk, jelentélyes mennyiségű

konyhasóval. Az összehasonlítási vizsketegnél fogva ezen hévvizeket is többen, nevezetesen a' vegybontó Wagner Dániel a' carlsbadi Sprudelhez 's az emsi hévvizekhez hasonlították; ezen gyógyvizek azonban csak úgy hasonlítanak egymáshez, mint a' tyúk a' lúdhoz, mindegyiknek két szeme, két lába és két szárnya van. Annyi igaz, hogy lippiki hévvizeinkben legtúlnyomóbb alkatrész a' szénsavas szikéleg, miként az emsiben is, de már a' carlsbadiban a' glaubersó, vagy kénsavas szikéleg játsza a' főszerepet, melly az emsiben épen nem találhatik, lippiki hévvizeinkben pedig a' carlsbadi glaubersónak csak mintegy negyedrésze foglaltatik. A' konyhasó tartalmát tekintve, mind az emsi, mind a' carlsbadiban jóval nagyobb az, nevezetesen két annyi mind a' lippikiben; az iblany-tartalomnak pedig, melly az emsiben egészen hiányzik, a' carlsbadiban épen csak nyomdokai vannak, míg a' lippikiben az is kitünőleg szerepel. Jobb tehát őszinte megvallani, hogy ezen hévvizünk is páratlan, 's semmi más külföldinek pótszerűül nem szolgálhat, miként az ennek is a' külföldön semmi pótszerűre nem akadunk, mint áltanokat terjeszteni 's a' közönséget mystificálni.

A' lippiki hévvizek gyógyjavalatai.

A' lippiki hévvizek hatályos gyógyerejét, a' magas hőmérséklet, a' nagy mennyiségű szénsavas szikéleg, glauher és konyhasóból, 's végre a' nevezetes mennyiségű iblanyból, egyelőre is lehet gyanítani. Az eddigelé szűkkörű tapasztalat jótékony hatásának bizonyította azokat :

1. A' csúzos.

2. A' köszvényes szenvedelmekben.

3. Gyógyerejének fénypontja azonban a' nyirkmirigyek bántalmaiban, a' görvélykórban, 's az ezen baj által előidézett vagy fentartott betegségekben tündöklök, és

4. A' takhártyák rendszerének bántalmaiban, nevezetesen a' fehérfolyás, havadzási rendtelenségekben 's a' t.

5. Kitűnő hatása van még ezen hévvizeknek az altesti zsigerek szenvedőleges sorvadásai, dugulásai, keményedései ellen, 's az ezen rendtelenségek által föltétezett sárgakór, rászikór, aranyérben.

6. Végre a' húdkészítő és kivezető életművek bajaiban.

2. A' budai égvényes hévvizek.

Magányrajzok.

Dr. Stoker Laurentius, Thermographia Budensis s. scrutinium physico-medicum aquarum mineralium Budae scaturientium. Augustae Vindelicorum et Grecii. Editio altera. Budae 1729.

Dr. Oesterreicher Jos. Man. Analyses aquarum Budensium. Budae 1781.

De aqua soteria thermarum Budensium, quae Caesareae dicuntur. Dissert. commis. med. per Excels. Cons. R. L. Hung. delegatae. Budae 1804.

Dr. Bernhoffer Vinc. Jos., Succincta notitia virtutum et usus medici aquae soteriae Budae ad thermas caesareas recens inventae, Budae 1804.

Dr. Linzbauer Fr. Xav. Conspectus thermarum Budensium (Dissertatio, inauguralis) Budae 1832.

Sch—r. Der nützliche Rathgeber für Kurgäste im Kaiserbade. Pest 1835.

Dr. Linzbauer Fr. Xav. Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen, in Königreiche Ungarn. Pest 1837.

Dr. Edvi Illés L. A' budai hévvizek, különösen a' császárfürdő, 's gyógyintézetei. Pesten 1843.

A' budai hévvizek némelyike, nevezetesen a' császárfürdő, már a' rómaiak által használtatott, 's *Aquincum* néven nevezetett; ezeket a' világhódító Attila vezérlete alatt a' hunnuszok váltották fel, kik szinte élvezék ezen hévvizeket. A' magyar királyok közül, miként történetíróinkból olvashatjuk, *Mátyás király* volt az, ki mint mindenre, úgy a' budai fürdőkre is költséget nem kimélve áldozott, 's legtöbb gondot fordított az akkor *királyi*, most pedig Ráczfürdőre, és a' *felhévvizekre*. A' törökök másfél századig bitorlott uralkodásuk alatt, szinte pazarfényt árasztottak a' budai fürdőkre, melyek az időben első rangú és híresek voltak Európában, 's közülök legpompásabb volt a' Vélibég fürdője, a' mostani császárfürdő helyén. A' történeti adatok nyomán tehát úgy látszik, hogy legrégebb használatú a' Császár és Ráczfürdő, legújabb pedig a' Királyfürdő.

A' budai hévvizeket mind régiebb mind újabb íróink helyezőknél fogva *al-* és *felhévvizekre* osztják, az előbbiekhöz számítván a' *Sáros- Rudas-* és *Ráczfürdőt*, az utóbbiakhoz pedig a' *Ki-*

rály és Császárfürdőt. A' Sáros fürdő áll egy nagy közönséges, három kisebb fürdőből, és 8 kádfürdőből. A' Rudasfürdőben van két márványmedenczéjű, egy góth modorú, kilencz kőfürdő, 's egy közönséges fürdő, ezenkül mintegy 30 kádfürdő. A' Ráczfürdő áll egy köz, 8 kőfürdőből, 's 4 különös szobácskából. A' Királyfürdőben van 4 közönséges, 4 török kőfürdő, 5 rézkádas, és 8 fakádas fürdőszoba, 's ezekenkül két csinosan bútorozott kőfürdő, Nádor-, és Ferdinándfürdő nevezettel. A' Császárfürdőben van az úgy nevezett gyógyudvarban, vagy nagy udvarban, mellyben a' gyógy, vagy ivókút is létezik, földszint 26 tükör-, vagy kőfürdő veres márvány medenczével, és 3 törökfürdő, az emeletben pedig 13 kétkádas fürdőszoba. A' kisebb udvarban 4 kétkádas, és 6 tükörfürdő, 's ezekenkül még a' török korszakból bántatlanúl megmaradt nagy közfürdő.

Ezen fürdőket részint a' Gellért — részint pedig a' József hegyből fakadó források látják el elég bőven meleg vízzel; melly utólsóból magából 21 különböző hőmérsékletű forrás fakad.

A' budai hévvizek természettani sajátosságai.

A' budai hévvizek mind természettani sajátságokat, mind pedig vegytani alkatrészeit tekintve, igen csekély eltéréseket mutatnak egymástól. Az ivókút vize, mellyhez legkönnyebben juthatni következő természettani sajátságokkal bír: pohárba merítve t. i. egészen tiszta szintelen és átlátszó, némellyek szerint kissé kőnégszagu, mit azonban jelenleg méltán kétségbe lehet vonni, íze mint a' langyos vízé, 's megszokva nem kellemetlen. Hőmérséklete $+ 48^{\circ}$ R., a' mosókúté $+ 51^{\circ}$ R. A' császárfürdői közönséges fürdő forrásának hőmérséklete $+ 51^{\circ}$ R., melly magas hőmérséklet lehangolására a' langyos $+ 20^{\circ}$ — 24° R. fokú források vize, nem pedig Dunavíz használtatik. A' Királyfürdőé $+ 48^{\circ}$ R., a' Ráczfürdőé $+ 37$ — 38° R., a' Rudasfürdőé $+ 35$ — 37° R., a' Sárosfürdőé $+ 38$ — 39° R. —

A' budai hévvizek vegytani alkatrészei.

A' budai hévvizek vegybontásával *Stoker* idejétől fogva, ki a' múlt század elején legelőször írta le tudományosan ezen gyógyvizeket, többen foglalkoztak, nevezetesen pedig *Kranz*, *Mayer**)

*) Merkwürdigkeiten vom Gerhardi, oder Blocksberge. Ofen 1795.

Kitaibel, *Oesterreicher*; legujabban pedig Dr. *Sigmund* vetette vegybontás alá a' császárfürdőbeli ivó és mosókút vizét, 's talált egy polgári fontban :

	Az ivókútban.	Az mosókútban.
Kénsavas szikélegből	2,95.	2,07t
Szikhaltavagból	0,82.	0,53.
Szénsavas szikélegből	2,02.	1,80.
„ keserélegből	0,46.	0,42.
„ mészélegből	3,12.	3,31.
Kovasavból	0,69.	0,72.
Timélegből	0,18.	0,17.
Veszteség	0,27.	0,19.
összesen	10,51.	9,11 szem.

Szénsavból 5,72 3,13.k. hüv.

A' könkénegszesznek pedig mint állítja csak az első forrásban talált némi nyomaira, úgyszinte a' légenynek is.

Ezen vegybontás után ítélve, nem sorolhatjuk a' budai hév-
vizeket a' kénes, hanem az égvényes glaubersós vizek rovatába,
miután Sigmund az ivókútban is, melyet pedig eddigelé legin-
kább szerepeltettek a' kénes vizek között, csak némi nyomaít fő-
dözte fel a' könkénegszesznek; a' viz természettani sajátságai pe-
dig azt épen nem árulják el. A' könkénegszesz hiánya azonban
éppen semmit sem von le ezen hév-
vizek hecséből és azon gyógy-
erőből, melyet századok lefolyta alatt tanusítottak; 's valóban
megfoghatatlan, hogy miért törekedtek ezen hév-
vizekről szakértők is hiedelmet terjeszteni, még a' legújabb időkben is, hogy azok ké-
nesek, miután az illy ámitások és mystificatiók csak kárára le-
hetnek a' gyógyvizeknek, olly beteget is varázsolván Hygiea ezen
csarnokaiba, kik itten üdvet és egészséget egyáltalában nem
nyerhetnek, vagy legalább másutt biztosabban nyerhetnének. —

A' budai hév- vizek gyógyjavalatai.

A' budai hév-
vizek gyógyerejét már a' Mátyás király idejéből
li írók kürtőlék és magasztalák, főleg kütegek és sorvasztó be-
tegségben. Mint főlebb említők, a' törökök korszakában is első hi-
rű fürdők voltak ezek Európában, melyek gyógyerejéről az akko-
ri írók közül számosan emlékeznek. És valóban, ha ezen hév-
vizek természettani sajátságait (magasfokú hévmérsékletét) vegytani al-
katrészeit (mellyek között a' szén 's kénsavas szikéleg, vagy glau-

berső birnak túlnyomósággal) 's a századokon át tett tapasztalatokból nyert adatokat fontolóra vesszük, e hévvizek csodagyógyerejéről legkevésbé sem kételkedhetünk. Úgy látszik azonban, hogy legnagyobb hirt nevet vívtak ki magoknak a budai hévvizek a takhártyák rendszerének tonpajellemű bántalmaiban, nevezetesen pedig:

1-ször. A' gög, légeső és lüdök takhártyájának üdült bajai-ban, a' fejledező gümőkórban, mely czélből nemcsak a' lehangolt hévmérsékletű fürdők, 's a' víz itala, hanem a' fürdő gőze is alkalmazandó.

2-szor. A' gyomor, belek, vesék, húdvezédek és húdhólyag takhártyái irányában is különyszerű gyógybatást küölnek ezen hévvizek, a' mennyiben a' gyomor és belek, sőt húdületművekbeni savképződést is ógvényes alkatrészeiknél fogva közönyösítik, 's elválasztásaikat hatályosan előmozdítják 's általában ezen életművek szabálytalan munkásságát rendre igazítják, úgy hogy nem ritkák azon kórosetek, melyekben a' húdsavas fővény 's apróbb kövecskék is kiküszöböltetnek a' hudutakból.

3-szor. A' magas hévmérséklet 's ógvényes alkatrészeknél fogva bámulandó a' budai hévvizek gyógyereje a' köszvény ellen, még akkor is, mikor már nevezetes lerakodások, izületi meredségek 's zsugorodások jöttek létre, 's e' tekintetben legnagyobb birnek örvend, 's legtöbb távol messziségből ide zarándokoskodó beteget számít az úgy nevezett Sáros fürdő, mellynek iszapja is sikerrel alkalmaztatik a' bántalmas részekre.

4-szer. A' budai hévvizek által szép sikerrel orvosolt kórok rovatába sorolandó a' csúz is, mint a' köszvénynek annyiban rokona, hogy ez is a' rostos képletekben fészkel; annyiban pedig ellentéte, hogy ez a' belső, az emésztést, végrehajtó, és kormányzó életművek szabálytalan működésében gyökerezik, a' csúz pedig külső oknak 's behatásnak, nevezetesen meghűlésnek köszöni eredetét.

5-ször. A' rostos képletek és izületek azon bajaiban is fényes sikert tanusítanak a' budai hévvizek, mellyek erőművi behatások, menyüdlések, ficzamodások, csonttörések és sebesítések következtében jöttek létre.

6-szor. Nemkülönben az izületi bántalmak, meredségek, zsugorodások és bénultságokban is fényes sikerét tapasztalván

néhány esetben ezen hévvizeknek, melyek takáros (blennorrhoeus) izlobok után szoktak visszamaradni.

7-szer. Az idült hőrbetegségek és rögzött fekélyek elleni üdvös hatását gyógyvizeinknek, mint főlebb említők, már a' Mátyás idejéből irók is kiemelék, 's jelenleg is minden fürdői évszakban számos illetén sinlődő menekül meg alkalmatlan bajától.

8-szor. A' görvély- és angolkórban szinte ajánlják szerzőink a' budai fürdőket.

9-szer. Oldozó hatásuknál fogva minden nap ajkain hordja ezen hévvizek gyógyerejét a' közönség, a' hasüregi zsigerek, máj, lép, 'stb. dugulásaiban, keményedéseiben, 's ezeken alapuló sárgaság, aranyér, rászikór 's makacs váltólázakban, úgy hogy ezen hatásuknál fogva gyógyvizeinket a' közönség Carlsbad mellé helyezi, bár a' különbség e' két gyógyviz között kimondhatlan nagy.

10-szer. Nem hallgathatjuk el végre ezen hévvizek hatását a' méhrendszer némelly bajaiban, nevezetesen a' fehérfolyás- és sápkórban.

Az itt kiemelt bajokon kívül ügyes orvosi belátás kétségkívül még számos esetekben találand gyógyjavalatokra.

3. A' kiskaláni égvényes kénes hévvizek.

A' kiskaláni hévvizek Hunyad vármegyében Kiskalán helysége szomszédságában fakadnak egy kősziklának felső kivájt fölületén, 's már a' rómaiak által is fürdő gyanánt használtattak.

A' kiskaláni hévviz természettani sajátosságai.

A' kiskaláni hévviz tökéletesen tiszta, átlátszó; szintelen, és szagtalan, kissé sós, kellemetlen ízű. Hévmérséklete $+ 24^{\circ}$ R. Aránsulya pedig 1,00125.

A' kiskaláni hévviz vegytani alkatrészei.

Ezen hévvizet is Erdély két nagynevű hydrologusa, Pataky és Bálteky vetették mennyileges vegybontás alá. Talált pedig Pataky egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	1,80.
Szikkhalvagból	1,00.
Szénszavas szikélegből	2,40.

Szénszavas keseréleghől . . . 2,40.

„ mészéleghől . . . 2,00.

Összesen 9,60. szemert.

Szénsavból . . . 9,60. k. hüvelyk.

Miből látni való, hogy ezen vizet a' gyöngye égvényes keserű hévizek rovatába kell sorolni.

A' kiskaláni hév viz gyógyjavalatai.

Ezen hévizek leginkább idült kütegek, csúzos és köszvényes bántalmak ellen használtatnak; egyébiránt a' szemölcsök ellen is magasztaltatnak.

g.) Kénsavas sókat tartalmazó hévizek.

1. A' háj-stubnai hévizek.

Magányrajzok.

Johann Lissovinyi, Scrutinium physico medicum aquarum stubnensium. Tyrnaviae 1748.

Kitaibel, Thermanum stubnensium examen. Neusolii 1808. —

A' háj-stubnai hévizek régi időktől fogva*) méltányos elismerésben részesülnek, 's legalább a' hon határain belül jó hírnévnek örvendnek. És e' jó hír-név nem színtári fogások, hírlapi kürtölések és harangozások, nem kimerítő monographiák, hanem tapasztalati tények és adatok 's fényesen sikerült gyógyítások eredménye. Mellőzve ugyan is azt, hogy geographusaink, 's a' külföldi hydrographok úgyszólván csak pusztá említést tesznek ezen hévizekről, tulajdonképi monographia, és a' sem kimerítő, csak a' főnebb idézett kétrendbeli van birtokunkban.

Helyviszonyok.

A' háj-stubnai hévizek a' széles völgyet képező 's mindenfelől hegyektől környezett kellemes Turóczmegye délszaki részében fakadnak a' Stubna folyó két partján, a' háji réten Alsó Stubna faluja mellett, Mosócztól egy órányira, 's ő rendbeli fürdőt táplálnak, mellyek közül 3 úgymint 1. a' zöld, 2. kék és 3. vörös a' folyó jobb, a' többiek pedig úgymint 4. a' ozigány, és 5. két közönséges fürdő a' folyó balpartján helyezvék. Van ezeken kívül

*) Itt irta 1664-ben Gyöngyösi a' koszorús költő Murányi Vénusát.

még egy forrás, melynek vize kizárólag italul használtatván, 5. *ivóforrásnak* nevezetik. —

A' háj-stubnai hévvizek természeti sajátosságai.

A' fürdőket tápláló erek mind igen gazdag vizűek, jóval szegényebb az ivó forrás ere. A' viz mindegyikből számos légbuborékokkal töltet ki, 's azon csatornáknban, melyeken a' fürdőből foly ki, nem egészen fehér, hanem barnás mésztufát rak le, nyitott edényekben tartatva pedig húzamosb idő múlva az edény falaira és fenekére fehérlő üledéket rak. Minden forrás vize *szintelen*, 's annyira tiszta és átlátszó, hogy a' víztartók fenekén, mikor egészen tele vagynak is, a' legkisebb tárgyakat meg lehet különböztetni; továbbá szagtalan és íztelen még akkor is, ha bedugaszolt edényekben kihűlni engedtetik. A' források hőmérséklete — 35° R., mely a' fürdőkben $+ 29^{\circ} - 32^{\circ}$ R. fokra süllyed, az ivó forrás hőmérséklete 32° R.

A' háj-stubnai hévvizek vegytani alkatrészei.

Mennyileges vegybontás alá ezen vizeket csak Kitaibel vetette, 's a' főlebb számokkal megjelölt fürdőkben 's forrásokban talált egy polgári fontban:

	1.	2.	3.	4.	5.
Kénsavas szikélegből	4,291.	7,265.	5,238.	0,968.	2,675.
Kénsavas keserélegből	3,149.	3,379.	3,448.	5,860.	4,105.
Kénsavas mészélegből	2,293.	2,358.	2,974.	2,227.	2,834.
Szénsavas keserélegből	0,384.	0,402.	0,346.	0,376.	0,371.
„ mészélegből	3,271.	3,179.	3,735.	3,379.	3,128.
Kovasavból	0,169.	0,150.	0,194.	0,173.	0,179.

Összesen 13,552. 16,733. 15,935. 17,983. 13,292. szem.

Szabad szénsavból 3,736. 3,257. 2,640. 3,204. 3,133. k. hüv.

Ezen alkatrészeken kívül talált még Kitaibel csekély mennyiségű vasat, lúmsót, vonatanyagot és légenyszeszt (azotum). Ezen vegybontásból, bár az a' jelenkor igényeit már tökéletesen ki nem elégíti, annyi világos, hogy az álló alkatrészek legnagyobb részét, mintegy kétharmadát kénsavas sók képezik, millyenmő ásványos vizek hazánkban nem nagy számmal találhatván, a' stubnai ritkább ásványos vizeink egyike gyanánt tekintendő. —

A' háj-stubnai hévvizek gyógyjavalatai.

Nem bocsátkozva azon elméletekbe és észképi fejtegetésekbe, melyek ezen hévvizek gyógyerejét illetőleg imént előadott természeti sajátságaik 's vegytani alkatrészeiknél fogva jogosítva érezhetnők magunkat, egyszerűen csak azon gyógyjavalatokat sorolandjuk elő, melyeket a' háromszázados tapasztalat igazolt és szentesített meg, 's melly tapasztalat adatai és tényei részint a' Lisschovinyi főlebb idézett magányiratában, részint pedig Kör-möcztvárosa (mellynek törvényhatósága alá a' háj-stubnai hévvizek tartoznak) levéltárában lerakvák. Ezen tapasztalati adatok szerint üdvösek és javallvák a' szóbani hévvizek következő betegségekben:

1-szor. A' makaes csúzos bántalmakban.

2-szor. A' köszvényes szenvedelmekben.

3-szor. A' csúz- 's köszvény okozta izületi daganatokban, izmeredésekben, zsugorodásokban, izgyöngeségben, a' köszvényes lerakódás által okozott bémultságban, szélhűdsben.

4-szer. Az idült kütegek.

5-szor. Az idült fekélyek különféle neveiben.

6-szor. A' hasüregi zsigerek, máj, lép 'stb. dugulásáiban, keményedéseiben.

7-szer. Az aranyérben, melly bántalom ellen a' víz belső használata 's csőrékbeni (Klister) alkalmazása legtöbbet tehetne, ha kivált az utolsó egészen el nem hanyagoltatnék. Az illy nemű hévvizek csőrékbeni alkalmazása a' végbélnek minden visszeres pangásokon, vérhőrségen, zsongtalanságon, szárazságon alapuló bántalmai, görcsnemű makaes szűkülései 's edénycsomói 'stb. ellen különösen ajánlható, 's csak sajnálni lehet, hogy az alkalmazás ezen módja az illynemű fürdőkben még eddig nálunk nem jött divatba.

8-szor. A' váltólázban is magasztaltatnak ezen hévvizek, de kétségkívül csak akkor üdvösek, ha a' váltóláz, a' hasüregi zsigerek, máj, lép 'stb. dugulásain, keményedésein alapszik.

9-szer. A' húdfővény 's kő ellen.

10-szer. A' méhrendszer gyöngesége, petyhüdsége, 's ezen alapuló fehérfolyás ellen.

11-szer. A' lágyrészek szárazsága, meredsége által föltételezett aggastyányi gyöngcségben.

12szer. A' flczamodások és sebzések után visszamaradó izmeredségben 's izületi polyhűdtségekben.

2. A' bajmóczi hévvizek.

A' bajmóczi hévvizek a' Nyitra folyó partján egy igen regényes tájékon fakadnak, azon hegy aljában, mellynek csúcsán a' bajmóczi vár omladékaí büszkélkednek. Ezen hévvizek jeles sajátságaiknál 's bámulandó gyógyerejőknél fogva már századok óta ismeretesekek, úgy hogy már a' 16dik században jeles fürdőházat építtetett itt az akkori tulajdonos Thurzó Sándor. Jelenleg van itt 4, kövekkel kirakott tükörfürdő 's több rendbeli kádakkal ellátott fürdőszoba, 's a' gyógyvendégek mind a' fürdőházban, mind pedig a' bajmóczi lakosoknál kényelmesen szállásolhatnak. Minden jeles sajátságaik mellett is azonban az újabb időkben úgy látszik háttérbe szorítottak a' szomszéd pöstyényi hévvizek által.

h.) Meszes hévvizek (Calicothermae).

1. A' szklenői meszes hévvizek.

Magányrajz.

A. C. Wolta, Examen Physico medicum Thermarum Sklenensium cum icone Pagi. Viennae 1753.

Szklénó (németül Glashütten) helysége Barsvármegyében fekszik egy, a' kies Garanyölgyével közlekedő tágas, regényes szépségű völgyben, Kőrmöcz városától 13, Selmecztől pedig 2 órányi távolságra 's a' kir. kamara urodalmához tartozik. Hévvizeiről 's fürdőintézetéről csak gyéren találhatánk föl történeti adatokat, annyi azonban bizonyos hogy századoktól fogva használtatik; mert már Tollius is emlékezik róla azon útjában, mellyet Magyarországon a' 17dik század közepe táján teve. — Van pedig Szklénóban 8 forrás, u. m: 1ső a' paplaki, 2ik keresztalatti, 3ik sebészkeri, 4ik országut melletti, 5ik tanítókeri, 6ik szepesi, 7ik sétat- és 8ik patak melletti forrás, mellyek következő jó karban tartott és diszes fürdőket táplálnak, u. m. a) az uri, b) herczeg, c) császár, d) szepesi, e) izzasztó és f) közönséges fürdőket.

A' szklenői hévvizek természettani sajátságai.

Az elősorolt források mind bőven öntik vizeiket, 's azon csatornákra, mellyeken a' fürdőkbe vezettetnek, mind szintén a' medenczék falaira 's fenekére is sárgás barna, idővel kökeménységűvé

váló csapadékot raknak le. Minden forrás vize tiszta és átlátszó, tökéletesen szintelen és szagtalan, s csak hőmérsékletükre nézve különböznek egymástól, úgy hogy ennél fogva közös eredetüknek látszanak lenni. Mi már a' hőmérsékletet illeti, az következő: 1szor a' paplaki vagy főforrásé $+ 44^{\circ}$, 6 R., 2szor a' keresztalatté $+ 41^{\circ}$ 5 R., 3szor a' sebészkerité $+ 42^{\circ}$ R., 4szer az országalmelletié $+ 35^{\circ}$ R., 5ör a' tanítókertie $+ 35^{\circ}$ R., 6szor a' szepesi forrásé $+ 37^{\circ}$, R. 7szer a' sétamelletié 19° R., 8szor a' patkamelleti forrásé pedig $+ 38^{\circ}$ R. Miből látni való, hogy a' szklenői hévizek honunk legforróbb hévizei közé tartoznak. Aránysulya ezen hévizeknek nem sokat különbözik a' közönséges forrásvíz aránysúlyától. Az 1ső forrásé t. i. 1,023, a' 2iké 1,023, a' 3iké 1,022, a' 4iké 1,022, az 5iké 1,022, a' 6iké 1,021, a' 7iké 1,009.

A' szklenői hévizek vegytani alkatrészei.

A' szklenői hévizeket vegybontás alá vetette először *Höring* bányásztanácsnok, későbbben *Wehrle* Alajos selmeczi tanár, s egy polgári fontban következő alkatrészekre talált:

	Az 1ső	2ik	3ik	4ik	forrásban
Kénsavas keserélegből	4,642.	5,024.	4,377.	5,212	szemert
„ mészélegből	14,374.	20,288.	15,566.	12,087.	„
Keserhalvagból	0,081.	0,089.	0,075.	0,090.	„
Szénsavas mészélegből	0,570.	0,805.	0,461.	0,478.	„
Kovaföldből	0,091.	0,125.	0,106.	0,075.	„
Vonatanyagból	0,042.	0,046.	0,040.	0,048.	„
összesen	19,800.	26,377.	20,625.	18,000.	szemert.
Szénsavból	100.	100.	100.	100.	k.hüvelyk.
	Az 5ik	6ik	7ik	8ik	forrásban.
Kénsavas keserélegből	4,976.	5,592.	3,910.	5,242	szemert.
„ mészélegből	14,193.	1,342.	7,405.	13,794	„
„ Keserhalvagból	0,082.	0,090.	0,070.	0,090	„
Szénsavas mészélegből	0,411.	0,510.	0,150.	0,560	„
Kovaföldből	0,091.	0,140.	0,025.	0,088	„
Vonatanyagból	0,051.	0,050.	0,040.	0,048	„
összesen	19,804.	7,724.	11,600.	19,819	szemert.
Szénsavból	100.	100.	100.	100	k.hüvelyk.

Ezen vegybontásból látni való, hogy az álló létrészek között a' kénsavas mészéleg, vagy femész (Gyps) tulsúlylyal bír minden többi alkatrészek között, 's így ezen hévvizeket a' meszes hévvizek (Chalicothermae) közé kell sorolnunk, de a' mellyek a' kénsavas keserélegnek szinte jelentéyes mennyiségénél fogva közölítenek a' keserhévvizekhez (Pikrothermae), hasonlók ezeknél fogva a' szóbani hévvizek a' híres pisai 's luccai hévvizekhez.

A' szklenói hévvizek gyógyjavalatai.

A' szklenói hévvizek az eddigi tapasztalati adatok, úgyszinte Laszlavik Ödön főorvos és Dr. Lazsánszky kamarai sebész hecses közléseik szerint kitünő jó hatásúak a' következő betegségekben:

1ször. A' csúzos bántalmak minden bajaiban.

2ször. A' köszvény különféle alakjaiban, mit a' magas hőmérsékletnél fogva is lehet gyanítani, ha oldozó hatását nem vesszük is ezen hévvizeknek gondolóra.

3ször. Az idült hőrbetegségekben, főleg a' recset (inpetigo) és sömör fajaiban.

4ször. A' takhártyák különféle idült bántalmaiban, különösen pedig a' női fehérfolyásban.

5ször. A' hasüregi zsigerek, máj, lép, 's a' t. dugulásaiban, keményedéseiben, 's ezek által előidézett verőczerrendszeri pangásokban, rásztkór 's aranyérben.

6ször. Végre némelly idegkórokban, főleg ha csúzos, köszvényes, sömörös 's a' t., kóranyag által idéztettek elő 's tartatnak fén.

2. A' felső ruszbachi meszes langyos vizek.

Magányrajz.

S. Hambach, Notitia indolis et usus medici scaturiginum Rusbachensium. Posonii. 1778.

A' felső-ruszbachi meszes langyos vizek Szepes vármegyében Ó-Lublótól két, Podolintól egy, Kézsmárktól pedig 4 órányi távolságra egy meredek bércek közé rejtett völgyben buzognak föl, 's emlékezetet túlhaladó időtől fogva használtatnak; sőt bizonyos, miként hajdan már a' 17ik században nagyobb hirben és dívatban voltak, mint jelenleg, mert már 1733ben leírá azokat Petryci latin és lengyel nyelven, minthogy Lengyelhonból is éven-

ként igen számos gyógyvendégek zarándokoskodtak ide. A' hajdan itt létezett nagyszerű fürdőépületeknek romai még ma is láthatók. Vannak pedig itt többrendbeli kisebb nagyobb források, melyek közül különösen kellő érdemel figyelmet, mind bővize, mind a' vízből lerakódó mésztufa által képezett, terjedelmes medrénél fogva. Ezen források nagy zörejjel buzognak ki, minélfogva mintegy forráni látszanak 's füstforma gőzt terjesztenek el magok körül, mely a' rajtok keresztül röppenő madarkákat vagy a' hozzájuk közeledő ebeket, nyulakat, kecskéket, juhokat, sőt az embert is képes lefojtani.

A' f. ruszbachi meszes langyos vizek természet-tani sajátosságai.

Ezen vizek medreikben tiszták, átlátszók és szintelenek, pohárba merítve pedig tejedzők, továbbá szénsav-szagúak 's kissé sós csipős ízűek. Hőmérsékletök $+ 17^{\circ}$ R. 's ennélfogva a' legkeményebb télben sem fagnak be, hanem malmokat hajlanak. Jól bedugaszolt edényekben ezen víz egy pár hétig változhatlanul marad, nyitva tartott edényekben ellenben csakhamar elveszti szagát, ízét, fölületén szivárványsó hártya képződik, az edény fenekére és falaira pedig poros, pelyhes csapadékot rak le, 's mind azon testeket, melyekkel folyás közben érintkezésbe jő, mésztufával behéjazza.

A' f. ruszbachi meszes langyos vizek vegytani alkatrészei.

A' szóbani langyos vizeket tudtomra csak *Dr. Engel* Szepes megye egykori nagynevű főorvosa és *Kitaibel* tanár vizsgálák meg vegytanilag. Engel következő alkatrészeket fedezett föl, u. m.

Nagy mennyiségű szabad szénsavas,

Szénsavas mészéleget szinte nagy mennyiségűt,

„ szikéleget,

„ vasélecsét,

Kénsavas mészéleget.

Minélfogva ezen langyos vizeket bizvást a' meszes vizek rovatába, 's épen a' Szklenióiak mellé sorolhatjuk

A' f. ruszbachi meszes langyos vizek gyógyjavatai.

Ezen vizek gyógyhatásának a' jeles *Engel* volt hűséges megvagyázója, szerinte jótékony hatásúak a' következő bajokban:

1. A' csúzos, és

2. A' köszvényes szenvedelmekben, 's ezek által létre hozott izületi daganatok, meredségek 's zsugorodásokban, részint bőséges kiizzadások, részint viszkető kúteg előidézése által meglepő eredményeket szülnek.

3. Az idült makacs kútegek, és

4. Régi megrögzött fekélyek, mellyek minden képzelhető gyógy módnak ellenszegülének, számtalanszor váratlanul eltűnnek ezen vizek használatára.

5. A' görvélyes belvegy szülte mirigy daganatokat 's golyvát, sőt még az emlők kökemes daganatit is akárhányszor elszéleszték a' ruszbachi langyos vizek.

6. Nagy hirt nevet vítak ki magoknak a' szóbbani vizek némelly idegkórokban is, millyenek a' szélhűdés, tagreszketés, féloldali fejfájás 's különféle idegzsábák.

7. Végre a' hudútak némelly bánálmaiban, idült hólyaghurut, hudtarthatlanság, nehéz huddásban, stb. is magasztaltatnak.

II. A két Magyarhaza első rangú hideg gyógyvizei.

a) Kénes hideg gyógyvizek.

Hideg kénes gyógyvizeink között legnevezetesebbek:

1. A' büdöskői kénes vizek.

Magányrajz.

Jos. Cal. Nagy, Dissertatio inaug. sistens Descriptionem Thermarum Büdösköensium. Vindobonae, 1840.

Büdöskő helysége, tótul Smrdák, Nyitra vármegyének szakolezai járásában létezik Szenitz mezővárosától $\frac{1}{2}$ órányi távolságra egy mély völgyben, mellynek felső részét Büdöskő helysége, alsó részét pedig a' büdöskői fürdőépületek foglalják el. A' gyógyvizek környéke, 's a' mostani díszes fürdőépületek helye a' legujabb időkig mocsárok és posványok kiapadhatlan fészke volt, míg végre a' helység birtokosa T. vaskai és kiskovalóczi *Victorisz József* ur a' szóbani gyógyvizek használata által sikerült számos gyógyulások tudomásához jutván, 1832ben roppant költséggel és fáradsággal kiapasztá a' mocsárok és posványok undok tömkelegét 's egy kényelmes és pompás fürdőintézetet hozta létre, melly a' nagy számmal ide tolongó fürdő vendégeket nem sokára be nem fogadhatván kebelébe, 1838ban egy új pompás épülettel szaporítatott. Van pedig itten két rendbeli forrás; az első a' fürdő alapítója nevééről *József forrásnak*, a' felső pedig az alapító úr leánya nevééről *Vilma forrásának* neveztetett. Mind kettőben hasonló sajátosságokkal bíró vizek fakadnak, de az első kevesebb vizet szolgáltat, mint az utolsó.

A' büdöskői kénes vizek természetani sajátosságai.

A' víz a' forrásokban barnás-szürke, pohárba merítve pedig világos sárga színű, állászó, felette élénk könkénegszagu, melly szag a' melegítés, vagy az edény rázása által megnövekszik; ize

kezdetben édesded, későbbben égvényes, végre keserű fanyar. Jól bedugaszolt edényekben ezen sajátságait huzamos ideig megtartja, a' szabad légnak kitétetve pedig, hamar megzavarodik, tejedzővé lesz, 's szaga is csökken, melly végre fekete üledék képződése után egészen elenyészik. Hővmérséklete $+ 13^{\circ}$ R.

A' bűdöskői kénes vizek vegytani alkatrészei.

Lang A. F. nyitrai gyógyszerész vetette a' szóbani gyógyvizeket vegybontás alá 's talált egy itczényi vízben:

Hamkénegből (sulfuretum kali)	10, 05
Kénsavas mészelegből	5, 20
„ vasélecsből . . .	2, 50
Szénsavas hamélegből . . .	6, 46
„ mészelegből . . .	4, 34
Kénből „ . . .	4, 80
Agyagföldből „ . . .	3, 25
Kevéssé elégtűlt kénből . . .	1, 20
Szikkhalvagból „ . . .	0, 60 szemert.
összesen	38, 40 „

Tiszta könkénegszeszből . . . 176, 60 köbhüvelyk.

Noha ezen vegybontás egy átaljában nem kielégítő, 's szerzőjének bizonyára nem válik becsületére, annyi mindazáltal kiviláglik belőle, hogy a' szóbani gyógyviz a' legszorosabb értelemben kénes, 's a' legerősebb kénes vizeink egyike.

A' bűdöskői kénes vizek gyógyjavalatai.

Jótékony hatásúaknak tapasztaltattak eddigelé a' bűdöskői vizek következő betegségekben:

1ször Különféle idűlt kűtegekben, millyenek a' rűh, sòmör recset, zuzmó 'stb.

2szor A' legmakacsabb, sőt már életműves változásokat, lera-kodásokat, daganatokat előidézett csűzos és kűszvényes szenvedelmekben.

3szor A' hasűregi zsigerek dugűlásai, keményedéseiben 's ezek által fűltételezett számtalan hajokban, millyenek az aranyér, rászűkűr, mēhkűr, bűkűr, hűszánrekedés, sárgaság, makacs váltólázak, idűlt fekélyek (ulcera abdominalia).

4er A' takhártűk bántalmaiban, névszerint idűlt hurut, fe-hérfolyás, takárban.

5ör A' görvély 's angolkórban.

6szor A' fővénykór, húd és epecsövek által föltétezett szenvedelmekben.

7szer A' vérhiányos állapotokban, akár nagy vérveszteségek, akár hibás táplálás által idéztessenek elő, sápkórban.

8szor. Némelly ideg kórokkan, mellyek részint a' hasüregi zsigerek rendetlen állapota, részint más bántalmak, lerakodások, fémmérgezések által idéztettek elő.

Egy szóval mind azon bajokban, mellyekben a' kénes vizek gyógyerőt tanúsítanak, biztosan használhatók a' bűdöskői gyógyvizek.

2. A' balfi v. farkasdi (Wolfs) kénes gyógyvizek.

Magányrajzok.

Jerem. Scholtz, Descriptio Thermarum Wolfensium ad Sempornium, quae ignis beneficio calefiunt. Csepreg 1631.

And. Conradi, Kurtzer Unterricht von den Wirkungen und nützlichen Gebrauche des Wolfer Bades. Oedenburg 1772.

Balf, vagy Farkasd helysége a' Fertő tava mellett, egy igen kellemes vidéken fekszik Sopron városához egy órányira, 's két kénes forrással 's derék fürdőintézettel bir, melly Sopron lakosainak kedves mulató helyül szolgál. Miként a' főnebb idézett magányrajzok tanúsítják már egy pár századtól fogva divatban vannak ezen gyógyvizek. Ujabban is leirattak. a' *Hesperus* czimű folyóiratban (1816an), továbbá *Csaplovics* (Gemälde von Ungarn, 1829) és a' híres hydrolog Osánn által (1832).

A' balfi gyógyvizek természetani sajátágai.

Mind a' két forrás, mellyek egyike a' falun kívül, másika a' fürdőház mellett van kőnkénegszeszt tartalmaz; az első hőmérséklete $+ 11^{\circ}$ R., midőn a' levegőé $+ 15^{\circ}$ R. volt, aránysulya pedig 1,002. A' másik forrás hőmérséklete pedig $+ 13^{\circ}$ R., midőn a' légé $+ 22^{\circ}$ R. volt. Amaz italúl, ez pedig fürdőképen használtatik.

A' balfi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizeket Würtzler Vilmos jeles gyógyszerészünk vetette vegybontás alá, 's talált egy polgári fontban:

Az 1-ső A' 2-dik forrásban.

Szikkhalvagból

1,5600

0,8640.

Kénsavas szikélegből	0,7000	0,4899.
Kénsavas limföldből	0,0667	—
Mészhalvagból	0,2560	—
Keserhalvagból	0,2240	0,0959
Szénsavas szikélegből	—	3,5496
„ keserélegből	1,0800	1,1840
„ mészélegből	2,0688	4,2560
Kovaföldből	0,0800	0,3200
Veszteség	0,4845	0,4406
Összesen	6,5200	11,2000 szemert
Szénsavból	—	3,6757 k. hüvelyk
Könkénegszeszből	0,5088	0,0536 —

A' balfi kénes vizek gyógyjavalatai.

A' kétszázados tapasztalat hasznosoknak tanúsította a' szobani gyógyvizeket, következő betegségeken:

1szor. Idült, rühös és sümörös kútegekben.

2szor. A' csúszós és

3szor. A' köszvényes szenvedelmekben, mely czélból az iszapja is borogatmányképen kitűnő sikerrel használtatik.

4szer. A' takhártyák petyhüdségei, 's ez által föltétezett nyálkaságban.

5ör. A' húdóletművek idült bántalmaiban, fővény 's húgykőkorban.

3. A' málnási Bugyogó nevű kénes forrás.

A' Bugyogó nevezetű kénes forrás Erdélyben a' Székelyföldön buzog föl egy órányi távolságra Malnás falujától, az Aluta folyó balpartján.

A' málnási kénes víz természettani sajátosságai.

Ezen nevezetű, messzire hallatszó zörejjel fakadó forrás vize zavaros, sárgálló színű, élénk könkénegszeszszagú, fanyar, savanyusdad, majd kellemetlen édes ízű. Hőmérséklete $+ 15^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0013.

A' málnási Bugyogó vegytani alkatrészei.

Patakynyílegesen vegybontás alá vetvén ezen gyógyvizet, talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	0,80.
„ mészélegből	3,00.
„ vaséleczből	0,60.
Szikhálvagból	1,20.
Szénsavas keserélegből	1,20.
Tímföldből	1,00.
Vonatanyagból	0,80.

Összesen 8,60 szemert.

Könkénegszeszből 35,60 k.hüvelyk.

A' málnási Bugyogó gyógyjavatai.

Kitűnő sikerrel használják a' szóbani gyógyvizet:

1szor. A' csúszban és köszvényben, 's ezek által feltételezett zsugorodásokban.

2szor. Az idült kútegek, nevezetesen rüh, sömör és recsetben.

3szor. A' görcsökben 's egyéb ideges kórokban.

4. A' sombori kénes viz.

A' sombori kénes viz Erdélyben a' Székelyföldön a' híres *Büdöss* nevezetű hegy tővéből fakad nagy zörejjel és sok könkénegszesz fejlődésével.

A' sombori kénes viz természettani sajátosságai.

Ezen viz zavaros, piszkos, sárga színű, élénk könkénegszagú, savanyus, émelyítő ízű. Hőmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. Aránysulya 1,00135.

A' sombori kénes viz vegytani alkatrészei.

Pataky mennyileges vegybontás alá vetvén ezen gyógyvizet, talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	2,00.
„ keserélegből	1,20.
„ mészélegből	3,40.
Szikhálvagból	0,80.
mészhalvagból	0,90.
Kénsavas vasélecsből	0,40.
Vonatanyagból	1,00.

Összesen 9,70 szemert.

könkénegszeszből roppant nagy mennyiséget, de a' melyet számitanilag meg nem határozott.

A' sombhorikén es viz gyógyjavalatai.

Tapasztalati adatok birtokába ezen viz gyógyhasználatára nézve nem júlhatván, gyógyjavalatait csak észképileg határozhatjuk meg, melyek leginkább a' könkénegszeszről függenek.

5. A' szobránczi konyhasós kén es vizek.

A' sobránczi gyógyhely Ungmegyében Ungvárhoz 2, Kassához 8 mértföldnyire esik egy regényes szépségű völgyben, a' Kárpátok aljában. Több rendbeli egymáshoz hasonló minőségű források fakadnak itten, elmállott biharla-talajból, 's a' főforrás, mely leginkább használtatik mind italul, mind fürdő gyanánt, egy nagy mederbe van foglalva 's naponként 120 fürdőre elégséges vizet ad. A' fürdő intézet a' tulajdonos gróf Sztáray gondja 's bőkezűségéből a' legjobb karban van számos, tiszta és kényelmes mind a' főbbranguak, mind a' szegényebb sorsúak számára rendezett fürdő szobákkal ellátva.

A' szobránczi kén es viz természettani sajátosságai.

A' főforrás vize magában a' forrásban zavaros, tejedző, de pohárban tiszta, és átlátszó, hatalmasan gyöngyözik, erős kén-szaga, sós, kesernyés ízű. A' lógnak huzamosb ideig kitétetve sárgásfehér csapadékot rak le. Hőmérséklete $+ 13 - 14^{\circ}$ R., midőn a' levegő $+ 17^{\circ}$ R.

A' szobránczi kén es viz vegytani alkatrészei.

A' szobránczi vízben következő alkatrészek találtattak egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	1,00.
„ keserélegből	5,00.
„ mészélegből	6,00.
Szikhavagból	20,00.
Mészhalvagból	12,00.
Szénszavas keserélegből	2,00.
„ mészélegből	4,00.
Összesen	50,00. szemert.
Könkénegszeszből	10,47 k. hüvelyk.

A' minapában Bednarszik szobránczi gyógyszerész által tett vegybontás következtében iblany is fedeztetett föl ezen gyógyvizben.

Ezen vegybontásból látni való, hogy a' szobránczi víz a' kőnkénegszesz, a' nevezetes mennyiségű konyhasó — és iblany-tartalmat tekintve igen közel áll a' mehádiához, 's attól leginkább csak hőmérsékletére nézve különbözik.

A' szobránczi kénes víz gyógyjavalatai.

Dr. Csermák, Tourner 's mások tapasztalatai szerint üdvös hatásúnak találtatott ezen gyógyviz:

1-szor. Az idült rühös, sömörös és kosznemű kútegekben.

2-szor. A' csúzos,

3-szor. A' köszvényes szaggatások, daganatok és tagzsugorodásokban.

4-szer. A' görvélyes daganatok 's rögzött fekélyekben.

5-szor. Az angolkóros hajlamban.

6-szor. A' hasüregi zsigerekben mutatkozó pangások, duglások, keményedések, daganatokban, 's ezeken alapuló aranyér, rásztikóiban.

7-szer. Az enlített daganatokkal okszerű összeköttetésben lévő hószám rekedésekben.

8-szor. Némelly idegkórokban, névszerint görcsök, szélhűdés, méh-kór, bukór 'sib. ellen.

9-szer. A' higanykór 's végre, mi igen nevezetes,

10-szer. A' belférges, különösen pedig a' sokszor minden specíficus gyógyszereknek ellenszegülő *szalaggiliszta* ellen. ---

6. A' jóodi kénsavas sókat és konyhasót tartalmazó kénes gyógyviz.

Az ásványos vizekkel bővölködő Máramaros vármegye felső-járásában kebelezett Jóod helysége mellett, a' falutól $\frac{1}{4}$ órányira létező völgyben fakad ezen mind bő vizénél mind alkatrészeinél fogva nagy jelentőségű forrás, melyet az oláh lakosok *Válya Mócsie* névvel neveznek, 's gyógycélokra is használnak.

A' jóodi kénes víz természettani sajátosságai.

Ezen víz tökéletesen tiszta és szintelen, kénkönégzagú és hasonló undorító ízű. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R., — kifolyása

közben sok ként rak le, 's fürdés közben a' ruhát szürkére festi, 's a' forrás feneke is mocskos, selétes szürke szintűnek látszik.

A' jóodi kénes víz vegylani alkatrészei.

Tognio tanár a' szóbani gyógyvízben következő tulnyomó és jellemző alkatrészeket talált, u. m.

Kénsavas szikéleget,
 „ keseréleget,
 Szikhalvagot és
 Könkénegszeszt.

A' jóodi kénes víz gyógyjavalatai.

Az imént elősorolt alkatrészek után a' szóbani gyógyvizek oldozó, 's nagyobb adagban pedig hashajtó és kéntől függő hatását kétségbe vonni nem lehet.

A' lakosok jó sikerrel használják azt:

1-ször. Kútegek, névszerint rüh és sömör ellen.

2-szor. A' csúzos, és

3-szor. A' köszvényes szaggatások, lerakodások, izmeredségek ellen.

5-ször. Bujasenyves bántalmakban, és

6-szor. Szélhűdéseken.

Sajnálандó, hogy ezen hatályos gyógyvizek mellett egy czél-szerű fürdőintézet nem hozatott még létre.

7-szer. A' sibói konyhasós kénes gyógyvizek.

Közép-Szolnok vármegyében kebelezett Sibó helységétől nem messzire fakad ezen nagy mennyiségű könkénegszeszt, konyhasót, 's e' mellett még glaubersót is tartalmazó ásványvíz, de valóban egyellenegy a' maga nemében. Sajnálom, hogy gyógyhasználatát 's fürdőintézetét tárgyazó részletes és körülményes tudósításnak eddigelé nem juthattam birtokába.

A' sibói konyhasós kénes víz természettani sajátosságai.

Ezen gyógyvíz tiszta, szintelen, erősen könkénegszagú és élénk sós, undorító ízű. Hévmérséklete $+ 11,5^{\circ}$ R., aránysulya 1,0125.

A' sibói konyhasós kénes víz vegytani alkatrészei.

Erdély hydrologusai Bélték és Pataký vetették e' nevezetes gyógyvizet mennyileges vegybontás alá, 's mindkettő működésének eredménye meglehetősen összevág. Pataký egy polgári fontban következő alkatrészekre talált:

Kénsavas szikélegből	.	.	78,40.
Szikhalvagból	.	.	82,80.
Szénsavas keserélegből	.	.	2,90.
„ mészélegből	.	.	1,00.
Könkéngszeszből föloldott vasélecsből	.	.	0,10.
Összesen			165,20. szem.
Szénsavból	.	.	3,20. k.hüv.
Könkéngszeszből	.	.	22,40. „

A' sibói konyhasós kénes víz gyógyjavalatai.

Az imént előadott vegybontás következtében ki kételkednék a' szóbaní gyógyvizek átható, oldozó, izgató és erősítő gyógyerejéről 's bár tapasztalati adatok birtokába nem juthatánk, azt mindazáltal biztosan állíthatjuk, hogy azok a' megrögzött csúz 's köszvényben, a' görvélykórban, a' hasüregi zsigerek dugulásaiban, a' ruh, sümör, recset, 's másnemű kútegekben csalhatalan sikerrel használtatnak.

8. A' szombatfalvi konyhasós kénes víz.

Erdélyben a' székelék földén, Udvarhelyszéknek Szombatfalva nevezetű falujától félóránýra lakad két ásványos forrás, melyek egyike savanyú, másika pedig kénes víz. Ez utólsó gyógy-célókra is használtatik.

A' szombatfalvi konyhasós kénes víz természet-tani sajátságai.

Ezen gyógyviz jegeztiszta, állatszó és szintelen, kellemetlen, záptojás szagú, 's nyilván sós izü. Hévmérséklete + 9° R., Aránsulya nincs meghatározva.

A' szombatfalvi konyhasós kénés víz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet is Erdély két nagy nevű hydrologusa Békely és Patakly vetették mennyileges vegybontás alá, az utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	. . .	2,80.
Szikkhalvagból	. . .	10,00.
Szénsavas keserélegből	. . .	0,80.
„ mészélegből	. . .	2,00.
„ vasólecsből	. . .	0,08.
Kovaföldből	. . .	0,40.

Összesen 16,08. szemert.

Szénsavból . . . 25,60. k.hüvelyket.

Kénkönegszeszből határozatlan mennyiséget.

A' szombatfalvi konyhasós kénés víz gyógyjavalatai.

Kitűnő sikerrel használtatnak a' szóban gyógyvizek:

1-ször. Idült kütegekben;

2-szor. Csúzos és közvényes bántalmakban, még akkor is, ha már lerakódások, zsugorodások jöttek létre.

9. A' disznópataki konyhasós égvényes vasas kénés víz.

Mármaros vármegye kászói járásában, Szigettől 1½ órányi távolságra egy völgyben fakad a' disznópataki kénés víz 's fürdőképen használtatik.

A' disznópataki kénés víz természettaniasajátosságai.

A' nem éppen bőforrás vize feketellő, 's fekete üledéket képező*) élénk, kőnkénegszagu, kellemetlen ízű, a' fürdőben használt fehér ruhát szürkére festi. Hőmérséklete + 10° R., midőn a' légé + 20° R. Aránysulya nincs meghatározva.

A' disznópataki kénés víz vegytani alkatrészei.

Tognio tanár a' szóban gyógyvizben következő alkatrészeket talált: u. m.

*) A' kőnkéneggel egyesülő vastól, vaskénegtől.

Kénsavas szikéleget, keveset,
 Szikhalvagot, igen sokat,
 Szénszavas szikéleget
 „ keseréleget
 „ mészéleget
 Vasélecsét, keveset.
 Könkénegszeszt. —

A' disznópataki kénes víz gyógyjavalatai.

Jó sikerrel használják fürdőképpen a' szóbaní gyógyvizet:

1-szor. Idült kútegek és fekélyek;

2-szor. Kőszvényes és csúzos bántalmak, és lerakódások;

3-szor. A' nyirk és mirigyrendszer bajai, görvély és ángolkór ellen.

Belső használata alig lá ajánlandó.

10. A' hosszúmezői konyhasós égvényes vasas kénes víz.

Hosszúmező helysége, mellynek határán a' szóbaní gyógyviz fakad, Mármaros vármegye szigeti járásában létezik. Ezen víz megismertetését is Tognio tanárnak köszönhetjük, ki azt vegybontás alá vetván következő alkatrészeket talált: *kénsavas szikéleget igen keveset, szikhalvagot, szénszavas szikéleget, szénszavas keseréleget, szénszavas mészéleget, szénszavas vaséleget, nagy mennyiségűt; kovasavat és könkénegszeszt.* Ezen alkatrészekből a' szóbaní gyógyvizeknek zsongitva oldozó hatást kell tulajdonítanunk.

11. A' parádi égvényes kénes savanyú vizek.

Magányrajz.

Medizinisch-topographische Abhandlung des Curortes Parád, von Mich. Em. Prányi. Pesth, 1833.

Parád helysége Hoves megyében fekszik, a' Mátra hegytövében, egy varázs szépségű völgyben, Gyöngyösiől 3, Egertől 4 órányi távolságra. E' gyógyhely mind kedvező éghajlati és helyrajzi viszonyait, mind kényelmes és czélszerű fürdőintézetét, mind pedig 3 különböző nemű és ritka sajátságokkal bíró gyógyvizeit tekintve, legnevezetesebb gyógyhelyeink közé számítandó. Mind e' mellett azonban úgyszólván egészen ismeretlenek voltak 's csak

a' vidék szomszéd lakosai által használtattak az itteni gyógyvizek, mindaddig, míg *Kútaibél Pál* jeles fűvésznök és hydrologusunk 1798ban megvizsgálván és részletesen 's tudományosan leírván azokat, mind az orvosok, mind a' laikusok figyelmét fölsérkentelte; mire mindinkább szaporodván e' gyógyvizeket látogatók száma, 1826an Ullman Móricz úr diszes, kényelmes 's minden igényeknek megfelelő épületeket 's fürdőintézetet hozott létre; 1827ben *Meiszner* bécsi tanár által a' gyógyvizek ujolag a' vegytan jelen állásának megfelelőleg vegybontattak; 1828ban pedig az intézetbe fürdőorvos is állíttatott. Ez intézkedések következtében Parád legkitünőbb fürdőintézeteink sorába lépett, 's évenként számos fürdővendégeknek örvend, 's valószínűleg még számosabbaknak örvendene, ha a' gyakori botrányos kihágások, betyárkodások 's arszláncodások, mellyek itt fájdalom! szinte napi renden vannak, 's mellyek honi fürdőintézeteink nagy részének hírét olhomályosítják 's kipótolhatlan kárt okoznak, a' gyöngédebb idegzetűeket vissza nem rettentenek.

Parád helysége szomszédságában, mint már fönebb említők, 3 különmemű gyógyvíz fakad, t. i. kénes, vasas és timsós-vasgáliczos víz; melly körülmény Parádnak igen sok előnyt ad; mert lehet olly beteg, kinek tökéletes helyreállítására 2, vagy 3, rendbeli különmemű gyógyvizek kívántatnak egymásután, 's azok itt egy helyen föllelhetők; lehet olly család, mellynek különböző tagjai különböző betegségeken szenvednek, 's így külön gyógyvizekre van szükségök, mellyek egy helyen fellaláltatván, nem kénytelenek az érdeklettek külön fürdőintézetekbe zarándokoskodni, hanem egy helyen a' családi együttlét gyönyöreit is élvezhetik, 's o' mellett tömérék költséget megkimélhetnek. E' tekintetben Parád valóban ha nem egyetlenegy is, de minden esetre ritkaság a' maga nemében.

E' rovatban a' kénes gyógyvizekről lévén szó, itt csak ezeket tárgyalandjuk, a' többi gyógyvizeket pedig saját rovatukban adandjuk elő. Lássuk tehát a' kénes savanyú vizeket.

A' parádi kénes savanyú vizek természettani sajátosságai.

A' kénes savanyú vizek a' helységtől félóránnyira nyugot felé fakadnak, két egymástól mintegy 20 lépésnyire eső forrásból, számos buborékokkal; vizök tökéletesen tiszta és átlátszó, úgy hogy a' víztartók fenekén minden tárgyat meg lehet különböztetni; a' iz szaga nyilván a' kőnkénegszeszt árúlja el, melly erősen érez-

hető, ize kellemes savanyú, a' víztartókban 's nagyobb edényekben is, huzamosb tartás után szürkés fehér üledéket rak le. Nyílt edényekben tartatva, lassanként elveszti említett szagát és ízét; jól bedugaszolt edényekben ellenben nem szenved észrevehető változást. Hőmérséklete *Kitaibel* szerint $+ 10^{\circ}$ R. Aránysulya 1,087.

A' parádi kénes savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Meisner bécsi tanár a' két forrás vizében következő alkatrészeket talált egy polgári fontban:

	Iső	Ilík forrásban.
Kénsavas szikólegből . . .	3,80.	2,50.
Szikhavagból . . .	1,80.	1,30.
Szénsavas szikólegből . . .	5,20.	3,70.
„ keserélegből . . .	2,30.	0,80.
„ mészélegből . . .	4,50.	4,30.
Kovaföldből . . .	0,80.	0,70.
Összesen . . .	18,40.	13,30. szemert.
Szénsavból . . .	31,50.	34, 0.
Könkénegszeszből . . .	2,10.	10, 8. k.hüvelyk.

Ezen alkatrészeken kívül semmi kétséget nem szenved, hogy még földolaj (Naphtha) is van a' szóbani gyógyvizekben, melyet részint szaga után, részint az ivásra következő felbőfögések által fölismerhetni; ugyanis ha e' felbőfögésekre ügyelünk, kezdetben a' könkénegszeszt, azután pedig a' földolajat nyilván érezhetendjük.

Mi már a' parádi kénes vizek más kénes gyógyvizekkel összehasonlítását illeti, *Kitaibel* ezeket az aacheni gyógyvizhez hasonlította; igaz ugyan, hogy az ezekben találtató alkatrészek jobbadán meg vagynak az aacheni gyógyvizben is, de ez magas hőmérsékletű, 's így nem annyira kellemes italú, kevesebb szénsavat foglal magában, földolajat pedig épen nem; hanem legközelebb áll a' szóbani gyógyvizhez a' nenndorfi, mind a' hőmérsékletet, mind egyéb alkatrészeit, mind pedig a' földolaj tartalmát tekintve, minél fogva ez utolsó pötszere gyanánt bizvást használható.

A' parádi kénes savanyú vizek gyógyjavalatai.

Ezen gyógyvizeket *Bene Ferencz* kir. tanácsos ő nagysága

Dr. Prinyi és Erdélyi az előbbi és mostani fürdő orvosok, 's mások többen üdvös hatásúaknak tapasztalák:

16r. A' hasüregi vérbőrségben 's pangásban 's ez által föltételezett kórosan fölmagasztalt érzékenység, rásztkór, méhkór és aranyórbén.

2szor. A' hasüregi zsigerek máj, lép, fodormirigyek dugulásai, 's keményedéseiben, 's ezek által föltételezett sárgakór 's makacs váltólázban.

3szor. Az idült csúz és köszvény mindennemű fajaiban, még akkor is, ha már életműves változásokat, izületi daganatokat, zsugorodásokat hoztak létre.

4szer. A' légzési életművek idült bántalmaiban, a' régi hurut, rekedtség, köhögés, mellszorulás, sőt kezdődő fokélyes tüdővészben is, főleg ha ezen bajok köszvényes és aranyeres bántalmakkal vannak csatlakozva, 's némileg azok által tartatnak fen.

5ör. A' hűdéletművek idült bajai, t. i. idült gyulladásai, hurutjaiban, 's fővény és hűdkőkórban.

6szor. A' görvélyes és angolkóros bántalmakban.

7szer. Az idült bőrkütegekben, főleg a' sömörös és rühneműekben szinte külszser gyanánt hatnak.

8szor. A' fémmergezésekben 's ezek által előidézett fájdalmak, tagreszketések, szélhűdések, zsugorodások 'stb. ellen.

9er. A' bujasenyves bántalmak maradványai 's következményei ellen, akár a' bőr-, akár a' csont-, akár a' mirigyrendszerben, vagy a' látélelnűben nyilatkozzanak.

10er. A' gilisztakórban, névszerint a' szalaggilisztá ellen is, nem egyszer üdvös hatást küöltek a' szóbaní gyógyvizek.

12. A' királyfalvai égvényes kénes savanyúvizek.

Hont vármegye Királyfalu nevű helységének határán buzognak föl ezen nevezetes gyógyvizek, Ipoly-Ságh mezővárosától másfél mérföldnyire. — Több rendbeli források léteznek itt, mellyek mind a' vízből lerakódó földes részekből alkotott dombok töbör alakú (crater) nyílásain buzognak ki. — Ezen források, minthogy könkéneg szaguknál fogva nem olly izletesek, mint az innen csak $\frac{1}{4}$ órányira eső szalatnyaiak, még ital gyanánt sem igen használatnak, annyival kevésbé gyógyczélokra, noha alkatrészeik nagy mennyiségénél fogva megbecsülhetlen kincs gyanánt tekintendők, 's az ismeretes világ legnevezetesb gyógyvizei közé számíthatók.

A' királyfalvai égvényes savanyú vizek természetani sajátosságai.

Ezen folytonos pezsgés közben fakadó vizek tökéletesen tiszták, szintelenek, könkénegszagúak és savanyú égvényes ízűek. Hőmérsékletök $+15^{\circ}$ R., midőn a' légé $+19^{\circ}$ R. volt. Arányszukok 1,0042.

A' királyfalvai kénes savanyú viz vegytani alkotrészei.

Ezen gyógyvizet *Wehrle* selmeczi bányász-tanácsnok 's vegytan tanára vetette mennyileges vegybontás alá, 's talált egy polgári fontban :

Kénsavas szikélegből	6,420.
„ mészélegből	0,307.
Szikhalvagból	5,072.
Keserhalvagból	0,328.
Szénsavas könlelegből	0,067.
„ szikélegből	0,460.
„ keserélegből	5,045.
„ mészélegből	12,317.
Vilsavas timélegből, és Cseléletsből	0,028.
Vilsavas mészélegből	0,001.
Eczetsavas szikélegből	1,109.
Kovaföldből	0,136.

összesen 34,290. szemert

Szénsavból 20,785. k. hüvelyk.

Légenyszeszből 1,528. „

könkénegszeszből határtalan mennyiséget.

Ezen vegybontásból kiviláglik a' szóbani gyógyviz ritka hatályossága 's csak fájlalni lehet, hogy az eddigelé egészen használatlanúl hevert.

A' királyfalvai égvényes kénes savanyú viz gyógyjavalatai.

A' szóbani vizek gyógyjavalatait tapasztalati adatok hiányában csak a' hasonlat útján határozhatjuk meg; 's miután ezek a' parádi égvényes kényes savanyu vizekhez szembeszökőleg hasonlítanak, kétség kívül mind azon bajokban üdvös hatásúak leendének, mellyeket a' parádinál elősorolánk.

13. A' színye-lipóczi égvényes kénes vasas savanyú gyógyvizek.

Magányrajz.

Steph. Jösa, Scrutinium aquarum mineralium in possessionibus Sindler et Lipócz I. Comitatus Sárosiensis ingremialis existentium. Cassoviae 1799.

Színye-lipócz helysége Sáros vármegye sírokai járásában létezik, Eperjestől 3, Kassától 7, Kézsmárktól 4 mérföldnyi távolságra. A' helységtől felőrányira egy terjedelmes 's igen kellemes rétségen fakadnak a' híres gyógyvizek, oly számos és bővizű forrásokban, hogy a' belőlök eredő patak már 180 lépésnyire malmot hajt. Ezen gyógyvizek mind fürdő, mind ital gyanánt használtatnak, 's az itteni fürdőintézet legczélszerűbb 's látogatottabb fürdőink közé tartozik. A' forrásokat mi illeti, ezek egyike kikövezett kútba foglalva, mindjárt a' fürdőépület mellett van; a' második fakeritéssal körülvéve, a' réten a' legizletesebb 's leghatályosabb vizet szolgáltatja; a' harmadik egy kősziklából omlik ki messzire hallatszó zörejrel 's legélénkebb könkénegszaggal. Ezen források környékén még több más hasonneműek is fakadnak, 's oly nagy mennyiségű könkénegszeszt fejtenek ki a' föld hasadédekain, hogy az nemcsak az itt repkedő madarakat, hanem az embert is képes lefojtani, ha vigyázatlanul közelit hozzájuk, 's huza-mosh ideig ott tartózkodik

A' színye-lipóczi gyógyvizek természettani sajátosságai.

Ezen vizek tökéletesen tiszták, átlátszók 's szintelenek, pohárba merítve erősen gyöngyöznek, szaguk nyilván a' könkénegszeszt árulja el, izök pedig kellemes savanyú, csipős 's kissé fanyar. Hőmérsékletök 's aránysúlyok nincs meghatározva. A' viztartókra 's kövekre rozsdás színű üledéket raknak le.

A' színye-lipóczi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

E' nevezetes gyógyvizeket már a' mult században vegybon-tás alá vetette a' híres szabolcsi főorvos *Jösa*, ujjabb időkben pedig *Tognio* tanár, 's találtak következő alkatrészeket u. m.

Szabad szénsavat,
 Könkénegszeszt,
 Szénsavas szikéleget,
 „ mészéleget,
 „ vaséleccset,

A' színye-lipóczi gyógyvizek gyógyjavalatai.

A' szóbaní gyógyvizek zsongítva oldozó, miként a' könkénegszesztől függő különyszerű hatása is ezek szerint kétséget nem szenved. Kitünő sikerrel használják pedig következő bajokban:

1ször. A' gyomor 's általában az első utak több rendbeli bajaiban, millyek az étvágyhiány, rossz emésztés, rendetlen székelés, gyomorégés, bőfűgések, szélkórosság, gyomor- 's belgörcsök.

2ször. A' hasüregi zsigerek máj, lép, fodormirigyek dugulásaiban, daganataiban 's ezek által előidézett rásttkór, aranyér, sárgaság, makacs váltólázak 's vízkórban.

3ször. A' havadzás rendetlenségeiben 's aranyér megrekedésében.

4szer. A' húdútak gyuladása, huruta 's fővény, húdkőkór által létrejött bajai, nehéz húddás, vizelletrekedésben.

5ször. Számos idegkórokban, millyenek a' görcsök, rángások, szélhűdések.

6ször. A' kezdődő gümőkórban is tejjel, vagy savóval vegyítve, sokszor meglepő eredménnyel használtatik.

A' színye-lipóczi gyógyvizekhez, hasonló forrás van még ezen megyében *Savníkon*, nem messze Zemplén vármegye határához. Ezen víz is t. i. könkénegszeszt, szabad szénsavat, szénsavas szikéleget, mészéleget, és vaséleccset tartalmaz, 's *Tognio* tanár szerint iblany nyomdokait is. Használtatik ezen víz fürdőképen csúz, köszvény és idült kütetek ellen. A' vendégek elfogadására vár itt néhány lakház is.

14. A' gyűgyi mérei és szántói égvényes iblanyos hideg kénés vizek.

A' gyűgyi langyos égvényes kénés forrásokról értekezvén, előadók, miként a' gyűgyi és mérei határban számos, összesen 14 ásványos forrás fakad, 's ugyanott elősoroltuk természetstani saját-ságaikat 's vegytani alkatrészeit is; itt tehát ismétlések elkerülése tekintetéből elégnek tartjuk csak megemlítésöket. Szükséges

azonban, hogy a' szántói égvényes iblanyos kénes savanyú vizről tegyük néhány szót.

Hont vármegyének *Szántó* nevezetű helysége hátárán több rendbeli ásványos vizek buzognak föl, melyek közül könkénegszeszt csak a' falu keleti végén létező forrás tartalmaz. A' többi (4) forrás, melyek a' falutól mintegy $\frac{1}{2}$ órányi távolságra fakadnak, a' magok által képezett mészdombok tetejéből, a' Bori helység felé vezető út mellett jobb és baloldaltól, az égvényes vasas savanyú vizek rovatába tartoznak. A' könkénegszeszt tartalmazó forrás vize tökéletesen tiszta, szintelen, könkénegszagú, kellemes, savanyú ízű. Hévmérséklete $+ 10^{\circ}$ R. Tognio tanár ezen forrásban is fedezett föl csekély mennyiségű iblanyt.

Gyógycélokra ezen forrás vize nem használtatik, hanem a' helység lakosai mindennapi italul élnek vele.

15. A' brusznói glaubersós és kénes gyógyvizek.

Brusznó helysége Zólyom megyében fekszik, Besztercze- és Breznóbánya között a' Garan balpartján, egy magas hegyekből környezett keskeny völgyben. A' falutól $\frac{1}{4}$ órányira fakad két egymástól mintegy 20 lépésnyire létező, gazdag forrás, mellynek czélszerű használata végett 1839ben egy kis helyes fürdőintézet építetett itten, melly azóta számos vendégeknek örvend.

A' brusznói gyógyvizek természettani sajátosságai.

A' felső forrás vize erős kénes szagú, kellemetlen ízű, minél fogva inkább csak fürdőképen használtatik; hévmérséklete $+ 16^{\circ}$ R. Az alsó forrás vizének, melly italul használtatik, hévmérséklete $+ 14^{\circ}$ R. Aránysulya 1,0068.

A' brusznói gyógyviz vegyrészei.

Wagner Dániel jeles vegyészük az első forrás vizét 1839ben vegyhontás alá vetette 's talált egy polgári fontban:

Kénsavas haméleghből	0,18.
„ szikéleghből (glaubersó)	10,12.
„ mészéleghből	2,09.
Keserhalvagból	1,89.
Szénsavas keseréleghből	0,43.
„ mészéleghből	7,28.

Vilsavas szikélegből	0,91.
Kovaföldből	0,10.
A' vasélecsnek csak némi nyomdokait fedezé föl.	

Összesen . . . 23,00. szemert.

A' brusznói ásványvizek gyógyjavalatait a' könkénegszesz és kénsavas szikéleg jelentélyes mennyisége tünteti elénkbe.

16. Az ajnácskői vagy hajnácskői földes vasas kénes savanyú viz.

Ajnácskő vagy Hajnácskő helysége határán, melly Gömör vármegyében Rimaszombaltól délre $2\frac{1}{2}$ mértföldnyire esik, az Ajnácskő és Almágy helységek közötti réten buzog föl egy nagy, mély kútban ezen kénes vasas savanyú viz, 's fürdőképen és italúl is gyógyczélokra fordítatik.

Az ajnácskői kénes viz természettani sajátosságai.

Ezen forrás vize zavaros, gyöngyöző, élénk könkénegszagú és savanyú csipős 's fanyar összehúzó ízű. Aránysulya 1,004. Fekete üledéket képez.

Az ajnácskői kénes viz vegytani alkatrészei.

Ezen vizet *Marikovszky*, Gömörmegye több más ásványos vizeivel együtt vizsgálá meg vegytanilag 's talált egy polgári fontban.

Kénsavas mészélegből	1,222.
Szénsavas mészélegből	4,666.
„ vasélecsből	1,777.
Kovasavból	0,111.
Vonatanyagból	0,111.

Összesen . . . 8,887. szemert.

Szénsavból	14, 66. k. hüvelyk.
Könkénegszeszből	2, 00. —

Az ajnácskői kénes viz gyógyjavalatai.

Kitünő sikerrel használják ezen kénes vizet a' szomszédfalvak lakosai következő betegségekben:

1ször. Az idült kútegekben. 2szor. A' csúzbán. 3szor. A' köszvényben. 4szer. Fővény- 's húdkőkórban. 5ör. Gyomorégés ellen.

c.) Konyhasós hideg gyógyvizek.

A' konyhasós vizek meghatározása.

Konyhasós vizeknek azon gyógyvizek neveztetnek, melyeknek alkatrészeik között a' konyhasó, vagy vegyészeti nyelven szólva, a' szikhalvag (Chlornatria) túlnyomó mennyiségű. Ezen gyógyvizek a' szikhalvagon kívül rendesen más halványvegyületeket is, nevezetesen keser- és mészhaltvagot, továbbá iblany és büzenysókat 's kénsavas vegyeket, névszerint pedig kénsavas'szik- keser- és mészéleget, melyek azonban mindig alárendelt mennyiségűek és hatásúak, foglalnak magokban. Természeti sajátságaikat tekintve, tiszta átlátszók, vagy opalizálók, szagtalanok, sós, kesernyész összehúzó, vagy csipős lúgizűek, ha pedig egyszersmind nagymennyiségű szénsavszeszt is tartalmaznak, heveny állapotban néha igen kellemes ízzel bírnak. A' szénsavon kívül más szesznemeket is, nevezetesen pedig könkéneg- könszéneg- és légenyszeszt is foglalnak néha magokban.

A' konyhasós vizek gyógyhatása.

A' konyhasós vizek túlnyomó alkatrészei u.m. a' szikhalvag, keserhaltvag és mészhaltvag tartós, izgalós hatást gyakorolnak a' gyomor és belek takhártyájára, 's ennél fogva valódi digestívók. Az illetén sókat tartalmazó konyhasós vizek tebat kitünő jóhatásúak, főleg a' fiatalabb kor 's női nem gyöngült és sajátságosan megváltozott táplálására. Minél több földes havanysókat foglalnak pedig ezen vizek magokban, annál inkább másitólág hatnak, 's minél gazdagabbak szénszavas égvények és földekben, annál inkább alkalmazhatók olly egyéneknek, kiknél az elválasztási folyamatokat, kivált a' vesékben, nyálmirigyekben 'stb. föl kell magasztalni, minthogy gyöngék 's kórosan elhangoltak. A' keserhaltvag és mészhaltvag azonban az alkalmazás helyén közvetlen túlságosan izgaló hatással van, melly a' kénsavas keser- és sziklélegtől annyiban különbözik, hogy a' belek gilisztaképi mozgását 's a' nyálka elválasztását nem mozditja elő miként ezek, hanem ellenkezőleg, kivált huzamos használat mellett, a' bélkitürüléseket visszatartóztatja és szorulásokat, dugulásokat okoz. És ezen hatását a' szóvani vizeknek vagy hasznunkra fordítjuk, vagy szükség esetében oszromoljuk; de a' melly minden esetre a' takhártyák tompa jellemű

's szaporodott nyálkaelválasztással csatlakozott petyhüdségénél, föllázulásánál rendkívüli jó foganalú.

Konyhasós vizeink földrajzi elterjedése.

Konyhasós vizekkel hazánk nagy mértékben bővelkedik, 's e' nagy bőséggel orvosi szűkkörű használatuk szembeszökő ellentétben van. Konyhasós vizeink középpontja gyanánt, a' kimeríthetetlen gazdagságú sóbányák honát Mármarost lehet tekinteni, honnan részint éjszaknyugotra Beregh, Ung, Zemplén, Sáros, Liptó 's Árva megyéken át ágaznak el egész a' Bábahegyig (Babia — Gorz), részint délnyugot felé a' Tisza mellékén egész Torontálig 's a' bán-sági német-illyr ezredbe, hol egy nagy kiterjedésű iblantés büzenyt is tartalmazó, konyhasóstó találhatik *Boranda* és *Opava* helységek között; részint pedig Erdélybe, hol a' konyhasós források szinte megszámlálhatlanok. *Tognio* tanár 125-öt számított föl. A' legnevezetesebbek ezen konyhasós források közül, nem tárgyalván többé azokat, melyeket már főnebb emlékeztünk 's más rovatba soroltunk, (Mehádia, Szobráncz 'stb.) a' következők:

1. A' felső bajomi konyhasós vizek.

Az erdélyi szász Medgyes-székben kebelezzel 's Medgyes mezővárosától $\frac{1}{2}$ órányira eső Felső-Bajom határán kétrendbeli konyhasós forrás fakad egy kellemes völgyben, melyek egyike *Kirchenbad*, másika *Bettlerbad* nevezet alatt ismeretes. Ezen források már századoktól fogva használtatnak, 's kitűnő gyógyerejök-nél fogva nagy hírből vannak, mit meg is érdemlenek, miután konyhasós vizeink között csakugyan első helyen szerepelnek.

A' felső-bajomi konyhasós vizek természettani sajátosságai.

Az egyik forrás vize tiszta, szagtalan, élénk csipős, sós, kissé kesernyés ízű. Hőmérséklete $+ 15^{\circ}$ R., foknyinak találattott. Az egyik forrás egy érczekben gazdag hegy tövében fakad, meglehetősen gazdag érrel 's azon sajátossággal bír, hogy száraz és meleg időben a' belőle nagy mértékben kifejlődő könkénegszesz körülötte összevegyülekezvén, égő testek által meggyújtatik. Vize tiszta, szagtalan és sós ízű. A' másik forrás ettől mintegy 40 lépésnyire fakad egy kősziklából 's ez könkénegszagot áraszt el, csi-

pös, sós 's kissé kesernyés ízű. Hőmérséklete $+ 15^{\circ}$ R. Arány-súlya pedig 1,04.

A' felső-bajomi konyhasós viz vegytani alkat-részei.

Ezen utolsó forrás vizét Erdély nagy nevű hydrologusai Bélteky és Pataky vetették vegybontás alá; talált pedig Pataky egy polgári fontban:

Szikkhalvagból	.	.	388,	800.
Keserhalvagból	.	.	17,	200.
Mészhalvagból	.	.	14,	400.
Agyagföldből	.	.	0,	536.
Vonatanyagból	.	.	0,	800.

Összesen 421, 736. szemert.

Bélteky az itt elősorolt alkatrészeket valamivel még nagyobb mennyiségűeknek találta; minélfogva ezen hatályos konyhasós vizet az ischli, kreuznachi, doberani, pyrmonti (sósforrás) 'stb. gyógyvizek természetes pótszere gyanánt tekinthetjük.

A' felső-bajomi konyhasós vizek gyógyjavalatai.

Rendkívül magasztaltatnak ezen gyógyvizek:

1-ször. A' görvélyes bántalmakban; a' mirigyrendszerre szinte különyszerűleg hatván.

2-szor. A' makacs idült kütegekben.

3-szor. Az idült köszvényben 's a' görvély 's köszvény-okozta tagzsugorodásokban.

4-szer. Az ideggyöngeségben, szélhűdésekből, főleg ha ez behegedt fekélyek következtében jött létre.

5-ször. A' takhártyák petyhüdségében 's ez által föltételezett nyálkfolyásokban.

2. Az alsó-sebesi konyhasós vizek.

Magányrajzok.

L. V. Pantocsek, *Aquae minerales Alsó Sebesiensis. Pestini 1843.*

A' Sáros vármegyében kebelezett 's Eperjes városától $\frac{1}{2}$ mértföldnyire eső Alsó-Sebes mezőváros határán fakadnak ezen nevezetes gyógyvizek, mellyek szikkhalvagbani gazdaságukat tekintve az eddigelé ismeretes e' nemű-vizeink között, mindjárt a' felső

bajomiaiak mellé sorolandók. Az eredeti forrás, mely a' többiek fölfödözésére is alkalmat szolgáltatott, már régtől fogva ismeretes volt e' vidék köznépe előtt, mely azt némelly borbántalmakban sikerrel használá, minek tudomására jutván n. méltóságú hallerkői gr. Haller Ferencz a' helység birtokosa, az említett forrás helyén egy 6 ölnyi mélységű kútát ásatott, mely csakhamar a' legtisztább konyhasós vízzel telt meg, 's azzal jutalmazá a' nemes gróf emberszerető működéseit, hogy betegeskedő neje gyógyult meg először is e' víz használatától, minek következtében ezen kút Amália forrásnak, a' fürdőintézet pedig *Magyar Ischl*-nek neveztetett. Minthogy pedig a' nagyszámmal ide tolongó betegek szükségai kielégítésére egy kútnak vize nem vala elégséges, a' gróf csak hamar egy második, sőt 3-dik és 4-dik kútát is ásatott, — melyek *Ferencz, Lélesz és Ferdinand* forrása névvel neveztetének — 's egy minden kívánságnak megfelelő fürdőintézetet, költség kímélése nélkül építtetett, mely 1838-ban elkészülvén, 's csinos sétákkal és angol kerttel ékesítetvén, legkeresettebb 's legjellettebb fürdőintézeink sorába lépett.

Az alsó sebesi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

Az alsó sebesi gyógyvizeket Tognio tanár, Wagner Dániel és dr. Pantocsek L. V. vizsgálták meg vegytanilag. Wagner Dániel 1838-ban a' Ferdinand forrás vizét vetette vegybontás alá 's talált egy polgári fontban:

Kénsavból	. . .	0,2803.
Szénsavas mészélegből	. . .	1,9968.
„ keserélegből	. . .	0,8102.
Kénsavas mészélegből	. . .	4,9920.
„ timélegből	. . .	0,6528.
„ keserélegből	. . .	1,1750.
„ szikélegből	. . .	7,8106.
Sósavas vasélecsből	. . .	0,1766.
„ cselélecsből	. . .	0,0537.
Mészhalvagból	. . .	0,4531.
Keserhalvagból	. . .	1,4438.
Hamhalvagból	. . .	3,3754.
Szikhalvagból (konyhasó)	. . .	90,4351.
Vilsavas szikélegből	. . .	0,0937.

Összesen 113,7491.

Tognio tanár vegytanilag vizsgálván 3-szor a' szóbbani gyógyvizet, egyszer iblany nyomaira is talált.

Pantocsek pedig 183⁹/₁₀-ben mind a' négy forrás vizét vegybontotta 's talált egy polgári fontban.

	Az Amália,	Ferencz,	Lélesz,	Ferdinand forr.
Kénsavas szikélegből	12,00.	34,56.	79,70.	24,00
Szikkhalvagból	16,00.	34,56.	24,00,	79,20.
Szénsavas keserélegből	2,24.	6,24.	4,32.	4,16.
„ mészélegből	2,12.	0,88.	1,66.	1,14.
„ vasélecsből	0,80.	0,09.	0,04.	0,02.
A' kénnek „ nyomait.	nyomait.	nyomait.	nyomait.	0,03.
Az iblanynak szinte nyomait.				

összesen	33,16.	76,33.	109,72.	108,55. sz.
Szénsavból	2,4.	—	—	— k. hüv.
Könkénegszeszből	—	0,05.	0,11.	0,40. „

Ezen vegybontásokból látni való, hogy a' szóbbani gyógyhely valóban megérdemli a' „*Magyar Ischi*“ nevezetet, annyiival is inkább, minthogy az mind a' természet, mind a' mesterség által bőkezűleg ellátott egy gyógy- 's fürdőintézet kellékeivel.

Az alsó-sebesi konyhasós vizek gyógyjavalatai.

Az alsó-sebesi gyógyvizeket kitűnő jó sikerrel használják:

1-ször. A' görvélykórban, még akkor is, ha már magasb fokozatra fejlődött az ki.

2-szor. A' takhártyák tompa jellemű bántalmaiban, idült tüdőhurut, húdhólyaghurut, méhvérzés, méh- és hüvelyktakárban.

3-szor. A' húdkórkórban 's a' dűlmirigy idült gyuladásaiban, 's daganataiban.

4-szer. A' gilisztakórban.

5-ször. Az idült és láztalan, sömörös és recsetes (inpetigo) kütegekben.

6-szor. A' csúzra való hajlam kiirtása tekintetéből.

7-szer. Számos idegkórokban, mellyek gyöngeségen 's föl-magasztalt vigékonyzágon alapulnak.

8-szor. A' vízkóros daganatokban.

3. A' polhorai konyhasós viz.

Árvavármegyének námesztói járásában, közel a' gácsországi határhoz fekszik a' *Babia Gora* nevezetű havas aljában egy vad re-

gényes tájékon Polhora helysége. Itt egy sóbányából áradoz ki a' szóbani igen nevezetes gyógyviz, melyet a' nép mind belsőleg, mind külsőleg jó sikerrel használ az e' vidéken nagyon gyakori golyva ellen. Ezen konyhasós vizet tudunkra eddigelé csak Tognio tanár vizsgálá meg vegytanilag, minélfogva ezen gyógykincsünk tudományos megismertetését is neki köszönhetjük. Ő ezen konyhasós vízben következő alkatrészeket talált, u. m.

Szabad szénsavat, keveset,

Szénszavas mészéleget,

„ keseréleget,

„ vasélecsét,

Kénsavas szikéleget,

„ mészéleget,

Szikhalvagot nagyon sokat,

Mészhalvagot,

Keserhalvagot,

Iblany, búzeny és kovany vegyületeket.

Noha ezen konyhasós víz tudomásunk szerint eddigelé csak a' golyva ellen használtatott, azt mindazáltal bizvást állíthatjuk, hogy illy hatályos alkatrészeket tartalmazó gyógyviz igen széles alkalmazási kört nyerhetne, 's mind azon bajokban, melyeket a' felső-bajomi és alsó-sebesi vizeknél elősorolánk, üdvös sikerrel használtathatnék, méltó vetélylársa lehetne a' világhírű ischli 's kreuznachi konyhasós vizeknek.

4. A' szlatinai konyhasós viz.

Máramaros vármegyének szigeti járásában kebelezett *Szlatina* nevű helység határán kétféle konyhasós forrás létezik, melyek vize egyszerű vízzel föleresztve használtatik és számos betegségekben magasztaltatik. Tognio tanár megvizsgálván ezen források vizeit, a' konyhasón kívül nevezetes mennyiségű kénsavas sókat fedezett fel bennök, mi miként Máramarosban, úgy általában honunk többi ásványvizeiben is ritkaság 's épen ennélfogva a' konyhasós víznek kénsavas sók által módosított árnyéklátu hatása bizonyára nagy jelentőségű 's figyelmünket a' legnagyobb mértékben megérdemlik. — Sajnálandó, hogy a' máramarosi orvosoktól ezen víz gyógyerejét kimutató 's tanúsító tapasztalati adatokat eddigelé nem nyerhetünk.

5. A' királymezői konyhasós vasas iblanyos viz.

Ezen gyógyviz, mellyről Tognio tanár az Orvosi Társban Máramaros vármegye ásványvizeiről értekezvén (IX. 20dik l.) azt állítja, hogy hozzá kevés van hasonló az egész világon, szinte Máramaros vármegye szigeti járásában fakad, Királymező (Königsfeld) helység határában. Ezen vízben az említett tanár úr következő alkatrészeket fedezett fel, u. m.

Szikkhalvagot, roppant mennyiségűt (minélfogva a' viz igen élénk sós izű).

Mészhalvagot,

Keserhalvagot,

Szénsavas vasélecsot, szinte nagy mennyiségűt.

Iblanyt és búzenyt. —

Ezen alkatrészek után a' szóbaní gyógyviz zsongítva oldozó hatása, a' görvélyes, sümörös helvény, bujasenyvmaradványai 's takhártyák bántalmait elleni gyógyereje semmi kétséget nem szenved. Kreucznach és Ischl háttérbe szoríthatnának ezen gyógyviz által, ha helyben czélszerű intézkedések történnének, 's a' közlekedés e' távol helyezett megyével megkönnyítenék.

6. A' felső nyéresházi konyhasós vasas vizek.

Felső-Nyéresháza, vagy a' vidék pórakói szerint Felső-Neresznice helység ugyancsak Máramaros vármegye szigeti járásában fekszik. Ezen helység határán van egy Szolnes nevű völgyben két konyhasós vasas forrás, mintegy 100 lépésnyire egymástól, melyek szinte legnevezetesebb gyógyvizeink közé sorolandók. Ezen forrásnak vize tiszta, szintelen, szagtalan, élénk sós 's kissé tentás izű. Jellemző alkatrészei, Tognio tanár szerint a' nagy mennyiségű szikkhalvag, a' nevezetes mennyiségű szénsavas vasélecs és számos kénsavas sók.

Gyógyjavallatai ugyan azok, mellyeket többi konyhasós vizeinknél elősorolánk.

7. A' sóvári tömény konyhasós viz (Soole).

Első rangú konyhasós vizeink rovatából ki nem hagyhatjuk a' sóvári tömény konyhasós vizet (Soole), melly Sáros vármegyében a' sóvári hegylánczban ásvott bányatüregekben gyülekezik össze, 's mellyből évenként mintegy 100,000 mázsa konyhasó főzetik. Ezen

konyhasós víz olly tömény, hogy úgy, a' mint van, belső használatra nem alkalmazható, hanem fürdő gyanánt számos, főleg görvélyes bajokban a' legkitűnőbb eredménnyel. — Sajnáljuk, hogy ezen gyógyviz használásáról biztos adatok birtokába nem juthatánk.

8. A' barandai konyhasós só.

Végezetre megemlítendő még konyhasós vizeink között, a' bánsági német-illyr végezred kerületében Branda és Opova helységek között létező konyhasós só, melly iblany 's búzeny vegyületeket is tartalmaz 's kétség kívül a' legjobb sikerrel fordíthatóék gyógyezélokra 's legalább gyenge pótszerül szolgálhatna a' legjobb időkben annyira divatba jött tengerfürdőknek.

* * *

A' konyhasós savanyú vizeket alább tárgyalandjuk.

III. IV. Első rangú savanyú és vasas gyógyvizeink.

Savanyú- vagy borvizeknek azon hideg ásványvizek nevezetnek, mellyek olly nagy mennyiségű szénsavat tartalmaznak, hogy mind savanyú izóket, mind pedig gyógycrejőket annak köszönhetik. Vasas vizeknek pedig azokat nevezzük, mellyek szénsavas vasélecsot tartalmaznak, noha ezek csak akkor érdemlik meg a' valódi vasas nevezetet, ha egy polgári fontban legalább 0,5 szemerre rug a' vasélecs mennyisége 's e' mellett más hatályos alkatrészeket kitűnő adagban nem foglalnak magokban. Némeltyek mint például a' nagy hydrolog Vetter is, a' szénsavas vasélecsot tartalmazó vizeket *aczelvizeknek* (chalibokrenae) nevezik, a' vasas nevezetet pedig azon ásványvizekre ruházzák, mellyekben a' vas más savakhoz, leginkább kénsavhoz van kötve 's mellyek rendszeren ümsöt is foglalnak magokban. Minthogy ezeket honi nyelvünkön czélszerűen nevezhetjük *timsós és vasgáliczos* vizeknek, amazok számára megtartók a' vasas nevezetet. — A' savanyú vizek a' vasas vizekkel igen közel rokonok, mert ez utólsókban is nagy mennyiségű szénsavnak kell jelen lenni, minthogy a' vasélecs a' szénsav által tartatik feloldva 's a' szénsav elszálltával a' vasélecs lecsapódik. Sőt hazánkban igen kevés nevezetesb savanyú víz van, melly egyszersmind savat is ne foglalna magában. És ez szolgáljon mentségül, hogy ezen kétféle ásványvizeket egy rovat alatt tárgyaljuk. —

A' savanyú vizek száma olly nagy a' két magyar hazában, hogy azokkal egész Európa lakosait képesek volnánk ellátni 's eltartani még azon esetben is, ha más vizet vagy italt nem kívánánk is használni. Ezt valóban nagyítás nélkül állithatjuk. Itt a' legjelesebb 's első rangú nevezetet megérdemlők közül 50 's egy-néhányat tárgyalánk, noha megvagyunk győződve, hogy még számos eddigelé vizsgálatlan 's használatlanul heverő savanyú vizeink fognak időjárástól az első rangúak méltóságára vergődni.

Valamint roppant számúak pedig savanyú vizeink, úgy jellemeikre nézve is nagyon különbözök. Vannak nevezetesen a) *egyszerű* azaz szilárd alkatrészekben nagyon szegény *savanyú vizeink* elég nagy számmal a' Kárpát 's ennek ágazatai közelében, millyenek például a' tátrafüredi (*Schmekszt*), matejóczi 'stb., de mellyek gyógyhatása szűk korlátok közé levén szorítva, első rangú gyógyvizeink között nem igen foglalhatnak helyet 's inkább étrendi tekintetben bírnak jelentőséggel. Vannak b) *kén-savanyú vizeink*, mellyeket már főlebb tárgyalánk; c) *vasas savanyú vizeink*, mellyek sem vízben feloldható, azaz sós, sem vízben feloldhatlan, azaz földes részeket nem foglalnak magokban kitűnő mennyiségben, d) *kénsavas sókat* e) *konyhasót*, f) *szikéleget* (égyényes savanyú vizek) g) *földes vizeket* jelentélyes mennyiségben tartalmazó savanyú vizeink; melly utólsók, mivel az emésztést nagyon terhelik, szinte nem számíthatók nézetem szerint az első rangú gyógyvizek rovatába 's ennél fogva mellőztettek itten el.

A' savanyú és vasas vizek gyógyhatása.

Ezen vizek gyógyhatása természetesen a' többi kitűnő alkatrészek által módosítatik. Az *egyszerű savanyú vizek* élesztő behatást gyakorolnak a' hőrendszerre és bélcsatornára, 's ezen hatás az edényrendszerre is elterjed. A' *vasas savanyú vizekben* a' szénsavas vasélecs csak segítő és javító szerepet játszik, a' mennyiben a' gyengítő befolyásoknak elejét veszi azon savanyú vizeknél, mellyek sós, ógvényes alkatrészeiknél fogva oldozólag 's gyöngítőleg hatnak. A' *kén-savanyú vizeknél* félre ismerhetlen a' kén-kénegszesznek különyszerű hatása a' bőrnek azon munkásságára, melly a' rostos rendszerrel kölcsönös viszonyban áll. A' *kénsavas sókat* tartalmazó savanyúvizek, a' vér képződékenységének csökkentése által sajátos hatást küölnek az alhasi edényekben létrejött pangások ellen. A' *konyhasós savanyú vizek* a' bélcsatorna, a' légzési életművek, a' nemző részek és a' húd el-kiválasztó eszközökre vannak különyszerű hatással. Az *égyényes savanyú vizek* izgatva oldozó, savakat közönyösítő 's egészség elleni hatásuknál fogva igen széles alkalmazási kört nyernek a' táplálás számos betegségeiben, úgy szinte a' kölbőr, takhártyák, vesék, tüdők 's a' nyirk- és mirigyrendszer bántalmaiban. A' *földes savanyú vizek* izgatólag hatnak a' bélcsatorna takhártyájára és a' vesékre.

De lássuk már most különösen legnevezetesebb savanyú és gyógyvizeinket. —

I) Első rangú kevés sós és földes létrészeket tartalmazó vasas savanyú vizeink.

1. A' buziási vasas savanyú vizek.

Magányrajzok.

Dr. Deutsch Ferencz József, Buziás. A' magyarorvosok és természetvizsgálók 4-dik nagygyűlésének emlékeül. Temesvárott, 1842.

A' Temes vármegyében kebelezett Buziás helység határán buzognak fel ezen nevezetes gyógyvizek, a' falutól mintegy 160 öl távolságra, egy domboktól környezett 150 öl széles és 550 öl hosszú kies völgyben. Jóllehet némellyek gyanítása szerint ezen gyógyvizek már a' rómaiak idejében is ismeretesek voltak „Centum putei“ nevezett alatt, mindazáltal a' jelen század elejéig csak a' szomszéd vidék lakosai ismerék és élvezék azokat. A' jelen század elejével azonban ezen gyógyvizekre is szebb korszak derült, miután az illető földes uraság (kir. kincstár) értelmes orvosok által figyelmessé tételve, azokat *Hittalbel* által megvizsgáltatta 's kedvező véleménye következtében e' gyógyforrások körül czélszerű intézkedéseket tétete, mellyek eredménye lön, hogy Buziás az utolsó évtized alatt leghíresebb és legkeresettebb fürdőintézeteink 's gyógyhelyeink sorába lépett.

Van pedig az említett völgyben 5 forrás, mellynek ketteje (1. és 2. számú) italul, a' többi pedig (3. 4. 5. számú) fürdőkép használtatik, 's ezen kül egy gödör, mellyből tömérdek mennyiségű szénsavszesz toltul ki, 's mellynek vize eddigelé csak lábviz gyanánt használtatott.

A' buziási vasas savanyú vizek természettani sajátosságai.

Ezen források vizei természettani 's egyéb sajátságokat tekintve nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindegyik forrásban számos buborékokkal csörtet ki a' víz, melly tökéletesen tiszta, színtelen 's átlátszó, kőolajszagú, savanyú csipős, később lénta ízű. Hőmérséklete mindenkor $+ 10^{\circ}$ R. Aránysúlya az 1-ső forrásnak

1,0058; a' 2-iknek 1,0038; a' 3-iknek 1,0077; a' 4-iknek 1,0027; az 5-diknek 1,0030. — A' viztartók oldalaira és azon csatornákra, melyeken foly, sárgás barna üledéket rak le, 's a' vászon ruhákat is illy színűekre festi. Jól bedugaszolt edényekben ellenben hamar megzavarodik, rozsdaszínű üledéket képez 's mind savanyú mind tentás ízét elveszti, sőt melegben kőolajszaga is ellillan.

A' buziási vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizek vegytani vizsgálatával már a' múlt század végén foglalkoztak *Fischer József* temesi főorvos és *Cichini* gyógyszerész, a' jelen század elején pedig *Pecz* főorvos és *Klapka* gyógyszerész, majd *Kitaibel*; a' legújabb időkben pedig *Tognio Lajos* és *Sadler József* egyetemi tanárok. Ez utolsó talált egy polgári fontban:

	Az I.	II.	III.	IV.	V. forrásban.
Hamhalvagból	0,043.	0,040.	0,023.	0,033.	0,223.
Szikhavagból	1,193.	0,046.	0,380.	0,713.	3,046.
Szénsavas szikélegből	0,206.	0,553.	0,166.	0,083.	0,196.
„ keserélegből	0,436.	0,216.	0,323.	0,563.	0,150.
„ mészélegből	2,453.	1,333.	1,830.	2,866.	5,063.
„ vasélecsből	0,900.	0,913.	0,150.	0,220.	1,210.
Kovasvból	0,360.	0,590.	0,543.	0,533.	0,660.
Veszteség	0,113.	0,033.	0,103.	0,150.	0,113.
összesen	5,704.	3,724.	3,518.	5,181.	10,651.szem.
Szénsavból	1,710.	1,436.	0,919.	1,072.	1,245.
Légényszeszből	0,018.	0,009.	0,018.	0,018.	0,014.

Ezen vegybontásból látni való, hogy a' buziási gyógyvizeket a' többi alkatrészek szegénysége mellett csak a' vas és szénsavas túlnyomó mennyisége jellemzi 's így azokat tisztán vasas savanyúvizeknek lehet nevezni 's egyszersmind az is világos, hogy ezen gyógyvizek a' külföldiek közül meglepőleg hasonlítanak a' világ-hírű spaai vasas vizekhez.

A' buziási savanyú vizek gyógyjavalatai.

A' buziási vasas savanyú vizeket *Csokolyán György* buziási fürdőorvos, Dr. *Deutsch Ferencz* 's több más temesvári orvosok bámulandó üdvös hatásuaknak találták:

1-ször. A' hűdkészitő életművek majd helyheli, majd általános kórhajlamon alapuló petyhüdségében 's ez által föltételezett nyálkfolyásokban, takárban t. i. és fehér-folyásban, ha ezen bajok lobbál nem párosulvák; mint szinte a' hibás elválasztásoknál fogva létre jött fűvény kórban, 's ez által okozott hűderötetés, nehéz vizezés és hűdölakadásban.

2-ször. A' női nemzö részek különféle bajaihan, névszerint: petyhüdségből eredő rendetlen havadzásban, kora szűlésre való hajlam, tompa gyengeségen alapuló magtalanság, hiányos vérkészítés által föltételezett sápkórban. Ezen itt elősorolt bajok sikeres gyógyulása által évről évre nagyobb hírre emelkednek a' buziási vizek.

3-ször. A' súlyos betegségek, vórfolyások, ondóvesztéség 'stb. által kifejtett gyenségeken.

4-szer. Különféle idegkórokban, millyenek a' rászthútkór, görcsök, nyavalyatörés, mikor ez utolsó rendetlen havadás következtében fejlődik ki.

5-ször. Az emésztiő életművek mind izgékony, mind tompa gyengeségből eredő bajaihan, midőn amazok gyomorégés, emelygés 'stb., ezek pedig rosz emésztiős, székrekedés 'stb. által nyilatkoznak.

6-ször. A' tökéletlen áthasonlítás és táplálásból, eredő senyvekben 's betegségekben, millyenek a' *görvély* és *angolkór*.

7-szer. Ugyancsak a' tengélet rendtelenségeiből sarjadzó idüli bőrkütegekben és fekélyekben.

8-ször. A' csűzban, köszvényben és aranyérben.

2. A' parádi vasas savanyú vizek.

Ezek három forrásban fakadnak a' helységtől délre, ketteje egy óriási hegygyé emelkedő domb tövében, a' harmadik, a' még inkább délre helyezett Helena völgyben.

A' parádi égvényes vasas savanyú vizek természetani sajátosságai.

A' szóbaní források vize jegecztisza, kivéven az utolsóét, melly nyugodt állapotban is kissé zavarosnak látszik; edényben főlrázva erősen pezseg, mint szinte akkor is, ha bort vagy citromlevet töltünk hozzá; szaga olyan, mint közönségesen a' savanyú vizeké szokott lenni, melly t. i. a' szénsavtól eredő ize igen kel-

lemes savanyú, kissé csipős, utoljára téntanemű. Jól bedugaszolt edényekben sokáig megtartja elősorolt sajátságait változatlanul, nyitva lévő edényekben ellenben lassanként megzavarodik, 's elveszti mind savanyús mind téntás ízét 's rozsdás üledéket rak le. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R.

A' parádi égvényes vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen égvényes vasas savanyú vizeket is *Meiszner* tanár vegybontotta a' vegytan jelen állásának megfelelőleg, 's talált egy polgári fontban a'

	III*)	IV.	V. forrásban.
Kénsavas szikélegből	0,80.	nyoma	6,30.
Szikhavagból	0,50.	0,50.	0,80.
Szénsavas szikélegből	3,50.	—	1,40.
„ keserélegből	0,50.	1,80.	1,70.
„ mészélegből	4,00.	4,50.	5,40.
„ vasélecsből	nyoma.	4,80.	5,30.
Kovaföldből	0,50.	0,80.	0,70.

Összesen 9,80. 12,40. 21,60.

Szénsavból 0. 36, 3. 38, 7. k.hüvelyket.

Melly vegyontásból világos, hogy a' IVik és V. forrásvize nagyobb mennyiségű szénsavas vasélecszet tartalmaz, mint a' leg-erősebb pyrmonti, spaai, 's más külföldi vasas savanyú vizek.

A' parádi égvényes vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Ezen gyógyvizeket koránsem méltatlák sem az orvosok, sem a' laikusok annyira figyelemre, mint az ugyan itt fakadó kénes és timsós vizeket, 's mint a' mennyire megérdemlenék; de mind a' mellett is számos olly tanulságos kórtörténetek és adatok birtokában vagyunk, melyekre a' gyógyjavalatok meghatározásában támaszkodhatunk, és építhetünk, nem tévesztve el szemeink elől a' gyógyvizek természet- 's vegytani sajátságait sem. Üdvös hatásúaknak tapasztaltattak pedig ezen égvényes vasas savanyú vizek:

1. Azon ideggyöngeségben, mely petyhüdt lomha testalkot-

*) A' fűnebb leírt kénes savanyú vizeket jelölte *Meiszner* az I. és II. számmal.

mány halvány kinőzés, a' szilárd részek zsongtalansága által 'stb. fölismérhető, 's melly az életerő kimerítése, súlyos idült betegségek, a' szellemi és testi erő mértéklelten megfeszítése, szerezni kicsapongások, önfertőzés, nagy vérveszteségek 'stb. által idéztetett elő.

2. A' vérhiányos állapotokban, akár hibás táplálás (sápkór) akár nagy vérveszteség által idéztettek elő, mint tudva levő dolog fő 's ugyyszólván egyedüli és különszerűnk a' vas, melly az ilyen ásványvizekben legczólszerűbben bevezettetik az életműségbe.

3. A' méhrendszer betegségeiben számtalanszor nyilvánították a' szóbaní gyógyvizek kitűnő hatásukat, 's úgy látszik sajátos viszonyban vannak ezen életműhöz. Ezen bajokhoz tartoznak a' nehéz és fájdalmas havadzás, a' makacs fehérfolyás, a' kellemetlen jelenségektől hányás, görcsök, lázas mozgalmak, fejfájások, 'stb. kísért terhesség, terméketlenség 'stb.

5. Az olly rász- és méhkórban, melly ideges gyengeségen alapul, 's kicsapongások, szellemi megerőtetések, kodélyháborgások, vérveszteség 's hashajtók túlságos használata által idéztetett elő.

6. A' húdkészítő életművek petyhüdséggel szövetkezett bajjaiban.

7. A' férfúi tehetlenségben.

8. A' csúzos és köszvényes, úgy szinte a' váltólázakra való hajlam elpusztítására nem eléggé ajánlhatók a' parádi vasas savanyú vizek, melyekből látni való, hogy ezek a' főnebb tárgyalt kénes savanyú vizeknél nem sokkal kisebb jelentőségűek, 's méltatlanul hanyagoltattak el, noha más oldalról azt is figyelembe kell venni, hogy a' vasélecs szinte túlságos mennyiségénél fogva a' IVik és Vik forrás vizét nem minden egyéniség türendi el, 's így azokat némi óvatossággal kell alkalmazai.

3. Az újlublói vasas savanyú vizek.

Magányrajz.

Kroczkiewicz, Physische Beschreibung des Neulublauer salinisch eisenhaltigen Mineral-Sauerbrunnens, 1802.

Az újlublói vasas savanyú vizek Szepes vármegyében Lubló várától egy órányira, Késmárktól és Lőcsétől pedig három mértöldnyire fakadnak, egy szűk, de fölülte kellemes völgyben, mely-

lyet óriási sűrű erdőkkel koszorúzott hegyek környeznek. A' százados erdők árnyékában elrejtve sokáig használatlanul heverték, még a' múlt század vége felé felfüdpöztetvén, hamarjában olly nagy hírre névre vergődtek fel, hogy a' mind inkább szaporodó kényelmes épületek sem fogadhaták be a' nagy számmal ide tolongó vendégeket; a' víz pedig nagy mennyiségben hordalik el nemcsak honunk, hanem a' szomszéd Lengyelhon 's Osztrákország városaiba is. Van pedig itten 3 rendbeli forrás, mellyek egyike a' völgy ellenkező oldalában 's a' völgyön keresztül csörgödező patak tulsó partján bukik ki, 's mivel fanyarabb 's kellemetlenebb ízű, leginkább csak fürdő gyanánt használatik.

Az újlublói vasas savanyú vizek természettani sajátosságai.

Ezen vizek tökéletesen tiszták, átlátszók, szintelenek, szaguk kétrendbeli t. i. a' nagy mennyiségű szénsavtól és a' kőolajtól eredő, izük igen kellemes savanyú csípős. Hőmérsékletök $+ 7, 5^{\circ}$ R. A' források mind igen bőven 's pezsgéssel és morajjal öntik vizeiket, mellyek jól bedugaszolt edényekben sokáig megtartják jeles sajátosságaikat, nyitva lévő edényekben tartva rozsdás üledéket képeznek.

Az újlublói vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

A' szóban savanyú vizek vegytani vizsgálatával *Engel Szepes megyei főorvos* és *Kitaibel* tanár foglalkoztak. Az utolsó nagy mennyiségű szabad szénsavat, kőolajat, szénsavas vaséleccset, és szénsavas sókat fedezett föl bennök; 's ezen vizsgálat következtében a' spaai és pyrmonti világhírű vasas vizekhez hasonlító.

Az újlublói vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Ezen vizek gyógyerejének hűséges megvigyázói voltak *Engel Szepes megyei főorvos*, és *Krocshietz* újlublói gyakorló orvos. Különö sikerűnek tapasztalák pedig a' következő betegségek ellen.

1. Az alkotmányos gyöngeségekben, melly súlyos betegségek, nemes nedvek vesztesége, különösen vörveszeség, szerelmi kicsapongások, önferőzés, szoptatás, kimerítő 's föloszlási izzadások által jönnek létre.

2. A' gyomor és bélcső rendetlen működése, étvágyhiány, gyomorégés, bélgörcs ellen.

3. Az epés, csorvás, gilisztás, sőt ideges jellemű lázak ellen is, ha lobbal nem voltak párosulva, a' legszebb eredménnyel alkalmazá Engel a' szegény Szepes megyei pórnépnél egy nagy járvány alkalmával.

4. A' lassú lefolyású súly ellen még akkor is üdvös hatást tanusítottak a' szóbani gyógyvizek, midőn már a' nagy kiterjedésű szederjes foltok veszélylyel fenyegetének.

5. Idült idegkórok, szédülés, rást-, méhkór, görcsök, szélhűdés ellen.

6. A' hasüregi ingerekben mutatkozó pangások, dugulások, keményedések, 's ezek által föltételezett aranyér, sárgaság, vízkór 'stb. ellen.

7. Szenvedőleges folyások ellen, millyenek a' fehérfolyás, méhvérzés, magfolyás, makacs mellhurut, 's kezdődő tüdővész, idült takár.

8. Némelly női bajokban, millyenek a' sápkór, rendetlen havadás, terméketlenség.

9. A' görvélykórban, ha az más betvegygyel nincs összeházasodva, kitünő hatásuak.

10. A' köszvény és csúz ellen is fürdőképen használva jótékony hatásuak.

11. Nemkülönb a' fővény- és húdkőkórban, 's végre

12. A' szalag-giliszta ellen számtalanszor szerencsés eredménnyel alkalmaztatnak.

4. A' kabolapolyánai vasas savanyú vizek.

Máramaros vármegye szigeti járásában Kabolapolyána helységről egy negyed órányira lakadnak ezen savanyú vizek a' Szapurka folyó balpartján, Zsrebecz nevezetű hegy aljában, egy igen kellemes csinos kertben, melyben jó karban levő fürdő épületek is léteznek. Összesen négy forrás van itt, ezek közül egyik, az alsó egészen elhanyagolva hever; a' hegy lejtőjén létező 2 forrás leginkább használtatik, kömederbe van foglalva, 's a' víz belőlök csatornán által a' fürdőházba vezetetik; a' negyedik forrás ezektől mintegy 200 lépésnyi távolságra 's magasabban esik szinte kivájt kővel körülvéve.

A' kabolapolyánai vasas savanyú vizek természetani sajátosságai.

A' hegy lejtőjén létező két forrás igen bőven ömleszti vizét 's izromonként nagy buborékokat ereget, mindkettő vize pohárba merítve színtelen tiszta 's olly szagú, mint az erősebb savanyú vizek szoktak lenni, vagy mint a' vas-sók fölereresztett oldata; ize csípős savanyú, később ténia nemű. Hővmérséklete az ivóforrás vizének $+ 8, 8^{\circ}$ R. midőn a' légé $+ 19^{\circ}$ R. volt, a' 3ik forrás vizének pedig $+ 9, 3^{\circ}$ R. A' 4ik legmagasb helyzetű forrás vize kevesbé fanyar mint a' másik kettőé; hővmérséklete pedig $+ 10, 5^{\circ}$ R.

A' kabolapolyánai vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen savanyú vizeket *Kitaibel* (1796. és 1815ben) *Adler* és *Vozáry* gyógyszerészek, 's végre *Tognio* tanár vetette vegybontás alá, 's ez utolsó következő alkatrészeket találta, u. m :

Nagy mennyiségű szabad szénsavat,
 Szénsavas mészéleget,
 „ keseréleget,
 „ vasélecsét, nagy mennyiségűt,
 „ cselélecsét,
 „ szikéleget keveset,

Szikkhalvagot szinte keveset,
 Kénsavas szikélegnek csak nyomdokait,
 Kénsavas 's életműves anyagokat.

Ezen vegybontás szerint kevés lévén a' szóbbani savanyú vizekben a' föloldható létrészek mennyisége, nem tulajdoníthatunk azoknak más, mint erősítő és izgató hatást.

II. Kénsavas sókat tartalmazó vasas savanyú vizek.

Kénsavas sókat tartalmazó vasas savanyú vizeink között első helyen szerepelnek.

1. A' balaton-füredi gyógyvizek.

Magányrajzok.

N. S., Kurzer Unterricht von dem Füreder Sauerling. Wien, 1780.
 Al. Arátschy, Anmerkungen über den Füreder Sauerbrunnen.
 Pesth, 1787.

Alex. Arátschy, Beschreibung des Füreder Sauerbrunnens. Pesth, 1788.

Dr. Joh. Wurm's, Anleitung zum Gebrauch der Mineralwässer und Bäder mit besonderer Hinsicht auf das Füreder Mineralwässer. Ofen, 1807.

Dr. Math. v. Petrovich, Eigenschaften des Füreder Mineralwassers in Ungarn. Ofen, 1814.

Dr. Carl Ludw. Sigmund, Füreder's Mineralquellen und der Platten-see. Pest, 1837.

A' balaton-füredi gyógyvizek Füred helységétől $\frac{1}{4}$ órányira délre a' Balaton partján fakadnak, Tihanytól 1 órányi, Veszprém várostól pedig 2 mértföldnyi távolságban. Ezen gyógyhely bájos szépségű környéke, szelíd éghajlata, csinos és kényelmes épületei 's jeles sajátosságokkal bíró, Magyarhonban ritka, ásványos vizeinél fogva méltán legkeresettebb fürdőintézeteink közé tartozik. Bár ezen gyógyforrásokról *Zeiller* (1632), *Krekwitz* (1683), *Lower* (1695), *Bombardi* (1750), *Bél Mátyás* (1753) emlékeznek is, mindazáltal csak a' múlt század vége felé jöttek itt létre a' fürdőépületek, gyógyszertár, sétatér, miután *Crantz* ezen gyógyvizeket is megvizsgálá 's ismeretes munkájában (*Gesundbrunnen der Oest. Monarchie* 1777.) leírta. Ez időtől fogva rendes fürdő orvossal is el lévén látva ez intézet mindinkább gyarapodott; 1822ben *Dr. Oesterreicher* által a' Balatonban hideg fürdők állitattak; a' mostani jeles fürdőorvos *Dr. Adler* vezérlete alatt pedig olly czélszerű intézkedések történtek e' gyógyvizek körül, melyeknél fogva Füred számos honi fürdőintézeteinket fölülhaladá annyira, hogy most évenként 1000 fürdővendégnél többet számlál.

Van pedig itt három forrás, ezek egyike a' sétatér közepén az *ivókút* vagy *főforrás*, melynek vize ilalul használtatik, 's *Adler* indítványára 1831ben csinos köztartóba, vagy mederbe foglaltattott, 's 12 oszlopon nyugvó kúpfedéllel láttatott el; a' második vagy középső, és a' harmadik leginkább délkeletre eső források vizei, fürdő gyanánt használtatnak.

A' füredi gyógyvizek természetani sajátosságai.

Mind a' három forrás vize szinte egyenlő természet- 's vegytani sajátosságokkal bír, t. i. tökéletesen tiszta, szintelen, átlátszó, szénsavas szagú 's kellemes savanyú-frissítő csipős, igen kevésbé

fém-izű. Az ivás után azonnal bőfögéseket eredményez; nyitva levő edényben 's még hamarabb ha melegítették, elveszti említett ízét és finom sárgás-barna csapadékot képez, de jól bedugaszolt edényekben is csökken az íze és gyöngyözése, minélfogva szétküldésre nem annyira alkalmas, mint más számos vasas savanyú vizeink. Hőmérséklete $+ 9, 5^{\circ}$ R. Aránysulya pedig 1,0013.

A' balatonfüredi gyógyvizek vegytani alkalmatlanságai.

A' szóbiani gyógyvizeket legelőször Crantz vette vegytanítás alá 1773ban, később *Oesterreicher*, *Winterl*, *Kitaibel*, *Schusztler* (1803. és 1822ben) és legújabban Dr. *Sigmund* 1837ben, a' Balaton vizével együtt. Talált pedig ez egy polgári fontban:

Az ivókútban. A' Balatonban.

Kénsavas szikéleghől	6,30.	0,49.
Szikkhalvagból	1,08.	0,02.
Szénsavas szikéleghől	1,10.	—
— mészéleghől	6,98.	0,47.
— keseréleghől	1,10.	nyoma.
— vasélecsből	0,32.	0,01.
Kovaföldből	0,26.	—
Tímföldből	0,19.	0,09.
Növényi és állati anyagokból —	—	0,54.
Összesen	17,33.	1,62. szemert.
Szénsavból	38,40.	1,06. k. hávelyk.

A' balaton-füredi vasas savanyú vizeket némelyek a' spaai és pyrmoniti vasas vizekhez hasonlították, de ezekben nemesak a' vas mennyisége két, háromszor nagyobb, hanem más alkatrészek is találtnak, mellyek a' fürediekben nem léteznek. Mások ismét, névszerint *Prandt* és *Winterl* Bilinhez hasonlították Füredet, de Bilin a' vastartalom dolgában sokkal szegényebb, 's szinte olly alkatrészeket tartalmaz, mellyek a' füredi gyógyvizekben föl nem fedezhetők, p. o. lav- és piréleget (strontian), cselélecsset 'stb. Ha nem legjobban hasonlitanak Füred gyógyvizei az Egeri Luisa forráshoz.

A' balaton-füredi vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Az imént közölt vegytanítás után félreismerhetlen a' szóbiani gyógyvizeknek erősítve, zsongítva oldozó gyógyereje, minél-

fogva mind azon betegségekben javálva van ezen gyógyvíz, melyekben főfeladatunk az erősítés, az élelmunkásság fölmagasztalása, összekötve a pangások, dugulások 'stb. szelid föloldozásával. Név szerint pedig kitünő jó hatásúnak tapasztaltatott az *Wurm, Petrovics, Adler* fürdőorvosok által, erősítő hatásánál fogva a következő bajokban:

1. A' *gyöngeségben*, akár a' vérvégyszonák arányán, akár a' lágy-szilárd részek petyhüdségén, akár nemcs nedvek (vér, tej, ondó) vesztetésén, akár hibás emésztés 's álhasonlításán, akár testi és szellemi megerőltetésekén, akár végre az idegrendszer kóros állapotán alapuljon is az.

2. A' sáplókórban kitünő gyógyerőt tanúsított a' szóban vizek használata, főleg ha az a' balatonbani fürdésekkel is összekapcsolatott.

3. A' nyálkafolyásokban, akár a' légzési, akár a' nemző, akár a' hűdőkészítő életművekből eredjenek, bámulandó hatással alkalmazhatnák.

4. Az emésztetlenségben, mely felbőfögések, zaha (Sodbrennen), szélkórosság, rendetlen ürülések által nyilatkozik, szinte megbecsülhetlen hatású, úgyszinte

5. A' női termékellenség 's férfúi tehettlenségben.

6. Számos idegbántalmakban, u. m. rászti- és méhkóros görcsökben, gyomorgörcsben, idült hányásban, idegzsákák, szédelgések 's szélhűdésben.

Oldozó hatásánál fogva pedig:

7. A' verőczerendszerbeni pangásokban, máj- lépduugulásokban 's daganatokban és ezek által föltételezett rásztkór, hűkór, 's aranyérben, sárga és vízkórban.

8. Az epe- és hűdkövek által okozott szenvedelmekben.

9. A' gilisztákórban.

10. A' görvély és köszvényben 'stb. nem eléggé ajánlható.

11. Végre utógógy gyanánt számos esetekben javálva van más fürdők, például Buda, Pöstény, Trencsin, Mohádia, Harkány 'stb. használata után.

A' füredi vasassavanyú vizek ellenjavallatai.

Ellenjavallvák a' füredi gyógyvizek, miként minden más vasas vizeink is az általános vérbőség, torlódásokra, gutaütésre, ko-

raszülésre való hajlandóság, ütérdagok, gyulladások, sorvasztó lázak, bujasenyv, nemes életművek elfajulásai 's elgyengüléseinél 'stb.

Nem hagyhatjuk itt érintetlenül a' Balaton tavában Dr. Oesterreicher által 1822-ben föllállított fürdőket, melyeket sokan a' tengerfürdők pótszere gyanánt ajánlottak. A' Dr. Sigmund által végrehajtott vegybontásból vajmi világos, hogy ezen fürdők koránsem hasonlíthatók a' tengerfürdőkhez, annyi azonban bizonyos, hogy hol hideg fürdők javalvák, ott a' balatonbani fürdéseknak a' hullámcsapás, a' tiszta derült légbeni mozgás, a' szép és nagy tónak 's regényes partjainak tekintete, mely a' kedélyre földerítő 's erősítő hatást gyakorol, minden más honi hideg fürdőink felett elsőséget kölcsönöznek. A' görvélykórban eddigelé rendkívüli gyógyerejűeknek tapasztaltattak a' balatoni fürdők.

2. Az ugori kénsavas sókat és iblant tartalmazó vasas savanyú vizek.

Magányrajz.

Dr. Cseresnyés Sándor, az ugori sós, vasas, gyantáros, ibolyós hideg forrásokról. Pápán, 1841.

Az ugori vasas savanyú vizek Veszprém megyében fakadnak az ugori uradalom olaszfalusi pusztáján, Pápa m. várostól $\frac{5}{4}$ órányira. Az itteni három rendbeli gyógyforrások az 1801-ki árvíz után fedeztettek fel egy nádas kákás tó fenekén, miután az csatornák ásása által kiszáritatott; minthogy pedig sikeres voltuknál fogva csakhamar divatba jöttek 's vizek ennél fogva megfogyatkozott; az uradalom 1813ban czélszerű ásatásokat rendelvén, nemcsak bőséges forrásra akadt, hanem a' hajdan valószínűleg még a' törökök idejében használt megkövült cserkávázatokat is felfedezé. Majd 1823ban Boleman Lipót pápai jeles gyógyszerész által vegybontatá e' gyógyvizet, miből kitünvén e' víz hatályossága, a' földesuraság költséget nem kímélve, czélszerű épületeket 's a' források körül egy igen kies kertet hozta létre. 1825ben ismét Bardio francia által furásokat tétetvén, ezek következtében egy artézi kút nyitattott meg, melyből 10 első percz alatt 2 akónyi jegecztíszta, italul használt savanyú víz szökik föl. Jelenleg az egész fürdőintézet egy pápai részvényes társaság által kibéreltetvén, az mindent elkövet, hogy mind a' betegek, mind pedig a' társalgás és mulatás kedvéért megjelenők igényeinek megfeleljen.

Az ugodí gyógyvizek természettani sajátosságai.

Az ugodí gyógyforrások vize szintelen, átlátszó, jeggeczliszta, szénsavszagú 's kellemes savanyú, kissé fanyar összehúzó ízű. Hőmérsékletök $+ 10^0$ R. Aránysúlyok Meissner szzerint 1,001.

Az ugodí gyógyvizek vegytani alkatrészei.

Az ugodí gyógyvizeket vegytani tekintetben *Zsoldos János* Veszprém megye egykori főorvosa, továbbá *Kittaibel* és *Schusztér* tanárok vizsgálgaták, legujabban pedig *Bolemann Lipót* gyógyszerész és *Tognio* tanár vetették vegybontás alá, amaz 1823ban, ez pedig 1838ban. Talált pedig Bolemann egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	6,02
„ keserélegből	2,12
„ mészélegből	0,48
Szikkhalvagból	4,02
Szénsavas keserélegből	4,00
„ mészélegből	5,29
„ vasélecsből	0,29
Kovaföldből	0,10
Földi gyántából	0,10

Összesen 22,12 szemertl.

Szénsavból 5,00 k. küvelyk.

Tognio tanár pedig határozatlan mennyiségű íblanyt.

Ezen vegybontásból világos, miként az ugodí gyógyvizek a' kénsavas sók, és szikkhalvag nagyobb mennyiségénél fogva hatályosabban föloldó gyógyerővel bírnak, mint a' balaton-fürediek.

Az ugodí ásvány vizek gyógyjavalatai.

Az ugodí gyógyvizeket üdvös hatásúaknak tapasztalák *Zsoldos János*, *Cseresnyés Sándor* főorvosok és *Nagy László* fürdői sehorvos a' következő bajokban:

1-szor. Az emésztési rendetlenségekben, mellyek tulságos sav-képződés, gyomornyalókasság, bélgöresök, 's a' belek lomha működése, vagy ellenkezőleg hasfolyás által nyilatkoznak.

2-szor. A' verőczéri pangásokban 's a' hasüregi ingerek máj, lép dugulásai, keményedéseiben, 's ezek által előidézett aranyér, rást- és bükörban, sárgaságban.

3-or. A' női nemzőrészek rendetlen működéseiben, rendetlen havadás, lószámörkedés, termékelenség, fehérfolyásban.

4-szer. A' vese és húd hólyag lövénye, epekővecsék által előidézt hajokban, vizeletrekedésben.

5-ször. Az idült, leginkább sümörös és seanyedékes kútegekben 's fekélyekben.

6-szor. A' sápkórban.

7-szer. A' görvényben és közsvényben 's ezek által előidézt mirigy-tórddaganatok, izmeredtségek és zsugorodásokban.

8-szor. A' gilisztá-kórban.

9-szer. Az alkotmányos gyöngeségben, mely súlyos betegségek, nemes nedvek u. m. vér, ondó, nyálka vesztesége által idéztetett elő.

10-szer. Némelly idegkórokban, müllyenek a' göresük, szélhűdések, komorkór, méhkór 'stb.

3) Első rangú konyhasós savanyú vizeink.

1. A' sós-kúti konyhasós vasas savanyú vizek.

Magányrajz.

Fr. Mittermayr, Beschreibung des in Eisenburger Comitate zu Sulz befindlichen, und chemisch untersuchten Mineralwassers. Steinamanger, 1822.

Dr. Math. Macher, Die den Gränzen der Steyermarch nahen Heilwasser in Ungarn, Croaticen, und Illyrien. Grätz 1834.

A' sós-kúti konyhasós savanyú vizek Vas vármegyének Sós-kút nevű faluja mellett, Németújvárhoz nyugotra 1 órányi távolságra buzognak föl egy gyönyörű regényes völgyben. Figyelmenket annyival inkább megérdemlik, minthogy konyhasós savanyú vizeket nem épen nagy számmal mutathatunk föl hazánkban. Van pedig az említett völgyben két forrás közel egymáshoz; egyik a' főépülettől délnyugotra, a' másik pedig keletre esik, 's ez fürdőképen amaz pedig italul használtatik. Jóllehet nagyon valószínű, hogy ezen források már a' rómaiak által is használtattak, minthogy szomszédságukban római emlékpénzek 's nymphák szobrai ástak ki; mindazáltal az utolsó 3 évtizedig a' feledékenység homályában synylödték, 's csak a' szomszéd köznép által használtattak, míg végre gróf Festetics Györgyné, a' helység néhai birtokosa a' la-

pályos helyet, mellyen a' savanyú vizek fakadának, feltöltette, a' gyógyforrásokat a' közönséges vízforrásoktól elkülönöztette 's egy czélszerű, minden igényeknek megfelelő fürdőintézetet hozza létre.

A' sóskúti konyhasós vasas savanyú vizek természetani sajátosságai.

Mind két forrás vize tiszta, állatszó és gyöngyöző, de ha húzamosb ideig áll, kissé megzavarodik, tejedzővé lesz 's parhás pelyheket rak le; íze csipős savanyú és sós, szaga a' gyöngyözös alkalmával a' szénsavat árulja el, különben észrevehetlen. Hőmérséklete $+9-10^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,003.

A' sóskúti konyhasós vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizeket *Mittermayr* gyógyszerész 's *Tognio* tanár vetették vegybontás alá 's az első vizsgálatai eredményét főnebb idézett munkájában közzé is tette. Talált pedig egy polgári fontban:

Szikhaltavagból (konyhasó)	. .	13,50.
Keserhaltavagból	. .	1,00.
Mészhaltavagból	. .	4,75.
Szénsavas szikélegből	. .	5,00.
„ keserélegből	. .	0,50.
„ mészélegből	. .	5,75.
„ vasélecsből	. .	0,75.
Kovasavból	. .	0,25.
Vonatanyagból	. .	0,50.

összesen 32,00. szemert.

Szénsavból 17,00. k. hüvelyket.

Ezen vegybontásból kiviláglik e' gyógyvizek hatályossága, mint szinte az is, hogy azok méltó helyet foglalhatnak a' világhírű *selteri* és *gleichenbergi* gyógyvizek mellett, 's azoknak valóban méltó honi pótszerei lehetnek.

A' sóskúti konyhasós vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

A' sóskúti gyógyvizek feloldó, felszívó, a' nedvkeringést, az el- és kiválasztásokat előmozdító, a' nyálka- és savképződést gátló 's az elpetyhült izmok zsongját fölélesztő, helyreállító hatással fölruházvák. Különösen jüdős hatásuaknak tapasztaltattak pedig:

1-szor. A' tüdő és légcső idült hurutaiban, gümőkóros hajlamban.

2-szor. A' béleső húdhólyag 's nemző részek elnyálkásodásában.

3-szor. A' köszvényes,

4-szer. Az aranyeres szenvedelmekben.

5-szor. A' hasüregi zsigerek, máj, lép 'stb. dugulásaiban.

6-szor. A' mirigydaganatokban, görvélykórban és a' görvélyes betveggen alapuló kútegekben.

2. A' szulini konyhasós égvényes vasas savanyú víz.

A' szulini konyhasós égvényes vasas savanyú víz, az ásványvizekben leggazdagabb Sáros vármegyében, a' Poprád folyó kellemes völgyében, közel a' gácsországi határhoz, vad regényes erdős tájékon buzog ki egy bíborla-köszál hasadékából. Hazánk legizletesebb savanyú vizei közé tartozik, sőt izlésem szerint e' tekintetben mindegyiket fölülmúlja. Ezen ásványvíz ez előtt néhány évvel még nevére is alig volt ismeretes, úgy hogy csak 1843-ban tünteté ki jeles tulajdonságait *Tognio Lajos* „Néhány szó Magyarhon ásvány vizeiről“ czimű munkájában, és azóta 3 év lefolyta alatt legkeresettebb ásványvizünké lett, noha inkább frissítő ital, mint gyógyszer gyanánt használtatik. A' Sáros megyei orvosok azonban gyógyezélokra is megkísérették ezen víz hatását, még pedig a' legszebb eredménnyel.

A' szulini konyhasós égvényes vasas savanyú víz természettani sajátágai.

A' szulini forrás elég bőven ömleszli hullámaít, úgy hogy 15 perc alatt mintegy 80 pintnyi mennyiséget ad; a' víz jegesztiszta, szintelen, gyöngyöző, borral elegyítve rendkívül pezsgó és habzó, kellemes savanyú 's átható frissítő ízű. Hőmérséklete + 8° R. Aránysúlya 1,009. Jól bedugaszolt edényben évekig megtartja jeles tulajdonságait 's rozsdás-sárga, pelyhes üledéket képez.

A' szulini konyhasós égvényes vasas savanyú víz vegytani alkatrészei.

Dr. *Bartsch* Sáros vármegye főorvosa tette közzé ezen víznek mennyileges vegybontását 's e' szerint egy orvosi — nem polgári — fontban az az 24 latban találtatott,

Szikkhalvagból . . .	18,00.
Szénsavas szikélegből . . .	24,00.
„ keserélegből . . .	5,00.
„ mészélegből . . .	2,00.
„ vasélecsből . . .	0,50.
„ cselélecsből . . .	0,50.
Kovafüldből . . .	1,00.

összesen 51,00. szemer.

Szabad szénsavból . . . 38,50. k. hüvelyk.

Az alkatrészek ezen gazdagsága után ki kélkednék e' ritka gyógyviz rendkívüli hatályosságáról?

A' szulini ásványviz gyógyjavatai.

Dr. *Bartsch* szerint hatályosnak tapasztaltatott a' szulini viz következő betegségekben :

1. Az alkotmányos gyöngeségben, melly súlyos betegségek, nevezetes vörzések 's nedvvesztések, hasfolyás, izzadságok, ondóvesztés 'stb. által idéztetett elő.

2. A' női nemző részek bajaiban, rendetlen havadás, hószámrekedés, sápkór, termékellenség, kora szülésre való hajlam 'stb. e' féle bántalmakban.

3. A' hasüregi zsigerekben létre jött pangások, dugulások 's innen eredő aranyér, rásztkórban. 'stb.

4. A' gyomor és bélcsatorna csökkent működése, lassú emésztés, savképződés, rendetlen székelés, szélkőrosság, giliszta ellen.

5. A' vizeletet el- 's kiválasztó életművek bajaiban, millyenek az idült hurut, fővénykór, nehéz vizezés.

6. Az angol- és görvélykórban, gyermekek fodoraszályában.

7. Némelly idegkórokban, nevezetesen méh- bükór, ránggörcsökben.

8. A' petyhüdség és zsongtalánsággal jellemzett idült fekélyekben.

9. Végre hasznosnak mondja *Bartsch* főorvos ezen vizet a' jól orvosolt bujasenyv próbája gyanánt, mellynek lappangó maradványait ugymond napfényre zaklatja.

10. Én pedig részéről külön jó sikerrel alkalmaztam a' múlt nyáron gümőkóros köhögés és vérköpés ellen.

3. A' Baczuchi konyhasós égvényes vasas savanyú víz.

Zólyom vármegyének Baczuch nevű helységétől negyed órányira, egy éjszakfelé terjedő völgyben buzog ki ezen nevezetes ásvány víz, egy magla- és csillámpalából álló kősziklából. A' forrás egy kivájt fával van körülvéve 's fabódéval befedve. Mindennapi italul használtatik, de gyógyezélra annál kevésbé, mit pedig nagyon megérdemlene.

A' baczuchi konyhasós égvényes vasassavanyú víz természetani sajátosságai.

A' bővizű forrásban csendes morajjal bukik föl ezen ásvány-víz 's tökéletesen tiszta, állászó, színtelen, szagtalan, felette kellemes savanyú izű. Hőmérséklete $+ 8,5^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0030. A' medrében létező kővekre nem nagy mennyiségű rozsdás színi üledéket rak le.

A' baczuchi konyhasós égvényes vasas savanyú víz vegytani alkatrészei.

Höring tanár vetette ezen ásványvizet mennyileges vegybontás alá 's talált egy polgári fontban:

Szikhavagból	5,20.
Szénsavas szikélegből	4,40.
„ keserőlegből	1,30.
„ mészélegből	0,63.
„ vasélecsből	0,14.
Kovaföldből	0,06.

Összesen 12,06. szemert.

Szénsavból 100. k. hüv. vízben 108. k. hüvelyket.

Tognio tanár pedig a' baczuchi ásványvizben csekély mennyiségű iblanyt és bűzenyt is fedezett fel.

Ezekből kiviláglik a' szóbani gyógyviz zsongítva oldozó hatása 's csak sajnálni kell, hogy gyógytekintetből köllőleg nem méltányoltatik.

Illy nemű említésre méltó jeles ásványvizeink vannak még Zólyom megyében Vámosfalú, Katinka 's Klokocs helységek határain.

4. A' jamniczai konyhasós égvényes vasas savanyú viz.

Magányrajz.

M. Kunitsch, Der Sauerbrunnen in Jamnicza. Agram. 1831.

A' jamniczai konyhasós égvényes vasas savanyú viz, melly nemcsak honunk, hanem az egész ismeretes világ legkitünőbb égvényes vizei között szerepel, Zágráb vármegye Jamnicza helységében buzog föl, Zágráb várostól délre négy órányi távolságban, a' Kulpa folyó bal partján 's mind ital, mind fürdőképen használtatik, sőt üvegekben is elég bőven szétküldetik. Annyival nagyobb jelentőségű pedig ezen savanyú viz a' maga vidékén, mivel tudunkra sem Horvátországban, sem a' Drávántuli kerületben (Slavonia) több ilyen savanyú viz forrás nem létezik. Ezen gyógyvizet, melly minden mennyileges vegybontás alá vetett égvényes savanyú vizeink között legnagyobb mennyiségű (55,10 szemer) szilárd alkotórészeket tartalmaz, *Augustin* gyógyszerész vizsgálta meg vegytanilag 's talált egy bécsi itczében:

Kénsavas szikélegből	9,80.
Szikkalvagból	12,00.
Mészhalvagból	3,10.
Szénsavas szikélegből	23,20.
„ mészélegből	5,00.
„ vasélecsből	1,00.
Kovafüldből	0,75.
Vonatanyagból	0,25.

összesen 55,10. szemert.

Szénsavból . . . 1,16.k. hüvelyket.

Aránysúlya ezen ásványviznek . 1,008.

Ezen vegybontásból kiviláglik a' szóbaní gyógyviz rendkívüli nagy hatályossága 's széles alkalmazhatási köre, és bár tapasztalási tények 's adatok birtokába nem juthatánk, annyit bizvást állithatunk, hogy mindazon kóralakokban, melyekben a' híres gleichenbergi Constantin forrás 's honunk hasonnemű már elősorolt gyógyvizei jó sikerrel használtatnak, a' jamniczai savanyú vitzól is üdvös eredményeket reménylhetünk.

5. A' szentgyörgyi konyhasós égvényes vasas savanyú viz.

Erdélyben a' radnai katonai kerületben kebelezett Sz. György nevű falu határán két forrás buzog föl, egyik a' helységben, másik a' közel fekvő erdőben; amaz konyhasós égvényes, ez pedig csak égvényes savanyú viz. (Itt csak az elsőről szólándunk, a' másíkról az alább következő rovatban leendő szó.)

A' szentgyörgyi konyhasós égvényes vasas savanyú viz természeti sajátosságai.

Ezen viz tökéletesen tiszta, átlátszó és szintelen, Bélteky szerint kissé kénes szagú, talán a' forrás nem eléggé tisztán tartásától; íze kellemes savanyú, csípős és sós. Hőmérséklete $+11^{\circ}$ R. Aránysúlya nincs meghatározva.

A' szentgyörgyi gyógyvizek vegytani alkatrészei.

Ezen savanyú vizet Bélteky vetelte mennyileges vegybontás alá 's talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	. . .	1,13.
Szikkhalvagból	. . .	26,01.
Szénsavas szikélecből	. . .	15,27.
„ keserélecből	. . .	5,03.
Szénsavas mészélecből	. . .	11,27.
„ vasélecsből	. . .	0,18.
Kovaföldből	. . .	0,9.

összesen 58,98. szemert.

Szénsavból . . . 37,03. k.küvelyket.

Ezen vegybontás után maga Bélteky a' Selter-vízhez hasonlítja a' szóbani gyógyvizet 's valóban elfogadhatjuk azt annak, úgy szinte a' gleichenberginek is pótszere gyanánt.

A' sz. györgyi savanyú viz gyógyjavalatai.

Bélteky főorvos szerint jótékony hatásának találtatott ezen gyógyviz;

1. A' hibás emésztés, nyálkás hányások 'síb. ellen.
2. A' különféle takbártyák bántalmaiban.
3. A' hasüregi zsigerek dugulásaiiban 's ezek által föltételezett pajokban, névszerint a' makacs váltólázakban.

4. A' görvélykórban, a' fodormirigyek daganataiban. De ezeken kívül kétségkívül még más számos bajok is biztos gyógyszerre találhatnak a' szóbani vízben. Különösen a' gümőkórban kellene vele gyógykísérleteket tenni.

6. A' bikszádi konyhasós égvényes vasas savanyú vizek.

Szathmár vármegyének dombokon és völgyekben szerte szél épített Bikszád nevű falva határán buzognak föl ezen nevezetes gyógyvizek, melyek a' szomszéd vidéken kellemes izükről 's némileg gyógyerejükről is híresek ugyan, de a' távolabbi vidékeken, hazánk határain belül is alig nevükről ismeretesek. Vannak itt egymáshoz közel több források, — összesen 4 — de melyek már a' bikszádi határon kívül esnek, 's nem is annyira nevezetesek, mint a' fő forrás. Van egy fürdő épület is, de melly sokkal kisebbszerű mint sem hogy az illy jeles gyógyvíz irányában táplált igényeket kielégítené.

A' bikszádi savanyú víz természettani saját-
ságai.

A' bikszádi konyhasós égvényes savanyú víz tökéletesen tiszta, szintelen és átlátszó, erősen gyöngyöző, kivált borral vegyítve élénkül pezseg, szagtalan, kellemes csípőssavanyú és sósz ízű. Hévmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,034.

A' bikszádi savanyú víz vegytani alkatrészei.

A' bikszádi savanyú vizet eddigelé tudtomra csak *Tognio* tanár vetette mennyileges vegybontás alá 's fölismerve jeles saját-ságait, mind az Athaenéumban (1841), mind az Orvosi Társban, mind pedig „Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről“ című munkácskájában (1843) magasztalólag emlité. A' vegybontás szerint találtatott egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	.	.	0,46.
Szikhavagból	.	.	15,20.
Szénsavas szikélegből	.	.	24,50.
„ kerélelegből	.	.	1,08.
„ mészélelegből	.	.	3,14.
„ vasélecsből	.	.	0,24.
Kovaföldből	.	.	0,14.
Iblany és búzeny	.	.	nyomai.

összesen 44,76. szemér.

Ezen vegytisztítás után azon fölötte nevezetes eredményre jutunk, hogy a' bikszádi konyhasós égvényes savanyú víz, alkatrészeit tekintve, majdnem annyira hasonlít a' híres gleichenbergi Constantin forrás vizéhez, mint egyik tojás a' másikhoz, sőt annál még egy hajszálnyival hatályosabb, kissé nagyobb lévén a' szikhalvag és szénsavas szikóleg tartalma, mert a' Constantin forrás vizében *Schrötter* és *Sigmund* szerint csak 40,88910 szemer álló légréz foglaltatik, míg a' bikszádiban 44,76 szemer. Minélfogva fölhívom ezennel hazám orvosait, hogy a' gleichenbergi gyógyvíz helyett, mind azon bántalmakban, melyekben azt rendelni szokták, bizvást a' bikszádit rendeljék és bizonyára reménységek nem fog meghiúsulni. —

A' bikszádi konyhasós égvényes savanyú víz gyógyjavalatai.

A' bikszádi savanyú víz tödvös sikerrel használtatik:

1. Az emésztési életművek bajaiban, a' gyomor és bélek elnyálkásodásában, túlságos savképződésben, hiányos emésztés és gillisztakórban.

2. Az altesti ingerek dugulásai 's keményedéseiben 's ezen alapuló rászoktór, méhkor, sárgaság, aranyérben.

3. A' görvélykóros mirigydagalyatokban 's az ilyen gyakori golyva ellen.

4. A' légutak idült hurutában, rekedtségben, kezdődő tödvőszben 's gümőkórban.

5. A' női nemzőrészek rémcely bajaiban, rendetlen havadás 's terméketlenségben.

6. A' hüvely és húdcső takarakban.

7. Fürdőképen pedig az idült csúzos és köszvényes bántalmak ellen.

Illyenmí első rangú égvényes gyógyvizek vannak még Szathmár megyében *Túrvékony* és *Ujváros* helységek határain; a' szomszéd kövárvidéken pedig *Gorbonácson*.

7. A' ferenczvölgyi konyhasós égvényes vasas savanyú vizek.

Máramaros vármegyének alsó járásában kebelezett ferenczvölgyi üveghútától negyed órányira 's a' völgyben esörgedező palaktól mintegy 20 lépésnyire, egy gyönyörű erdővel koszorúzott hegyaljában fakad ezen nevezetes gyógyforrás, mely a' márama-

rosiak által közönségesen *ferenczvölgyi* vagy *hulai savanyú víznek* neveztetik.

A' ferenczvölgyi savanyú víz természettani sajátosságai.

A' forrásban ezen víz kissé zavaros és fehérlőnek látszik, pohárba merítve pedig szintelen, de mégsem tökéletesen tiszta, valószínűleg azért, mivel lefolyása magasan helyezett nyílásánál fogva kissé lassú és korlátozott. Szaga nincs, íze pedig savanyú, kissé sós 's élénk égvényes. Hőmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. találtatott, mikor a' levegő 19° R. volt. Aránysúlya pedig 1,044.

A' ferenczvölgyi savanyú víz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet egyedül *Tognio* tanár vizsgálta meg vegytanilag 's egyedül neki köszönhetjük, hogy e' gyógyviz joles sajátosságaira figyelmezteté honfiainkat. Talált pedig ő 1839-ben a' forrásnál 's Szigeten végrehajtott vegybontás alkalmával következő alkatrészeket, u.m.

Szénsavas mészéleget,

„ keseréleget,

„ szikéleget igen nagy mennyiségűt; 's a'

„ vasélecs csekély nyomdokaival. Továbbá

Szikkhalvagot nagy mennyiségben

Kénsavas szikéleget, igen keveset és

Kovasavat. —

Ezen vegybontásból világos, miként ezen gyógyvizet *földes konyhasós égvényes savanyú víznek* kell tekintetünk, a' vas csekély nyomdokaival.

A' ferenczvölgyi savanyú vizek gyógyjavalatai.

A' ferenczvölgyi gyógyvizet az imént elsorolt alkatrészeknél fogva a' leghatalyosabb, de egyszersmind legszelidebb oldozó savakat közönyösítő és zsongító vizek rovatába sorolhatjuk. — Az eddig tett tapasztalatok nyomán üdvös hatásúnak találtatott az a' máramarosi főorvosok által.

1. A' nyírk- és mirigyrendszer görvélyes bántalmaiban.
2. Az idült főleg sömörös és recsetes kútegekben.

3. Az emésztési rendetlenségben, mellyek savképződés, nyálkasság, rendetlen székelések által különlik magokat.

4. A' gilisztakórban.

5. A' csúzos és

6. A' köszvényes fájdalmak 's lerakódásokban.

7. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedései 's ezeken alapuló aranyér, rásttkór, sárgaságban.

A' terjedelmesebb tapasztalat pedig kétségkívül még igen megszorítandja e' hatályos ásványvíz gyógyjavalatait.

8. *A' borsai konyhasóségyényes, vasas iblanyos savanyú viz.*

Máramaros vármegyének felső járásában kebelezett 's történeti szempontból is igen nevezetes *Borsa* helységnek határán 4 rendbeli ásványos forrás fakad, de mellyek közül nem számíthatván a' többieket első rangú gyógyvizeink sorába, itten csak a' *Sándorforrást* tárgyalandjuk. Ezen forrás legnevezetesebb gyógyvizeink egyike, mert szénsavas vaséleccsel olly nagy mennyiségben tartalmaz, hogy e' tekintetben valószínűleg minden vasas vizeinket fölülmulja, továbbá olly alacsony hőmérsékletű ($+ 4^{\circ}$ R.) hogy hidegebb vizet ennél honunkban nem mutathatunk fel, és végre olly nagy mennyiségű vizet önt, millyel a' hideg ásványos források felette ritkán. — Ezen forrás a' helységtől nyugolra egy meredek heczektől környezett völgyben létező, elhagyatott, *Sándor* nevezetű vasbánya torkolatából buzog fel tompa morajjal és erős bugyborékolással.

A' borsai savanyú viz természettani tulajdonságai.

Ezen forrás vize tökéletesen tiszta, szintelen és szagtalan, ize eleinte kellemes savanyús, kissé sós, utóljára pedig tentás 's erősen összehúzó érczes. Hőmérséklete $+ 4^{\circ}$ R., midőn a' levegőé $+ 10^{\circ}$ R. volt. Aránysúlya határozatlan. Lefolyási csatornájában nagy mennyiségű rozsdás üledéket rak le.

A' borsai savanyú viz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvíz megismertetését is *Tognio* tanárnak köszönhetjük, ő vegybontás alá vetvén azt, következő alkatrészeket talált benne u.m.

Szénsavas szikéleget nagy mennyiségben

Szénsavas keseréleget

„ mészéleget

„ vaséleccset igen nagy mennyiségűt,

„ cseléleccset,

Szikhalvagoi nagy mennyiségűt,

Kénsavaas szikélegnek, úgy szinte a'

Timföldnek is csak nyomdokait,

Iblanyt

Kovaföldet és

Szabad szénsavat. Gyanítani lehet pedig benne ugyan-
csak a' tisztelt tanár szerint bűzenyt, folanyt (Fluor) lavéleget
és vilsavat.

A' borsai Sándorforrás vizének gyógyjavalatai.

Az imént előadottak után semmi kétséget nem szenved,
hogy ezen rendkívüli nevezetes ásványvizünk hatalmas izgató,
erősítő, zsongító oldozó és savakat eltompító erővel van felru-
házva. Hol tehát működéseink föladata ezen hatásokat egyeteme-
sen kifejteni, ott biztosabb gyógyvizre nem igen fogunk találhat-
ni. De ebből egyszersmind az is következik, hogy míg e' viz or-
vosi alkalmazásra felette érdemes, étrendi használata épen nem
helyeslendő, mert káros következményei bizonyára el nem ma-
radhatnak.

9. A' gloodi konyhasós égvényes vasas savanyú vizek.

Máramaros vármegyének felső járásában kebeleztet Glood hely-
ség határán két rendbeli gyógyforrás fakad, mindegyik félórányi-
ra a' fahutól, az egyik kellemes ízénél fogva *gloodi Damen Wasser*
nevezetet nyert, a' másik pedig *gloodi Kereszt-savanyú víznek* ne-
vezetik. Mind kettő hatályos földes konyhasós, égvényes vasas
savanyú víz, az első kevés, a' második pedig nagyobb mennyiségű
vaséleccsel. Ezen gyógyforrásokról, úgy szinte a' borkúti és kö-
zép-vissóiról már a' múlt században (1783) így nyilatkozott *Pala-*
tini: „*Tres hic acidae naturae fontes, non isthic tantum sed in re-*
motioribus etiam regionibus si pares, certo superiores non habent.“
És mind e' mellett is ha *Tognio* tanár nem fürkőszkedik a' márama-
rosi gyógyvizek körül, a' szóbaniaikat nevökről sem fognók is-
merni.

A' gloodi égvényes vasas savanyú vizek természetani sajátságai.

Ezen források vize tökéletesen tiszta, szintelen, átlátszó, továbbá szagtalan 's kellemes csipőssavanyú ízű, az edény fenekére csekély mennyiségű vasrozsdát rak le, 's ennél fogva távolra is jól el lehet szállítani. Hévmérséklete 's aránysúlya nincsen meghatározva.

A' gloodi savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Tognio tanár ezen gyógyvizekben következő alkatrészeket talált u. m.

Szénsavas mészéleget,

„ keseréleget,

„ szikéleget, igen nagy mennyiségűt,

„ vaséleccset szinte nagy mennyiségűt,

„ cseléleccset,

Szikhavagot szinte nagy mennyiségűt

Kénsavas szikéleget,

Kovaföldet,

Iblany nyomdokait.

Innen eléggé kitűnik ezen savanyú vizek zsongitva oldozó gyógyereje, mint szinte általános gyógyjavalatai; a' különös gyógyjavalatokat csak a' teendő tapasztalatok után lehetend meghatározni.

10. A' közép-vissói konyhasós, égvényes, vasas, iblanyos savanyú vizek.

Máramaros megye Közép-Vissó helységének Borvölgy nevezetű völgyében két rendbeli forrás létezik, egyik *Styubei* vagy *Stobej*, másik pedig *la Kaldore* nevezettel. Az első már Palatini előtt ismeretes volt jeles sajátságairól (Lásd a' gloodi savanyú vizet), de mind a' mellett csak *Tognio* tanárnak köszönhetjük újabban történt megismertetését.

A' közép-vissói savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Tognio tanár a' styubei forrás vizében következő alkatrészeket talált, u. m.

Szénsavas szikéleget nagy mennyiségűt,

„ vaséleccset szinte nagy mennyiségűt,

Szénsavas földeket, t. i. keser- és mészéleget,
 Szikhalvagot, és
 Szikiblagot nevezetes mennyiségben
 Kénsavas szikéleget csekély mennyiségűt,
 Kovaföldet.

Ezek után kételkedni nem lehet, miként ezen savanyú víz is első rangú gyógyvizeink rovatába sorolandó 's csak fájlni kell, hogy eddigelé használatlanul maradt.

Gyógyjavalatait mi illeti, az más hasonnemű — már sokszor érintett — ásványvizeinktől nem különbözik.

11. *A' luhyi konyhasós égvényes vasas iblanyos savanyú víz.*

Luhy nevezetű helység határán, melly Máramarosban a' Fehér-Tisza partján fekszik, van egy *Hoverla* nevű völgy, 's ebben buzog föl a' szóbani nevezetes savanyú víz, melly maga nemében szinte a' legjelesebb leghatályosabbak közé sorolandó. Ezen forrást is Tognio tanár emelé ki a' sötétség homályából 's vegy-bontás alá vetvén vizét, benne következő alkatrészeket talált, u. m.

Kénsavas szikéleget csekély mennyiségűt,
 Szénsavas szikéleget,
 „ keseréleget,
 „ mészéleget,
 „ vasélecsét, nagy mennyiségűt,
 Szikhalvagot szinte nagy mennyiségűt,
 Iblanyt, és
 Kovaföldet.

Minélfogva oldozó és erősítő hatása kétséget nem szenved, 's azon jó tulajdonságánál fogva, hogy sajátságait jól bedugaszolt edényekben sokáig megtartja, messzire el lehet szállítani.

12. *A' szolyvai földes, konyhasós, vasas savanyú vizek.*

A' szolyvai konyhasós savanyú vizek Beregh megyében buzognak föl Szolyva mezőváros határában, a' Latorcza folyón túl az *Alexandrovicza* vagy *Lessandrovicza* hegy tövéből. A' fő, igen bővizű forrásban, számtalan buborékokkal és nagy robajjal csörtet ki a' kellemes ízű savanyú víz, mellyet még a' távolabbi vidékek lakosai is télen nyáron el szoktak hordani, minthogy savanyú borokkal igen kellemes italul szolgál. A' főforráson kívül még három kisebb forrás van néhány lépésnyire amattól. 1826ban egy kis für-

döntőzet állíttatott ílten, melyet messze vidékekről is meg szoktak keresni.

A' szolyvai konyhasós vasas savanyú víz természettani sajátságait mi illeti, tökéletesen tiszta, szintelen és állatszó az, továbbá szagtalan, csipőssavanyú, kissé sós ízű.

Vegytani alkatrészeit eddig csak *Kitaibel* vizsgálta, ki is nagy mennyiségű szénsavat, konyhasót, szénsavas mészeleget 's csekély mennyiségű Glaubersót és szénsavas vaséleccet fedezett fel benne.

Ebből látni való, hogy a' szolyvai savanyú víz jelesebb gyógyvizeink közé tartozik 's mindazon bajokban, melyekben a' konyhasós savanyú vizek javallvák, sikerrel alkalmazható, 's méltán sajnálni lehet, hogy eddigelé mind a' mennyileges vegybon-
tást, mind a' gyógyhatása körüli tapasztalati adatokat nélkülözzük.

13. A' nelipinai konyhasós égvényes vasas savanyú vizek.

Ezen savanyú víz Beregh megyének leghíresebb 's legkeresettebb gyógyvize. Nelipina helységtől keletre néhány száz lépésnyire lakad ez a' *Brsava* vagy *Polonina* nevű havasból eredő hegyek alatt, egy a' természet és mesterség által kellemessé tett helyen, 's szomszédságában számos jó és kényelmes, épületekből álló fürdőintézet létezik, mely, mivel *Szolyva* mezővárostól csak negyed órányira esik, közönségesen *szolyvai fürdőnek* neveztetik.

A' nelipinai savanyú víz természettani saját-
ságai.

A' nelipinai savanyú víz tökéletesen tiszta, szintelen, szagtalan, savanyúcsipős ízű. Hőmérséklete 's aránysúlya nincs meghatározva.

A' nelipinai savanyú víz vegytani alkatrészei.

Ezen vizet is *Kitaibel* vizsgálta vegytanilag, 's szénsavas mészeleget, vaséleccet, továbbá jelentélyes mennyiségű szénsavas szikeleget és szikhalvagot fedezett fel benne. *Tognio* pedig a' víz elgőzölése után visszamaradt port vizsgálván, talált: kevés szénsavas mész- és keseréleget, szénsavas vaséleccet, kovasavat 's nagymennyiségű szénsavas szikeleget 's kevesebb mennyiségű szikhalvagot. Iblanyt és bizenyt nem fedezett fel.

A' nelipinai hatályos savanyú víz javatait, gyógygyakor-

lati adatok birtokában nem levén, csak észképileg határozhatnók meg, reményljük azonban, miután ezen fürdő most virágozni 's számos vendégek által látogattni kezd, hogy a' Beregh megyei főorvosok e' gyógyviz körül tett tapasztalataikat tudatandják a' közönséggel.

Illy nemű hatályos és igen kellemes ízű konyhasós vasas savanyú vizek vannak még Beregh megyében: *Paszika* helység határán, néhány 100 lépésnyire a' Latorcza partjától, és a' *Nagy-Bisztrá* nevű falu szomszédságában, egy mészhegy aljában, melly utolsó amannál vasdúsabb, 's mindkettő teljes méltánylást érdemel.

4) Égvényes savanyú vizek.

1. A' bártfai égvényes vasas savanyú vizek.

Magányrajzok.

Kitaibel, Vorläufige Nachricht über das bartfelder Mineralwasser. Kaschau, 1801.

J. Csaplovits, Beschreibung des Bartfelder Bades. Wien 1817.

St. Ed. Kéler, De aqua minerali l. r. civitatis Bártfa. Viennae, 1839.

A' bártfai égvényes vasas savanyú vizek Sáros megyében, Bártfa várostól félórányira fakadnak a' Kárpátok déli lejtőjén egy gyönyörű völgyben. Már negyedfél század óta használtatnak, mi megtetszik onnan, hogy 1505ben évenként 3 forintért adattak bérbe. Biztos adatok nyomán azonban csak 1777ben építettek e' gyógyvizek szomszédságában fogadó és fürdőszobák. Ez időtől fogva kezdetek a' bártfai gyógyvizek elhíresedni nemcsak hazánkban, hanem a' szomszéd Lengyelhonban is; mire sokat tett egy elnyomorodott és összezsugorodott lengyel Schlachtitz, *Lisczki Tamás* köresete, ki a' bártfai fürdők néhány heti használata által tökéletesen helyreállott, 's ez által hónapban e' gyógyvizek iránt nagy figyelmet gerjesztett. Jelenleg a' gyógyhelyen annyira megsaporodtak már mindennemű épületek, hogy nyáron egy kellemes élénk kis városhoz hasonlít.

A' gyógyforrásokat mi illeti, azok a' fürdővölgyben egymástól nem nagy távolságban, 's szinte egyenes vonalban fakadnak, számszerint tizenegyen; de ezek közül leginkább csak 6 használtatik, még pedig 3 italul, 3 pedig fürdő gyanánt.

A' bártfai gyógyvizek természettani sajátosságai.

A' szóbiani gyógyvizek hevenyen meritve erősen gyöngyözök, szintelenek 's jegeczliszták, szénsavszagúak, miként minden gyógyvizek, mellyek nagy mennyiségű szénsavat tartalmaznak, kellemes savanyúcsipős, később pedig téntás ízűek. Ivás után azonnal ismételt felbőfűgéseket okoznak. Hőmérsékletök $+7,5^{\circ}$ – 8° R., midőn a' léghőmérséklete $+12$ – 15° R. Aránysúlyok 1,0163. Ha nyitva levő edényben tartatnak, csakhamar megzavarodnak, tejedzőkké (opalisálókká) lesznek 's az edény fenekére barnás színű üledéket raknak, savanyús ízök és sajátos szaguk elenyésszik; jól bedugaszolt edényekben ellenben megtartják sajátosságaikat, bár a' tejedző magzavarodás kissé itt is megtörténik.

A' bártfai gyógyvizek vegytani alkatrészei.

A' bártfai gyógyvizet vegybontás alá vetették: *Hacquet* 1791ben, *Kitaibel* 1797ben és 1813ban, *Schultes* 1806ban és *Tognio* az újabb időkben. *Schultes* egy polgári fontban talált:

Szikkhalvagból	3,300
Mészhalvagból	0,625
Szénsavas szikólegből	6,700
„ mészélegből	0,750
„ vasélecsből	0,400
Vonatanyagból	0,375
Kovaföldből	0,350
Veszteség	1,000

Összesen 13,500 szemert.

Szénsavból 22, 65 k.hüvelyk.

Tognio tanár pedig szikiblag (Jodnatrium) nyomára is talált.

Ezen vegybontás után a' bártfai savanyú vizekhez legközelebb állanak a' külföldiek közül a' spaai.

A' bártfai égvényes vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Az imént előadott vegybontásból világos, miként a' szóbiani savanyú vizek egy oldalról a' vas jelentélyes mennyiségénél fogva erősítő, a' vérképződékenységet fölmagasztaló, más oldalról pedig a' szénsavas szikéleg, szikkhalvag és szikiblanynál fogva, oldozó gyógyszerrel fölruházvák. Azon kóralakok már, mellyekben a' tapasztalat jótékony hatásúaknak tanította a' szóbiani gyógyvizet, következők:

1. A' gyomor és bélcsatorna azon betegségei, mellyek gyöngeség, elnyálkásodás, tulságos savképződés 's epétől erednek 's étvágyhiány, gyakori felbőfögés, rendetlen székelések 's bélgörcscsel 'sth. különlik magokat.

2. A' hasüregi zsigerekben, máj-lépben létező pangások, dugulások, keményedések, 's ezek által föltételezett aranyér, rászt-méh- és bükör.

3. A' sápkór és hószámrekedés, vagy rendetlen havadzás, ha edényrendszeri izgatottsággal nincs csatlakozva, szembeszökőleg hirtelen elenyésznek e' gyógyvizek használatára.

4. A' görvély- és angolkór szinte nevezetesen javulnak a' szóbeli vizek belső 's külső használata által.

5. A' nemző és hűdélctmülviek takarai, a' makacs ulótakár és fehérfolyás, úgysszinte a' fővény- és hűdkőkór nem ritkán gyökeres gyósszserre találnak a' bártfai savanyú vizekben, miként a' női terméketlenség 's férfiúi tehetetlenség is.

6. A' gyöngeségen alapuló vagy azzal szövélkezett idegkórok, mellyek vagy nevezetes vér- 's más nedvesztesség, vagy tartós és kimerítő betegségek, 's szellemi megerőtetés következtében támadtak, millyenek a' rászt- méh- bükör, mindennemű görcsök, tagreszketőség, szélhűdések, emlékező telhetség gyöngülése, 'sth.

7. Fürdő alakban használtatva a' köszvényes csomók, zsugorodások, izmeredtségekben is üdvöshatásúak a' bártfai égvényes vasas vizek.

2. A' hosszúréli égvényes vasas savanyú viz.

Bártfa szomszédságában Hosszúrét helység határán fakad két forrás, mellyek az imént tárgyaltaktól csak egy hegyláncz által választatnak el. Ezen források mind természet- mind vegy- mind gyógytani sajátságait tekintve, nem különböznek a' bártfaiaktól, a' közel szomszédságnál fogva azonban használatuk háttérbe van szorítva.

3. A' tarcsai égvényes vasas savanyú viz.

Magányrajzok.

Ign. Wetsch, Examen chemico-medicum aquae acidulae Pinkenfeldensis. Vindobonae, 1763.

J. Brehm, Vorläufiger Unterricht, den innerlichen und äusserlichen

Gebrauch des Tatzmansdorfer Mineralwassers betreffend.
Steinamanger, 1813.

Fr. Hoffer, Verhaltungsregeln bei dem Trink- und Badegebrauche
des Tatzmansdorfer Mineralwassers. Günz, 1834.

Vasvármegyében a' Batthyányiak borostyánkői urodalmá-
hoz tartozó Tarcsa (német. Tatzmansdorf) nevű helység határán,
Köszeghez $3\frac{1}{2}$ mérföldnyire, egy kellemes völgyben buzognak
fől a' szobani gyógyvizek, 's miként Wetsch íratából kiviláglik,
már régi időktől fogva mind belsőleg, mind külsőleg használatnak.
Az itten létező nagyszerű kényelmes 's minden igényeket kielé-
gítő fürdőépületek, a' regényes vidék, 's a' hatályos ásványviznél
fogva Tarcsa első rangú gyógyhelyeink közé sorolandó.

A' tarcsai égvényes vasas savanyú víz termé-
szettani tulajdonságai.

Ezen forrás hallható zörejjel és buzgással fakad, vize tiszta,
téltszó, erősen gyöngyöző, sénsavszagú, kellemes savanyú, égvé-
nyes, később kissé összehúzó ízű. Hőmérséklete $+10^{\circ}$ R. Arány-
súlya 1,0028. Nyitva levő edényben barnás pelyheket rak le, 's
fölületén csillámló hártácska képződik.

A' tarcsai égvényes vasas savanyú víz vegy-
tani alkatrészei:

Ezen gyógyvizet Macher tájorország (stíriai) orvos velette
vegybontás alá, 's talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből . . .	3,50
Szikkhalvagból . . .	3,70
Szénsavas szikélegből . . .	10,30
„ mész- és keserélegből . . .	12,00
„ vasélecsből . . .	0,60
Kovasav- és vonatanyagból . . .	0,40

Összesen . 30,50 szemert.

Szénsavból . . . 14, 7 k.hüvelyk.

Ezen vegybontásból világos, hogy a' szobani gyógyviz a'
leghatályosabb égvényes (szikéleges) vasas savanyú vizek közé
tartozik.

A' tarcsai égvényes vasas savanyú víz gyógy- javalatai.

Jótékony hatásának tanította a' tapasztalás a' szóbbani gyógy-
vizeket:

1. A' légutak, béleső és hűdéletművek takhártyáinak bántal-
maiban, idült hurut, nyálkás tüdővész, gyomor-bélnyálkásság, 's
ez által föltételezett gilisztásság, hűdhólyag, huruta 'stb ellen.

2. A' mirigyek 's nyírkrendszer dugulásaiban, görvélykórban.

3. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedéseiben, 's ezek
által föltételezett számtalan bajokban, aranyér, rásztkór, vízkór,
sárgaságban 'stb.

4. Ideg kórokban, névszerint a' görcsös bántalmakban.

5. Terméketlenségben 's havadzási rendetlenségekben.

6. Fövény- 's hűdkőkórban.

7. Nemes nedvek veszése, kora vagy nehéz szülések által
kifejtett alkotmányos gyöngeségben.

8. Fürdöképen használva az idült csúzos és köszvényes bántal-
mokban is kitűnő foganatú. — Végre

9. A' sülyben (scorbutus) szinte meglepő gyógyhatású.

4. A' szalatnyai égvényes vasas savanyú víz.

Magányrajz.

Kitaibel Pál, rövid tudósítás a' szalatnyai bor-(sós savanyú) vizről.
Pesten, 1802.

Paul Kitaibel, vorläufige Nachricht über das Szalatnyaer Mineral-
wasser. Pesth, 1802.

A' szalatnyai savanyú vizek Hont vármegyének azon kelle-
mes völgyében buzognak föl, mellyen a' Selmech folyó hullámai az
Ipoly vize felé hömpölyögnek. A' főforrás, mellynek vizét a' szom-
szédfalvak lakosai ital gyanánt használják, 's melly a' közel me-
gyékbe is elhordatik, Szalatnya helységtől $\frac{1}{4}$ órányira esik, 's
kevéssel távolabb Egegh, Szemeréd, és Horváti helységektől. A'
főforráson kívül még 3 nevezetesebb forrás, 's több apró létezik itten,
egymástól csekély távolságban. Ezen források vizei mind vegy-
mind természettani sajátságaikat tekintve igen hasonlítanak egymás-
hoz. Az itt megjelenő fürdővendégek elfogadására a' herczeg Ko-
háry által létrehozott épületek szolgálnak.

A' szalatnyai savanyú vizek természettani sajátosságai.

A' főforrás vize számtalan buborékokkal fakad, minélfogva mintegy forrani látszik, tökéletesen tiszta és színtelen, szaga Kítaibel szerint olyan, mint a' vas valamely savbani föleresztett oldatáé, igen kellemes savanyú és csipős. Hévmérséklete $+ 11, 5^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0034. A' forrást környező fakerítésre és kövekre czen viz vörös-barna üledéket rak le.

A' szalatnyai savanyú víz vegytani alkatrészei.

Vegybontás alá a' szóban ásványvizet *Kítaibel*, *Wehrle* selmeczi tanár, és *Tognio* Lajos vetették. *Wehrle* egy polgári fontban talált:

Kénavas szikélegből	2,984
„ mészélegből	0,650
Szíkhalvagból	3,720
Mészhaltvagból	0,202
Szénszavas könlegetből	0,523
„ szikélegből	0,951
„ keserőlegből	1,264
„ mészélegből	4,270
„ vasélecsből	0,008
Vilsavas timéleg és cselélegből	0,053
Eczetsavas szikélegből	0,738
Kovaföldből	0,033
Szénenyrtartalmú anyagból	0,052

Összesen . . . 15,448 szemert.

Szabad szénsavból . . . 22, 94 k. hüvelyk.

Légenyszeszből . . . 1, 53 „ „

Ezen vegybontásból kiváglik a' szóban ásványviz hatályossága's nagy jelentősége, kiviláglik továbbá, hogy honi ásványvizeink közül igen megközelíti a' bártfait, ujlublóit, ránkít; a' külföldiek közül pedig a' spaait és selterit.

A' szalatnyai savanyúvíz gyógyjavalatai.

E' vidék orvosai jótékony hatásának tapasztalák a' szalatnyai savanyú vizet a' következő betegségek ellen, u. m.

1. Az idült mellbajok, hurutok, kezdődő tüdővész ellen.
2. A' gyomor gyengesége 's nyálkássága, vagy tulságos sav-
képződése ellen.
3. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedései, daganatai,
's ezek eredményei: rászikór, bükór, aranyér 'stb. ellen.
4. Némelly ideges bajok, nevezetesen görcsök ellen.
5. A' húdútak betegségei, idült huruta 's fűvénykór ellen.
5. *A' nagyszáloki égvényes vasas savanyú vizek.*

A' nagyszáloki égvényes vasas savanyú vizek Szepes vármegyében, a' Kárpát aljában egy gyönyörű vadrogényes vidéken fakadnak granit talajból; Késmárktól 3 órányi távolságban, Nagyszálok (Gross-Schlagendorf) helység határán, 's már régi időtől fogva nagy hírben vannak. Terjedelmesebb használatnak azonban csak azóta örvendenek, mióta gróf Csáky István ő excellentiája a' mult század végén a' fürdő vendégek számára kényelmes épületeket hozott létre. Összesen 4 forrás van itt, két alsó és két felső, melly utolsók amazoktól mintegy 300 lépésnyi távolságra esnek.

A' nagyszáloki égvényes vasas savanyú vizek természetani sajátosságai.

Ezen savanyú vizek csendesesen, minden hallható zörej nélkül 's igen bőven ömölnek, jegecztiszták, állatszók, szintelenek, szagtalanok, 's felette kellemes savanyúcsipős ízűek. Hőmérsékletük $+ 7^{\circ}$ R. Aránysúlyok nincs meghatározva. Vöröses üledéket képeznek.

A' nagy-száloki savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Mennyileges vegybontás alá ezen nevezetes savanyú vizeket még senki sem vetette; minőleges vegybontás alá pedig többen, nevezetesen Crantz, Engel, Kitaibel, Tognio. Kitaibel következő alkatrészeket talált u. m.

Szikkhalvagot

Szénsavas szikéleget,

„ mészéleget,

„ vasélecszet és

olly nagy mennyiségű szabad szénsavat, hogy ennél fogva legerősh savanyú vizeink közé tartozik, melly gyakran az üvegeket is, ha jól bedugaszolvák, szétpattantja.

A' nagy-száloki savanyú vizek gyógyjavalatai.

Dr. Engel János Jakab Szepes vármegyének egykori főorvosa, hű megvigyázója volt ezen ásványvizek gyógyhatásának. Szerinté ezek idegésztő, nyálkametsző, vizeltető 's zsongitva oldozó hatással bírnak. Különösen pedig üdvös sikerűeknek tapasztalá azokat a' következő betegségekben:

1. A' kezdődő gümőkóros tüdővészben. Így szól nevezetesen: „Pluribus quoque phisicis (de phitisi incipiente loquor) ex tuberculoso pulmone laborantibus, aut alibi in renibus; mesenterio vel hepate scaturiginem purulentam habentibus, aquas has, cum et sine lactis connubio, non secus ac solteranas profuisse vidi.“

2. A' hasüregi zsigerek dugulásaiiban 's daganataiban.

3. Rászt- és méhkórban, akár a' hasüregi zsigerek dugulásaival legyenek szövethépzve, akár pedig a' nélkül.

4. A' vízkórban kitűnő vizeltető erejőknél fogva, szinte nevezetes gyógyhatást tanusítanak.

5. A' hűdéltnűvek idült bajaiban.

6. A' rátki és herleini égvényes vasas savanyú vizek.

Magányrajz.

S. Benkő, Tentamen aquae acidularis Rankensis in Inclito Comitatu Abaujváriensi sitae, theoretico-practicum. Cassoviae.

A' rátki és herleini égvényes vasas savanyú vizek Abaúj vármegyének sárosi határához közel, Kassától 4 órányi távolságban fakadnak a' hasonló helységek határain, egy kellemes erdős hegyektől környezett völgyben. A' vidék gyönyörű tekintete, egyesülve a' vizek kitűnő hatásával ide varázsolja a' szomszéd falvak és városok lakosait évenként, minélfogva a' rátki fürdő legkeresettebb fürdőink közé sorolathatik. Van pedig itt összesen négy, természet és vegytani sajátosságait tekintve egymáshoz nagyon hasonló forrás, kettő Ránk, kettő pedig Herlein helység határában, mellyek közönségesen rátki forrásoknak neveztetnek.

A' rátki égvényes vasas savanyú vizek természettani sajátosságai.

Ezen források vize tökéletesen tiszta és színtelen, 's csak akkor zavarodik meg kissé, midőn eső vagy zivatar közelgel, szaga

a' szénsavon kívül a' kőolajat is elárulja, de még sem kellemeetlen; kitünőbbé lesz ezen szag akkor, ha a' vizet nyitva levő edényben hagyjuk, hogy a' szénsav elszálljon, vagy pedig ha felforraljuk; ize kellemes savanyúcsipős, kissé összehúzó és kőolajnemű. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R. sárgás-barna üledéket képez, 's a' fürdők ruháit is illy színdre festi.

A' ráunki égvényes vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Ezen savanyú vizeket *Benkö*, *Kitaibel* és *Tognio* tanár vizsgálták meg vegytanilag. Kitaibel talált nagy mennyiségű szabad szénsavat, kőolajt, szénsavas vaséleccset, továbbá szénsavas és halvasavas sókat és földeket, 's ennél fogva a' leghatályosabb égvényes vasas savanyú vizeink közé sorolá.

A' ráunki égvényes vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Magasztaltatik ezen gyógyvizek hatása :

1. Az idült kútegekben.
2. A' takhártyák petyhüdttségével járó takarak 's fehérfolyásokban.
3. A' légső 's általában a' légzési életművek idült hurutában, kezdődő tüdővészben.
4. A' méhrendszer gyöngesége, rendetlen havadzás, terméketlenség és sápkór ellen.
5. Jeles oldozó hatásánál fogva a' pangások, dugulások, keményedések, aranyér 'stb. ellen.
6. Végre a' szalaggyiliszta ellen is számtalanszor üdvös hatásúnak tapasztaltattak.

7. A' kaboldi égvényes vasas savanyú vizek.

Kabold (Kobersdorf) mezőváros Sopron vármegye felső soproni járásában esik közel az osztrák határhoz 's kétféle égvényes vasas savanyú víz forrása van, mellyek egyike magában a' városban, másika pedig a' városhoz közel levő erdőben fakad; mindkét forrás vizét éltrendi tekintetből használják.

A'kaboldi savanyú vizek természettani tulajdonságai.

Mindkét forrás vize tiszta, szintelen, szagtalan, kellemes savanyú ízű. A' városi forrás hőmérséklete $+ 8,5^{\circ}$ R., midőn a' légé $+ 18^{\circ}$ R. volt, — az erdei forrásé pedig $+ 9^{\circ}$ R., midőn a' légé 17° R. találtatott. Az első forrás vizének aránysúlya 1,005, a' másodiké 1,003.

A'kaboldi savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Mind két forrás vizét jeles gyógyszerészünk *Würtzler Vilmos* vetette mennyiloges vegybontás alá 1830-ban 's talált egy polgári fontban :

	a' városi f.	az erdei forrás.
Kénsavas szikélegből . . .	1,0778.	„
„ mészélegből . . .	„	0,2400.
Szikhavagból . . .	1,1200.	0,1200.
Szénsavas szikélegből . . .	2,7704.	0,6688.
„ keserélegből . . .	2,6800.	1,1600.
Szénsavas mészélegből . . .	3,0125.	1,0339.
„ vasélecsből . . .	1,4766.	1,5152.
Kovaföldből és	} . . . 0,5600.	„
Növényi anyagokból		
Kovaföldből . . .	„	0,1200.
Veszteség . . .	0,2627.	0,1821.

összesen 12,9600. 5,0400. szem.

Szénsavból . . . 14,4184. 29,2288.k.hüv.

Minélfogva ezen igen nagy jelentőségű, égvényes vasas savanyú vizek.

Gyógyjavalatai : ezen égvényes vasas savanyú vizek nem térnek el más hasonnemű vizektől. -- Nevezetesebb égvényes vasas savanyú vizeink közé tartoznak még ezen megyében a' nagy-höffleini és

8. A' pecsenyédi (Pötsching) égvényes vasas savanyú viz.

Ezt 1800-ban Dr. *Hell* Sopron megyei főorvos, később pedig báró *Jaquin* híres bécsi tanár, vetette vegybontás alá. Ez utólso talált egy polgári fontban :

Kénsavas szikélegből	.	.	3,849.
Szikkhalvagból	.	.	0,300.
Keserélegből	.	.	0,230.
Szénsavas mészélegből	.	.	3,666.
„ vasélecsből	.	.	0,833.
Kovásvából	.	.	0,133.
összesen			9,011. szemert.
Szénsavból	.	.	29,75.k.hüvelyket.

9. A' borszéki égvényes vasas savanyú vizek.

A' borszéki savanyú víz, melly az erdélyi vizek királynéjának neveztetik 's kellemes ízénél fogva könnyen fölülmulja a' két magyarhaza savanyú vizeit, a' Székely határezredben, Gyergyó székben sűrű erdők között, egy regényes hegyligetben lakad, Gyergyótól 6, Marosvásárhelytől pedig 10 mértföldnyire. A' múlt század közepétől kezdve rendszeren használtatik, szomszédságában igen csinos és kényelmes fürdőépületek 's lakházak léteznek, minél fogva évenként igen számos részint beteg, részint egészséges vendégek látogatják. A' főforráson kívül van még itt több rendbeli összesen 9 forrás, mellyek közül a' fő *ivókút*on kívül legnevezetesebb a' fürdő gyanánt használtatni szokott *Lobogó* nevű forrás, amattól mintegy 300 lépésnyi távolságra, és a' *Sáros fürdő*, melly a' főforrástól balra esik 's nevét onnan nyerte, mivel feneke iszapos, sáros.

A' borszéki égvényes vasas savanyú víz természetani sajátosságai.

A' főforrás vize tiszta, színtelen, finom, kellemes szénsavzagú és igen kedves savanyúcsipős ízű, az ivás után rögtön felbőgőéseket okoz. Hőmérséklete $+ 8^{\circ}$ R. Ezen forrás igen bőven adja a' vizet, úgy hogy $\frac{1}{4}$ óra alatt 5000 palaczkot töltenek meg, mellyek Moldva- Oláh- Magyar- 's Osztrákországokba is elhordatnak. Sajnálni lehet, hogy ezen sok szénsavat tartalmazó savanyú vizet olly hasztalan vékony, kolbászalaku üvegekbe töltögetik, mellyeket ha jól bedugaszolnak, a' víz elpattantja, ha pedig csak inígy amígy dugják be, sokat veszít szénsav tartalmából 's kellemes ízéből. Kár a' Marienbadban 's más külföldi gyógyvizeknél szokott töltögetési és bedugaszolási módot nem követni! A' *Lobogó*

forrás vize is tiszta, szintelen, fulasztó szagú, csipős kedves savanyú ízű, + 7—8° R. hőmérsékletű.

A' borszéki égvényes vasas savanyú víz vegytani alkatrészei.

A' borszéki gyógyvizet *Bélteky és Patakyn* kívül a' *bécsi orvosi kar* is megvizsgálta vegytanilag 's talált egy polgári fontban :

Kénsavas szikélegből	. . .	1,75.
Szikkalvagból	. . .	0,69.
Szénsavas szikélegből	. . .	18,80.
„ keserélegből	. . .	12,52.
„ mészélegből	. . .	5,26.
„ vasélecsből	. . .	0,17.
Timföldből	. . .	0,87.
Kovaföldből	. . .	0,87.

összesen 40,89. szemert.

Szénsavból . . . 56,27. k.hüvelyket.

A' borszéki savanyú vizet jelenkorunk legelső hydrologusa *Vetter Ágoston* a' világhírű vichyi gyógyvizhez hasonlította.

A' borszéki égvényes vasas savanyú víz gyógyjavalatai.

A' borszéki savanyú víz olly nagy hírt nevet vívott ki magának gyógytekintetben, hogy az avatlanok által szinte panaceának hirdettetik. Legkitünőbb azonban gyógyhatása a'következő betegségekben u. m.

1. A' légzési életművek takhártyájának bántalmaiban, u. m. idült hurut, nyálkás.tüdővész, fulladozás, gümőkóros köhögésben.

2. A' női nemzőrészek bajaiban, nevezetesen: a' méh- és hüvely-takár vagy fehérfolyás, hősármekedés, termékellenségben.

3. A' húdkészítő életművek különféle betegségeiben, u. m. takár, nehéz viselés, huderötetés és fővénykórban.

4. A' gyomor és bélcsatorna rendetlen működéseiben, nyálkássága, csorvája ellen.

5. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedései, daganatai 's ezeken alapuló komorkór, rászikór, méhkór, aranyér, sárgaság, vízkór, makacs váltólázak ellen.

6. A' görvély- és angolkór, golyva és csecsemők aszalvány ellen.

7. A' csúz, és köszvény különféle kóralakai ellen.

8. Végre az idegbajok ellen, melyek a' képző élet szabálytalanságaiban gyökereznek, görcsök, szélhűdések, tébolyodás 'sib. ellen.

10. A' dombháti égvényes vasas savanyú viz.

A' dombháti égvényes vasas savanyú viz Erdélynek legerősebb égvényes vize, a' savanyú vizekkel felette bővelkedő radnai katonai kerületben buzog föl, Radna és Major helységek között, mindegyiktől $\frac{1}{2}$ órányi távolságra, a' Szamos partjától pedig 180 lépésnyire. Jeles fürdőházakkal díszleg, és számos kényelmes szálló szobákkal bír.

A' dombháti savanyú viz természettani sajátosságai.

Ezen savanyú viz egy domb kősziklás tetejéből 3 nyíláson buzog ki, egyébiránt tökéletesen tiszta, szintelen, kissé kénes szagú, mely szag esős időben inkább érezhető, savanyúcsipős ízű. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,0053.

A' dombháti égvényes vasas savanyú viz vegytani alkatrészei.

A' dombháti savanyú vizet *Bélteky* és *Pataky* vetették mennyileges vegybontás alá. Pataky egy polgári fontban talált:

Kénsavas szikélegből	2,400
Szikkhalvagból	7,200
Szénsavas szikélegből	25,600
„ keserélegből	5,100
„ mészélegből	11,200
„ vasélecsből	0,900
„ cselélecsből	0,300
Kovaföldből	0,100
Vonatanyagból	0,024

Összesen . 52,824 szemert

Szénsavból 46, 08 k. hűvelyk.

Ezen vegybontás után azon nevezetes eredménnyre jutunk, hogy a' szóbaní ásványviz meglepőleg hasonlít a' nassau herczegségben fakadó világhírű fachingeni gyógyvizhez, sőt ennél még

hatályosabb; mert a' szikhalvag egy fontnyi fachingeni vízben csak 4,3119 szemer, a' szénsavas szikéleg pedig 16,4383 szemer. És mind e' mellett a' fachingeni gyógyvíz fővárasunkban is árultatik, míg a' dombhátiak itt hirtelen hamva sincs. Helyben egyébiránt mind ital mind fürdőképen használtatik 's számos betegségek ellen bizonyítá üdvös hatását.

A' dombháti savanyú víz gyógyjavalatai.

Jótékony hatásának tapasztaltatott pedig a' dombháti savanyú víz:

1. A' légzési életművek és első utak hurutos bántalmaiban.
2. Fürdőképen használva a' csúzos és köszvényes szenvedelmekben.
3. Az idült kútegek, nevezetes recset, sömör és kosz ellen.
4. A' hasüregi zsigerek dugulásai, keményedései 's ezek által föltétezett aranyér², rászt- bükör 's méhkór ellen.
5. A' havadzási rendetlenségekben.
6. A' hűdútak petyhüdtsége, huruta 's fővénykóra ellen.
7. Az epés és rothasztó lázakban.

11. A' bodoki égvényes vasas savanyú víz.

Ezen nevezetes, Erdélyben legtöbb szikéleget tartalmazó gyógyvíz Szepsi székben, Bodok helységétől $\frac{1}{2}$ órányi távolságban fakad az Olt vize mentében, 's nemcsak helyben használtatik, hanem üvegekben is szétküldetik.

A' bodoki savanyú víz természettani sajátosságai.

Ezen víz tiszta, átlátszó, szintelen, finom savanyúvíz szagú 's kellemes savanyú, később égvényes ízű. Hőmérséklete $+ 10^0$ R. Aránysulya 1,00333.

A' bodoki savanyú víz vegytani alkatrészei.

Pataky és Bélték vetették ezen savanyú vizet is mennyileges vegybontás alá, 's az első talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből . . .	2,800
Szikhalvagból . . .	1,000
Szénsavas szikélegből . . .	29,000
„ keserélegből . . .	2,200

Szénsavas mészélegből	.	.	4,000
„ vasélecsből	.	.	0,028

Összesen . . . 39,028 szemert.

Szénsavból . . . 44, 028 k.hüvelyk.

Bélteky ezen gyógyvizet a' Némethon legelső égvényes savanyú vizéhez, t. i. a' bilini József-forráshoz hasonlította, melyben a' szilárd lótrészek 38,185 szemert képeznek, de a' szénsavas szikéleg mennyisége csak 22,732 szemer; a' szénsavé pedig 33, 58 k.hüvelyk, 's így ennél a' bodoki jóval hatályosabb.

A' bodoki égvényes vasas savanyú vizek gyógyjavalatai.

Ezen víz ugyan azon betegségekből használtatik 's javaltatik, melyeket a' borszékinél elősorolánk.

12. A' szentgyörgyi égvényes vasas savanyú víz.

Főnebb a' konyhasós savanyú vizek között említők, hogy a' radnai kerületben kebelezett Szent-györgy helység határán két forrás buzog föl, egyik a' helységben, 's arról mint konyhasós savanyú vizről már szoltunk, a' másik a' közel fekvő erdőben a' helységtől éjszakra mintegy 700 lépésnyire, egy köhalom déli oldalából csendesen ömledez. Ezen víz égvényes vasas savanyú víz, 's így ezen rovatba tartozik.

A' szentgyörgyi égvényes vasas savanyú-víz természetani sajátosságai.

Ezen víz színtelen, jegecztiszta, erősen gyöngyöző, szénsavas szagú, kellemes savanyúcsipős ízű. Hőmérséklete $+ 11^{\circ}$ R. Aránysúlya 1,006.

A' szentgyörgyi égvényes vasas savanyú víz vegytani alkatrészei.

Pataky ezen vízben következő alkatrészekre talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből	.	.	1,40
Szénsavas „	.	.	17,20
„ keserélegből	.	.	5,60
„ mészélegből	.	.	12,80

Szénsavas vasélecsből . . .	0,80
Kovaföldből . . .	0,20

Összesen . . .	38,00
Szénsavból . . .	40,96 k. hüvelyk.

Ezen vegybontásból világos, miként a' szóbani savanyú víz is a' leghatályosabb égvényes savanyú vizek közé tartozik.

A' szentgyörgyi égvényes savanyú víz gyógy-javalatai.

Ugyan azok, melyeket már ismételve elősorolánk, különösen magasztaltatik pedig:

1. A' görvélykórban. 2. Az angolkórban. 3. A' sápkórban. 4. A' havadzási rendetlenségekben. 5. A' gyöngeségen alapuló betegségekben.

13. A' jakabfalvi égvényes vasas savanyú vizek.

A' jakabfalvi savanyú víz szinte Erdélyben, Kászonyszékben fakad Jakabfalvától körülbelül egy órányi távolságban a' Borpatak folyócska partján, 's Erdélynek legerősebb égvényes savanyú vizei közé tartozik.

A' jakabfalvi égvényes vasas savanyú víz természetani sajátosságai.

Ezen víz szintelen, jegecztiszta, finom fullasztó szagú, élénk savanyú, de kellemes csipős ízű. Hőmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. Aránysúlya pedig 1,0027.

A' jakabfalvi savanyú víz vegytani alkatrészei.

Patakya a' szóbani gyógyvizben következő alkatrészekre talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből . . .	4,80
Szíkhalvagból . . .	1,80
Szénsavas szikélegből . . .	19,20
„ keserélegből . . .	3,20
„ mészélegből . . .	6,40
„ vasélecsből . . .	0,60
Kovaföldből . . .	0,20

Összesen . . .	36,20 szemert
Szénsavból . . .	48,00 k. küvelyk.

A' jakabfalvi savanyú viz gyógyjavalatai.

Miként az előadott vegybontás mutatja, ezen savanyú viz a' borszékihez igen nagyon hasonlít, 's ugyan azon bajokban javallatik, mellyeket amott elősorolánk.

Erdélynek tömérdek számú égvényes savanyú vizei vannak még az itten elősoroltakon kívül, de mellyek eddigelé vegybontva nincsenek, noha figyelmet érdemelnek, mindazáltal az itten előadottak mellett háttérbe szorulnak.

14. A' suliguli égvényes vasas savanyú viz.

Ezen, még a' mult század vége felé egészen ismeretlen, most pedig már feletle elhíresedett, 's hírét valóban meg is érdemlő savanyú vizünk Máramaros varmegye *Felső-Vissó* nevű falvának határán buzog fel, 's a' hasonnevű hegytől, mellynek aljában fakad, nyerte nevezetét. A' helységtől 5—6 órányi távolságra—lóláton—egy igen szűk, vad-regényes völgyben esvén, 's az út hozzá majdnem járhatlan *) levén, fürdőintézet itten még nem juthata létre, 's nehezen is fog valaha létesülhetni; de ezen veszteséget a' viz belső használata könnyen kipótolandja, ha azt el nem hanyagolandjuk, minthogy különben is olly sajátságokkal bír ezen gyógyviz, -- miként minden szénsavat és vasélecsot tartalmazó savanyú vizek -- mellyeknél fogva fürdőnek kevesbé alkalmas; a' melegítés alkalmával t. i. a' benne levő roppant mennyiségű szénsav elszáll, 's ennek következtében a' szénsav által föloldva tartatott vasélecs is lecsapódik, 's ekként két hatalmas tényezőtől fosztatik meg.

A' suliguli savanyú viz természetani sajátosságai.

Ezen gyógyviz nagy zúgással és pezsgéssel 's fehér habokat hányva fakad egy kőszikla két hüvelyknyi átmérőjű hasadékból, tökéletesen tiszta, szintelen, állászó, kőszéneg (hydrogenium carbonatum) szagú, igen kellemes savanyú, 's anuyira csipős ízű, hogy nagyobb pohárral alig lehet egy hajtásra kiüríteni. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R., midőn a' légé $+ 14^{\circ}$ R. volt. Aránysúlya nincs meghatározva.

A' suliguli savanyú viz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet *Kitaibel, Schusztér, Adler, Vozáry és Torosie-*

*) E' gyógyviz topographiai viszonyait bővebben olvashatni az Orvosi Tár IIIik folyamán IX. kötete 40—41ik lapján.

wicz, 's legújabbán *Tognio* tanár vizsgálták meg vegytanilag. *Torosiewicz* egy polgári fontban talált:

Szikkhalvagból	6,13
Ézsavas szikélegből	12,82
„ keserélegből	5,08
„ mészélegből	8,91
„ vas- és cselélecsből	0,41
Timföldből	0,01
Kovaföldből	1,27

Összesen . . . 34,63 szcmet.

Az itt előadott alkatrészekon kívül pedig *Tognio* tanár csekély mennyiségű kénsavas sókat és iblanyt is fedezett föl.

A' hatályos alkatrészek ezen nagy mennyiségéből eléggé kiviláglik a' szóbaní savanyú víz gyógyereje.

A' suliguli savanyú víz gyógyjavalatai.

Sajnálni lehet, hogy ezen hatályos gyógyvizünk eddigelé nem annyira gyógyczélokból, mint inkább csak gyönyörűségből, borral vegyítve frissítő ital gyanánt használtatott. Oldozó és zsongító alkatrészeiből egyébiránt gyógyjavalatai is kiviláglanak.

15. A' szaplóczai égvényes savanyú vizek.

Ezen gyógyvizek szinte Máramaros vármegyében buzognak fel a' szigeti járásban kebelezett *Szaplócz*a nevű helységtől egy órányira délre, erdőktől környezett vadregényes tájékon. Van pedig itten két forrás, egyik inkább keletre, alsóbb helyzetű, a' második attól nyugotra 40—50 lépésnyi távolságban 's magasabban van helyezve. *Tognio* tanár mind a' két forrást 1839-ben itt járta alkalmával nagyon elbanyagolt állapotban találta, mind a' mellett, hogy már 1783-ban *Palatini* főorvos „*Systhema aquarum mineralium Inc. Comitatus Máramarosiensis, quae occasione generalis visitationis inventae, et examinatae fuerunt, anno 1783*“ czimű kéziratában ezt nyilvánítja a' szóbaní gyógyvizekről: „*non satis aestimandum naturae beneficium*“ 's mind a' mellett, hogy a' tudós tanár úr az Orvosi Társban*) értekezvén Máramaros vármegye gyógyvizeiről, így nyilatkozik a' szóbaní egyik forrásról: *Én látam Cseh- és Némethon leghíresebb hasonnemű forrásait, de a' dolgot*

*) Lásd Orvosi Tár III. folyamát IX. köt. 23 lap.

nem nagyítom, azt állítván, hogy az első szaplonczai forrás, t. i. az alsó, mind azoknál előbb való. Valóban sajnálandó, hogy a' máramarosiak a' sóbányák művelése 's a' kukoricza termesztése mellett ennyire megfigyelkednek jeles gyógyvizeikről, melyek kereskedésbe juttatva ezeket és ezeket hozhajnának be évenként.

A' szaplonczai savanyú vizek természettani sajátosságai.

Az első vagy keleti $1\frac{1}{2}$ lábnyi széles és 3 lábnyi 's 4 hüvelyknyi mélységű forrásban a' víz fehérlő és zavarosnak látszik, folytonosan nagy buborékokat ereget, szaga nyilván a' kőolajat árulja el, ize élénk savanyú és sóségvényes. Hévmérséklete $+9^{\circ}$ R., midőn a' légé $+18^{\circ}$ R. volt. Aránysúlya 1,020. A' forrás belső falaira fehérlő réteg rakodik. A' második forrásban szinte számos buborékokkal csörtet ki a' víz, mely tisztább mint az elsőben, élénkebb savanyú, de kevésbé sós-égvényes, 's kifolyásában, miként a' forrásban nagy mennyiségű vas rozsdás üledéket képez.

A' szaplonczai savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Tognio tanár vizsgálata szerint az alsó vagy keleti forrásban következő alkatrészek találtnak:

Szabad szénsav nagy mennyiségben,

Szénsavas mészéleg,

„ keseréleg,

Ketted szénsavas szikéleg roppant mennyiségű.

Adler gyógyszerész szerint 75 szemer egy polgári fontban.

Szikhalvag,

Iblany,

Kovasár, és

Kőolaj. —

A' felső vagy nyugoti forrásban pedig ugyan ezen alkatrészek találtnak, csak hogy kisebb mennyiségben, 's ezeken kívül nevezetes mennyiségű szénsavas vasélecs.

A' szaplonczai savanyú vizek gyógyjavalatai.

A' szaplonczai savanyú vizeket a' máramarosi főorvosok a'

n. méltóságú m. kir. helytartó tanácsához intézett tudósításaik szerint jótékony hatásúnak tapasztalák:

1. Az emésztési rendellenések, gyomor-nyálkásság, gyomorfégés, rendetlen székelések ellen.

2. Az altesti pangások, máj- lépdaganatok, keményedések, sárgaság, aranyér ellen.

3. A' csúzos és köszvényes szepvedelmekben, szaggatások, izmeredtségek, zsugorodások 's lerakódások ellen.

4. A' görvély és angolkórban.

5. A' megrögzött kútegek és fekélyek ellen.

6. Számos, főleg altesti hibákon alapuló idegkórok, rásztméhkór, szélhűdések és bénulások ellen.

7. A' takárok és bujasenyves fájdalemak ellen.

16. *A' viski földes égvényes vasas savanyú vizek.*

Máramarosnak *Visk* nevezetű m. városa nagy kiterjedésű határán több rendbeli ásványos vizek fakadnak; *Tognio* tanár az Orvosi Társban (III. folyt. IX. köt.) értekezvén e' megye gyógyvizeiről 13-at ismertet meg. Mi itt csak az első rangú gyógyvizeink rovatába tartozókról szölandunk és ezek: az úgynevezett *várhegyi főforrás*, a' *sajani külső és sajani belső forrás*, melyek mind a' földes égvényes vasas savanyú vizek közé számítandók.

A' várhegyi főforrás Visktől napkeletre egy órányira fakad az úgynevezett várhegynök kellő derekán. A' sajani források pedig a' várostól napnyúgotra $\frac{3}{4}$ órányira, egy kies és erdős völgyben.

Természettani sajátosságai ezen gyógyvizeknek.

A' várhegyi főforrás vize tökéletesen tiszta, színtelen, szagtalan, kellemes savanyú, később érczes összehúzó ízű. Hévmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. midőn a' levegőé $+ 15^{\circ}$ R. volt. Aránysúlya 1,013. Kifolyásánál vereses rozsdás üledéket rak le. A' sajani források vize hasonló sajátosságokkal bír, de inkább sós ízű. Hévmérsékletök $+ 13^{\circ}$ R., midőn a' légé $+ 19^{\circ}$ R. volt. Aránysúlyok pedig 1,020.

A' szóbaní gyógyvizek vegytani alkatrészei.

A' várhegyi főforrás vizét *Tognio* tanár vegybontás alá vetvén talált benne:

Szénsavas szikéleget,
 Szénsavas keseréleget
 „ mészéleget
 „ vasélecsset nagy mennyiségűt,
 Szikhalvagot és
 Kénsavas szikéleget keveset,
 Kovasavat 's
 Iblany nyomdokait.

A' sajani források vizeiben ugyan ezen alkatrészek találtatnak, de ezekben nagyobb mennyiségű a' szénsavas szikéleg és szikhalvag, kevesebb a' vas és az iblany.

A' viski földes égvényes vasas savanyú vizek
 gyógyjavalatai.

Az imént tárgyalt savanyú vizek zsongítva oldozó hatásáról *Tognio* vegybontásai után kételkedni nem lehet; igazolják ezt a' gyógytapasztalati adatok is, mellyeket ezen divalban levő gyógyvizekről a' megye főorvosai a' n. mélt. nagy. kir. helytartó tanácsához intézett tudósításokban kifejtgetének. Ezek szerint sikerrel használtatnak azok következő betegségekben:

1. A' gyomor 's bélső rendetlen működése, hibás emésztés, étvágy hiány, zaha, bűfögések, fölfuvódások, gyomorgörcs ellen.

2. Az alhasi zsigerek, máj- lép- 's verőczer rendszerbeni pangások, dugulások ellen.

3. A' takhártyák petyhüdségén alapuló bántalmai, idült hurut, nyálkás kezdődő tüdővész, fehérfolyás, takár 'stb. ellen.

4. A' tengélet csüggedése által föltételelt senyvek, sápkór, angol- és görvélykór 's ezek eredményei u. m. izdagok, zsugorodások ellen fürdöképen használva.

5. A' nemző részek némelly bántalmai, méhkór, férfúi lehetetlenség, ondófolyás ellen.

6. Némelly idegkórok, millyenek a' vérhiányos állapotával szövetkezett vidtáncz, fejfájás, szédelgés, rásztkór, szélhűdés ellen.

7. A' súlyos betegségek, nemes nedvnek vesztesége által előidézett gyüngeség ellen.

17. A' batizai égvényes vasas savanyú vizek.

Ezen gyógyvizek is az ásványvizekkel bővelkedő Máramaros megyében buzognak fel a' felső járási *Baticza* nevű helység határára. Van pedig itt 3 rendbeli forrás, mellyek következőleg nevezetnek: a) *Baticzai fűrészi savanyú viz.* b) *Pokura.* c) *Székuli* nevezetű viz, melly a' szomszéd hasonnemű hegytől vette nevezetét. Mindhárom forrás a' legjelesebb földes égvényes vasassavanyú vizek közé tartozik, a' *Pokura* nevezetű pedig nevezetes mennyiségű konyhasót is tartalmaz.

A' batizai égvényes vasas savanyú vizek természetani sajátosságai.

Ezen savanyú vizek tökéletesen tiszták, színtelenek, szagtalanok, kellemes savanyúcsipős égvényes ízűek, borral vegyítve erősen pezsgenek. Hőmérsékletök 's aránysúlyok nincs meghatározva.

A' batizai égvényes vasas savanyú vizek vegytani alkatrészei.

Tognio tanár ezen vizek közül a' székuli nevezetű legjelesebb savanyú vizet vizsgálá meg, 's következő alkatrészeket talált u. m.

Szénsavas szikéleget nagy mennyiségűt,

„ keseréleget „

„ mészéleget „

„ vasélecszet jelentéyes mennyiségűt,

Kénsavaas szikéleget, és

Szikhavagot keveset, végre

Tim- és kovaföldet.

A' batizai égvényes vasassavanyú vizek gyógyjavalatai.

Az imént előadott alkatrészekből világos, miként ezen gyógyvizek oldozó, zsongító és savakat absorbeáló gyógyerővel bírnak, 's ennél fogva mindenütt javallvák, hol füladatunk zsongítva oldozni és savakat absorbeáltatni.

18. A' bocskó-rahói földes égvényes vasas iblanyos savanyú viz.

Máramaros Bocskó-rahó nevű helysége határára huzog fel

ezen figyelmünket teljes mértékben megérdemlő gyógyviz, mellynek létezéséről szinte csak *Tognio* tanár fürkészetei után tudunk valamit. Ő ezen gyógyvizben következő alkatrészeket talált, u. m.

Szénsavas szikéleget, nagy mennyiségűt,
 „ keseréleget,
 „ mészéleget,
 „ vasélecsset, szinte nagy mennyiségűt,
 „ cselélecsset
 Szikhalvagot csekély mennyiségűt,
 Kénsavas szikéleget, csekély mennyiségűt,
 Szikiblagot nevezetes mennyiségűt,
 Kovaföldet.

Ezek után kételkedni nem lehet, miként ezen savanyú viz is első rangú gyógyvizeink rovátába sorolandó, 's csak fájlni kell, hogy eddigelé használatlanul maradt.

Gyógyjavalatait mi illeti, az más hasonnemű már sokszor érintett ásványvizeinkétől nem különbözik.

19. A' kvasznii konyhasós égvényes vasas iblanyos savanyú viz.

Kvaszni helységnek ugyancsak Máramarosban *Maszlokrut* nevezetű völgyében fakad ezen savanyú viz, melly szinte a' legnemesebb 's vassal igen bővelkedő gyógyvizek közé tartozik. Alkatrészei *Tognio* tanár szerint:

Szénsavas szikéleg, nagy mennyiségű,
 „ vasélecs szinte nagy mennyiségű,
 „ mész- és keseréleg,
 Szikhalvag, nevezetes mennyiségű,
 Iblany,
 Kovaföld.

Gyógyjavalatai ugyan azok, mellyeket más hasonnemű vizeknél elősorolánk.

20. A' borkúti konyhasós, égvényes, vasas iblanyos savanyú viz.

Máramaros megyének *Borkút* (oroszul *Kvassi*) nevű helysége határán kétrendbeli forrás buzog föl, mellyek egyike felső,

másika *alsó* savanyú víznek neveztetik. Tognio tanár mindkét forrás vizét megvizsgálá, 's mindkettőt igen jeles konyhasós, égvényes, vasas, iblanyos savanyú víznek találá, azon különbséggel, hogy az alsó forrásban kevesebb a' szénsavas szikéleg, mint a' felsőben, de több a' szénsavas vasélecs, és az iblany.

* * *

Ezen szénsavas víz gyógyjavalatai ugyanazok, mik már többször előadattak.

V. Első rangú égvényes (szikéleges) gyógyvizek.

Égvényes vagy szikéleges gyógyvizeknek azon ásványvizek nevezetnek, melyeknek alkatrészeik között a' szénsavas szikéleg túlnyomó mennyiségű. Ezen vizek tiszták, szagtalanok, igen ritkán kissé könkéne szagúak, továbbá lúgizűek (a' szikéleges hév-vizek) vagy csipős, frissítő, sőt a' többi alkatrészek szerint kissé sós, kesernyés vasas ízűek. Vegytani ellenhatásuk mindig égvényes, míhelyt szénsavas túlnyomó mennyiségűk olillant.

Az égvényes ásványvizek gyógyhatása.

Az égvényes ásványvizek legnagyobb fontosságú 's leghatályosabb gyógyszerek, a' hasüregi életművek működéseinek megzavarásából eredő legkülönbélebb alakú betegségek ellen, melyek, a' vér- és nyirkedényekben történő körforgás megháborításából, a' belek gílisztaképű mozgása, meggyöngítése, vagy meggátlásából, a' hibás elválasztás és lassú fölszívásból, zsigerrekedések, duglások, 's keményedésekkel keletkeznek.

Magyarország el van ismerve a' tudományos világ által ezen nagy jelentőségű szikéleges vizek hazájának; mert bár világhírűek a' Csehországban létező bilini, ferencz, máriafüredi 'stb. égvényes vizek, mindazonáltal Csehországot hazánk az égvényes vizeknek mind számát, mind erejét tekintve, jóval túlhaladja; sőt bátran állíthatjuk, hogy az egész ismeretes világban nincsenek olly erős égvényes vizek, millenyek hazánkban találhatnának (péld. a' czigekai, szaploneczai 'stb.) És fájdalom, mind ezen elismerés daczára sem mehattünk még annyira, hogy ezen nevezetes gyógyvizek csak kissé jelentélyes kereskedelmi czikké válhattak volna. Kerülnek ugyan külföldre is némelly égvényes vizeink, mint például a' borszéki, 's talán már a' czigekai is, melly fővárosunkban már egy pár év óta minden ásványvíz kereskedésben kapható, de — quid hoc ad tantam sitim?! Ez valóban csak alphája, csak vékony kez-

deménye egy ohajtva várt, 's talán már nem sokára elközelgetendő szebb jövődönck.

Értekezösünk folyamatában már igen számos szikéleges vizeket tárgyalánk, részint a' hévvizek rovatában (Lippik, Toposzkó, Buda,), részint pedig 's legnagyobb számmal a' savanyú vizek fejezetében. Hátra van még, hogy a' többi, az eddigelé előadott rovatokban nem tárgyalt szikéleges gyógyvizeket vegyük taglalás alá. Ilyenek:

1. A' czigelkai égvényes gyógyvizek.

Magányrajz.

Saározy József, Czigelka ásványos vize. Természettani 's orvosi tekintetben. A' magyar orvosok 's természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartatott VIIik nagygyűlése alkalmával szerkeszté Eperjesen. 1846.

Czigelka helység Sáros vármegye székcsoi járásában esik, közel a' gácsországi határvonalhoz, egy szűk 's magas hegyektől környezett völgyben, 's a' gáboltói urodalomhoz tartozik. Ezen helység sovány, 's csak zabot és árpat termő földéből több rendbeli források buznognak fel, mellyek közül itt csak a' *Tognio Lajos* tanár emlékére *Lajos forrásnak* nevezett gyógyvizet tárgyalandjuk. Fakad ezen forrás a' Gács- és Magyarország határán elvonuló *Buszó* hegyaljában, 1200 l. magasságban a' tenger színe fölött, 's az átellenben emelkedő *Laczkova* hegytől egy szilaj, záporok alkalmával kiáradásokat képező patak által választatik el. Ezen nevezetes forrás 1838-ban fedeztetett föl Dr. Saározy által, ki a' tisztátalan pocsolyát, hogy vize gyógyczelokra alkalmaztathassék, 1839ben kiásatá, kiílesztetá, mikor is egy □ ölnyi aknára akadtak, melly tele volt gerendákkal, növényekkel, szalmával és csonatokkal. Ezen szeméttől megtisztítatván az akna, egyszersmind fából készült falazat és fődéllel láttatott el, 's vize azóta, kezdetben csak *Tognio* által neki biztatott Dr. Saározy, később pedig több orvosok által is a' legfényesebb eredményekkel használtatik.

A' czigelkai Lajos-forrás természettani
sajátságai.

Az eléggé gazdag, nevezetesen 24 óra alatt 60—80 köbláb-

nyi vizet adó forrás vize jegyeczisztja, az aknában szürkéből kékesbe játszik, 's üledéket képez, pohárba meritve pedig tiszta, 's kissé tejedző. Ize kellemes hűsítő, szurdaló, szomjúságot okozó, minélfogva az ivásra ingerli az embert. Szaga nincs. Hőmérséklete $+ 5^{\circ}$ R., midőn a' lége $+ 15^{\circ}$ R. volt.

A' czigelkai Lajos-forrás vegytani alkatrészei.

Ezen nevezetes gyógyvizet Tognio Lajos vetette minőleges vegybontás alá, 's következő alkatrészeket talált:

Szénsavas szikéleget, roppant mennyiségűt,

„ mészéleget

„ keseréleget

„ vasélecsot keveset,

Szikhalvagot

Szikiblagot

Szikbűzeget

Kénsavas szikéleget igen keveset,

Kovaföldet, 's nagy mennyiségű,

Szabad szénsavat.

Dr. Saárosy szerint a'szénsavas szikéleg mennyisége egy polgári fontban 140 szemert tesz, 's e' szerint a' külföld legnevezetesebb égvényes vizei távolról sem közelitnek hozzá, 's o' tekintetben kétség kívül leggazdagabb gyógyviz az egész ismeretes világon.

A' czigelkai Lajos-forrás gyógyjavalatai.

D. Saárosy, kinek tapasztalataira úgyszólván egyedül hivatkozhatunk biztosan, 6 év lefolya alatt a' legfényesebb eredményyel alkalmazá ezen gyógyvizet:

1. A' mellbetegségeken, nevezetesen az idült hurut, gümöktől eredő köhögés, vérpökés, vérhányás, és a' mellvizkórban. Az olly idült hurutban, mellynél a' tüdővész kifejlődésétől lehet tartani, már néhány hét alatt meglepő eredményt idéz elő a' czigelkai víz belső használata.

2. A' hasüregi zsigerek bajaiban, nevezetesen pedig a' gyomor hiányos működése, lomha, tökéletlen emésztés, savképződés, nyálkútságban, székrekedés, dugulások, máj, hasnyál, 's fodormirigyek keményedései, 's ezek által föltételezett aranyér, sárgaságban 'sib.

3. A' húdéletművek számos bántalmaiban, nevezetesen pedig

az idült holyaghurut, húdtarthatlanság, vese- és holyagkövek 's fővény képződés ellen.

4. A' nemi működés zavaraiiban, millyenek a' havvdzás rendellenisége, hősámrekedés, szövetkezve a' méh- és petefészkek daganataival, tömeményeivel.

5. A' hasüregi idegek elhanyagolt állapotában, fejlődő rást-méh- 's komorkóiban és görcsökben.

6. A' köszvényes betvegy kiirtására.

Ezen gyógyvizből a' mellbetegeknek naponként legfőlebb 4 pohárral lehet elfogyasztani, míg a' hasüregi bántalmakkal küzdők 8—10—13 pohárra is fölvihetik a' napi adagot.

A' czigellkai ásványvizhez hasonló gyógyvizek vannak még Sáros vármegyében Tognio tanár szerint *Dubován*, *Niklován* és *Radomán*. Dubova és Niklova helységek a' makoviczi járásban vannak, közel a' gácsországi határvonalhoz, 's ugyancsak a' makoviczi urodalomhoz tartoznak. Radoma pedig a' tapolyi járásban esik, Eperjestől keletéjszakra 4 mértföldnyi távolságra.

2. A' Fertő tava.

Hazánk ezen második nagyságú tavának vize szinte az égvényes ásványvizek szerkezetével bir, és Sopron vármegyében *Rusztan* valóban fürdőképen használtatik is. Ezen tó vize a' forró nyári napokban 18°—20° R. mérsékletű.

Vegybontás alá vettetvén ezen viz *Sigmund* és *Würtzler* által, következő alkatrészek fedeztettek fel benne, u. m.

	Sigmund	Würtzler szerint
Kénsavas szikéleg	1,810	2,4208
Szikhavag	1,002	1,1200
Keserhavag	0,209	0,1350
Mészhavag	0,090	0,0188
Szénsavas szikéleg	4,070	3,7227
„ keseréleg	1,820	1,4000
„ mészéleg	0,165	0,2069
Kovaföld	0,019	0,2400
Timföld	0,120	—
Vasélecs	nyomai	—
Növényi anyag	0,225	—
Veszteség	—	0,3758
Összesen	9,530	8,6400 szemer.

Ezen vegybontásokból látni való, hogy e' tó vizében a' hatályos alkatrészek mennyisége olly nevezetes, mint akár hány külföldi nagy nevű égvényes ásványvizben; 's hogy ennélfogva az valóban terjedelmes gyógyhasználatra érdemes. Tognio tanár a' tengerfürdők gyenge helyettesül ajánlja ezen tó vizét; miként

3. A' *paličsi* tó,

Szinte jelentélyes mennyiségű szikéleget tartalmazó vizét is, melly Bács vármegyében *Szabadka* városhoz közel esik, de melly eddigelé tudtunkra gyógyczélokra nem alkalmaztatott, noha számos bajokban, — görvélyes bántalmak 's kútegekben — a' legüdvösebb sikerre biztosan lehetne száímtani.

VI. Első rangú keserű vizeink.

Keserű vizeknek azon ásványvizek neveztetnek, mellyek túlnyomó mennyiségű kénsavas szikéleget (Glaubersót) és kénsavas keseréleget (keserű sót) tartalmaznak. Ezen vizek tiszták, színtelenek, keserű vagy kesernyés, 's részint igen kellemetlen ízűek; a' szénsavdúsak kedvesebbek e' tekintetben (milly kellemes ízű például a' máriafüredi keresztforrás vize?). Szállékony lótrészeik a' légköri lég, szénsav, 's néha a' könkénegszesz nyomdokai. Világhírű keserű vizek a' külföldiek közül a' máriafüredi (38 szemer kénsavas szikéleggel), a' pülnei (123 szemer kénsavas szikéleggel 's 93 szemer kénsavas keseréleggel), a' saidschützi (84 szemer kénsavas keseréleggel, és 46 szemer kénsavas szikéleggel), a' sedliczi (104 szemer kénsavas keseréleggel), a' ferenczfüredi Éger mellett (12—24—25—26 szemer kénsavas szikéleggel).

A' keserű vizek gyógyhatása.

Első 's legkitünőbb hatást gyakorolnak a' keserű vizek a' bélhúzáma, mellynek gilisztaképű mozgásait szaporított nyálka elválasztás közben hatályosan előmozdítják, 's ennélfogva hashajtók, továbbá nagy mértékben csökkentik a' vérképződékenységet, 's ennélfogva igen alkalmasak az altesti edényekben létrejött visszeres pangások elszélesztésére, főleg midőn általános izgatottsági állapottal csatlakozvák; képesek ezenkül a' torpiditás némelly nemeit, mellyek az idült elteltségeket kísérik, hűvösítve oldozó hatásuk által eltávolítani, úgy hogy ilyenkor, erősítő szer gyanánt látszanak hatni, néha különben a' rendes állapot határain belől mindenha gyöngítő, izgatottságot csökkentő 's a' rostokat ernyesztő szer gyanánt tekintendők.

Az ilyen keserű vizek hazánkban nem nagy számúak, minélfogva évenként ezereket, meg ezereket adunk ki a' pülnei, marienbadi 'stb. külföldi gyógyvizekért, de mind a' mellett van annyi keserű vizünk, hogy a' külföldieket bizvást nélkülözhetnők, ha a' ho-

nunkban létezőket el nem hanyagolnók. Említésre méltó keserű vizeink pedig a' következők.

1. Az esztergami keservizek.

A' Magyarhonban találató keservizek közt legnagyobb figyelmet érdemelnek az esztergamiak, mellyek *Kis-Léva* táján és a' *Szent-Tamás* hegyen számos helyeken buzognak, vagy helyesebben szólva, szivárognak ki. Ezen vizek, miután *Winterl*, *Schmidt*, *Kramolini*, *Kitaibel*, 's *Tognio* által is megvizsgáltattak, 's a' pülnei, saidschützi és sedlitz-i keserű vizek tökéletes pótszere gyanánt elismertettek, kereskedésbe kezdettek jöni a' jelen század elején, 's az érseki keletű kereszttel ellátott üvegekben árultattak, de mint-hogy egyszerre nem ömlött zápor gyanánt az ezen vízzeli kereskedésből a' jövedelem és nyereség, az egész vállalat ismét dugába dőlt, úgy, hogy jelenleg Budapesten sem lehet esztergami keserű vizet kapni, a' gőzhajók által tetemesen megkönnyített közlekedés mellett sem. Ha ezen keserű vizek egy értelmes, hozzánk egy pinczéval lesétáló cseh birtokába jutnának, az egypár évtized alatt kétségtől millionairrá lenne átalak, de a' magyar buzát és bort, legfőlebb még, repczét természet, sertést és birkát tenyészt, más iparágról gondolkodni sem tud, pedig a' jelen mostoha időkben bizony felférne ránk a' jótékony természet adta kíneselek lehetséges felhasználása is. — Azonban a' derék *Schulszky József*, esztergami gyógyszerész, ki a' szóban keserű vizek ügyét legújabbban föl fogta, jogosít bennünket azon reménységre, hogy nem sokára szébb korszak derülend ezen gyógyvizekre. Ő t. i. sajátjává tette azon *Szent-Tamás* hegyén létező házat, mellynek pinczéjében a' legtöményebb keserű viz van, 's a' mult évben már sajátos üvegeket is rendelt e' keserű víz számára, azt minélelőbb, talán még ez év folytában kereskedésbe juttatandó. Én az esztergami keserű vizek viszonyai megvizsgálása végett tett kirándulásom alkalmával *Schulszky* úr szíveségéből megvizsgálám a' szóban pinczét is; az a' *Szent-Tamás* hegynek éjszakra néző oldalában létezik, mintegy 10—12 ölnyi hosszúságú lehet, 's a' legvégső zugában létező kivájlásban gyülekezik össze lassanként a' pincze agyagfalából és boltozatából kiszívárgó igen tömény keserű víz, apró, 's minden oldalról a' forrás felé lejtősen futó medrecskében oda vezetettve; láthatók ezen pincze falain a' kivirágzó keserű só apró jégei is. Minthogy pedig a' keserű viz ekként történő összegyülekezőse igen

lassan halad, Schulszky úr minden irányban ásátásokat tett, egy talán gazdagabb ér. fölfedezése 's megnyitása végett, 's habár ez eddigelé nem sikerült is, mindazáltal alapos reménység lehet hozzá, ezen keserű sőt olly bőven tartalmazó hegyben, mi valóban nagyon is ohajtandó volna, mert a' most összegyülekező keserű víz mennyiségét magok az esztergami lakosok is elfogyaszlják jelenleg, sőt talán nem elég szükségük fedezésére. Ez azon pincze, melyről a' Kitaibel Hydrographiájában az 54ik lapon van emlékezet, hol ez mondatik: *Copiosissimum salem amarum continet aqua in cellario nominatae viduae (i. i. sutoris Ferdinandi Penka), quod in facie montis Sancti Thomae septemtrionem spectante situm in solo argillaceo sudat aquam, quae in scrobem colligitur, sed adeo lente, ut scrobs urnae circiter capax, vix ante bimestre repleatur.* Most ugyan hamarabb megtelik, de valószínűleg a' Schulszky úr által eszközölt ásátások következtében.

A' Schulszkyféle keserű víz természetisajátosságai.

Ezen keserű víz tökéletesen tiszta és szintelen, kissé ágyagszagú; keserű ízű, mint a' keserűső, igen kemény oldatú. Hőmérséklete $+ 9^{\circ}$ R. Üledéket huzamos ideig tartás után sem képez.

A' Schulszkyféle keserű víz vegytanialkatrészei.

Ezen vízben Schmidt szerint *) kövelkező alkatrészek találtak:

Kénsavas keseréleghől	.	.	718,0
„ mészéleghől	.	.	2,0
Szénsavas keseréleghől	.	.	23,0
összesen	.	.	743,0 szemer.

A' kis-lévai keserű vízben pedig szinte Schmidt**) szerint

van:

Kénsavas keseréleghől	.	.	359,00
„ mészéleghől	.	.	2,00
Szénsavas keseréleghől	.	.	11,50
összesen	.	.	372,50 szemer.

Nagyon ohajtandó volna, hogy ezen, szinte hitelt fölmúló

*) L. Vetter, Handbuch der Heilquellenlehre. II. Band, 712 l. és Koch, Die Mineralquellen des gesammten oesterreichischen Kaiserstaates, Wien. 1845. I. 361.

**) L. Orv. Tár. IX. kötet 234 l. 1833.

vegybontások újabbak által igazoltatnának, vagy megigazíttatnának. Egyébiránt az semmi kétséget nem szenved, hogy az esztergami keserű vizekben az alkatrészek mennyiségi aránya nem állandó, mi azonban semmit sem von le becsükből, mert a' csehországi keserű vizek is alá vannak ezen változandóságnak vetve, 's legfőlebb is csak azon körülményt szűli, hogy adagát nem lehet egyszer mindenkorra meghatározni. — A' Schulszkyféle keservizekből nálam 's más egyéneknél, kiken azt megkísértettem, 4—8 obonnyi elégséges volt lágy székelést előidézni. A' Schulszky úr keservizéhez szinte hasonló töménységűt találtam *Heischmann* úr pinczejében; 's eknél jóval föleresztettebbet *Barbeck* sörmérő pinczejében, mely Schulszky úrtól körülbelül csak 100 lépésnyire esik. Ez utolsóban a' forrás igen gazdag, ha kimeríttetik, csakhamar ismét megtelik; vize mondhatni legalább a' forrásnál, kellemes ízű, 's csak utólag veszi észre az ember, hogy keserű ízű. Lágy székeléseket 16—20 obonnyi mennyiség képes előidézni. Ezt a' legfinnyásabb 's legelkényeztetettebb nő is undor nélkül használhatja. — Egyébiránt többektől hallám Esztergamban, hogy Szent Tamás hegyén alig van olly pincze, melyben keserű vizet ne lehetne találni.

Figyelemre méltó keservizeink vannak még:

Komárom vármegyében *Kis Tagyos*;

Baranya vármegyében *Nagy Harsány*;

Pest vármegyében *Bia*, 's Budaörshez tartozó *Csik* nevezetű puszta.

Torontál vármegyében pedig *Ivándá* helység határain.

2. A' laszinai szénsavdús keserviz.

A' laszinai szénsavdús, nagy mennyiségű glaubersót tartalmazó keserű viz, a' horvátországi katonai első végezred kerületében létezik, Károlyvárostól (Carlsstadt) öt órányi távolságra. Ezen keserviz bár eddigelé érdemelt hírré nem vergődhetett, a' legnagyobb figyelemre méltó, mert a' világhírű marienbadi forrásoknak, különösen pedig a' Kereszt-, és Ferdinándforrásoknak valószínű pótszerűül szolgálhat. Mind a' marienbadi, mind a' laszinai forrásokban t. i. túlnyomó és jellemző alkatrészek a' glauber-só és szikhalvag vagy konyhasó.

Ezen laszinai keservizet *Gurth* gyógyszerész vetette nyilvánleges vegybontás alá 's talált egy polgári fontban ;

Kénsavas szikélegből	. . .	18,51.
Kénsavas keserélegből	. . .	1,81.
Szikkhalvagból	. . .	10,36.
Szénsavas mészélegből	. . .	5,29.
„ vasélecsből	. . .	0,13.
Vonatanyagból	. . .	0,37.

összesen 36,77. szemert.

Szénsavból . . . 56,88. k. hüv.

Ezen vegybontás eredménye után ki kételkednék e' glaubersós víz nagy hatályosságáról, melyet bizonyára mind azon altesti rendtelenségekből eredő számos kóralakokban, üdvös hatással alkalmazhatandunk, melyek ellen a' híres marienbadi gyógyvizet mindennap a' legszebb eredményekkel rendelni szoktuk.

3. A' kis-czégi keserviz.

A' kis-czégi keserviz Erdélyben, Kolozsvármegyében jő napfényre, Kis-Czég nevű falu szomszédságában, mely Tordától mintegy 4 mértföldnyire esik, a' Mezőség nevezetű vidéken.

Ezen víz sárgás színű, szagtalan, sós-keserű ízű. Hévmérséklete + 9° R. Aránysúlya 1,008.

E' nevezetes keservizet mind *Bélteky* mind *Pataky* megvizsgálák 's ez utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas szikélegből (Glaubersóból)	. . .	105,60.
„ keserélegből	. . .	24,00.
Szikkhalvagból	. . .	10,80.
Szénsavas keserélegből	. . .	2,00.
„ mészélegből	. . .	1,20.
Vonatanyagból	. . .	0,80.
Tímföldből	. . .	0,80.

összesen 145,20. szem.

Szénsavból . . . 2,40. k. hüv.

Ezen vegyontás szerint a' kis-czégi keserviz leginkább hasonlít a' püliaihoz, melynek szinte túlnyomó 's jellemző alkatrészei a' glaubersó és a' keserűs.

Gyógyjavalatai ezen víznek az előadottakból kivilágnak.

4. Az ölvesi keserviz.

Az ölvesi keserviz szinte Erdélyországban, 's Kolozsmegyében fakad, az imént tárgyalt Kis-Czégtől csak félórányi távol-

ságra. Ezen víz szintelen és szagtalan, élénk keserű ízű. Hőmérséklete $+ 10^{\circ}$ R.

Vegyebontás alá ezen keservizet Bélteki és Pataky velettek 's az utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas keserélegből . . .	104,00.
Szikkhalvagból . . .	1,60.
Szénsavas keserélegből . . .	2,80.
„ mészélegből . . .	1,70.
Timföldből . . .	0,60.
Vonatanyagból . . .	0,40.

összesen 111,10. szemert.

Szénsavból néhány köb hüvelyket.

E' vegyebontás után az övesi keservizet a' *sedliczi* keserviz testvére és pótszere gyanánt kell tekintenünk, mellyben a' keserűsö szinte épen annyi (104 szemernyi), *Naumann* szerint, a' többi alkatrészek pedig mind két vízben nagyon alárendelt jelentőségűek.

Az övesi keserű vízhez hasonló van még Kolozsmegyében *Novajon*.

5. A' türri keservizek.

Erdélyben Tür helység határán, melly az oláh püspök birtokaihoz tartozik, fakadnak ezen eddigelé feledékenység homályában sinylődött, de a' mellett minden hasonnemű vizeinknél előbbvaló keserűvizek. Valóban megfoghatatlan, hogy legjelesebb, európai hírre érdemes ásványvizeink némellyike miként maradhat olly sokáig észrevétlenül 's használatlanul még a' jelen tudományos és felette vizsga szemű, 's e' mellett nyereszkesedési kórságban sinylődő század előtt is, és még különösebb, hogy ezen kitűnő ásványvizeink némellyike — millyen a' szóban is — népszerűleg használtatik, de a' mellett az irodalom mezején még soha senki által szóba nem hozatott. Én történetesen jutottam ezen keserviz létezésének tudomásához. Egy üzleti lobban szenvedő hevesmegyei betegemnek t. i. ürülések eszközlése végett püllnai vizet rendeltem, mire ő megjegyzé hogy odahaza, valahányszor szorulásban szenved, 1—2 pohár türri vizet iszik, mellyel Erdélyben nősült sógora szokta az egész családot ellátni, 's melly Erdélyben nagyon kapós, sőt Magyarhon Erdélyvel szomszéd megyéibe, nevezetesen pedig Nagy-Váradra is elég nagy mennyiségben hordatik. Ez

főizgalá kíváncsiságomat és tudvágyamat — szénégetőnek tőken a' szeme — de hogy is ne, miután egy pár év óta elhatározám, a' gyógygyakorlattól felmaradó időmet honunk annyira elhanyagolt hydrologiájának szentelni; ennél fogva megkérém érdeklött beteget, lenne szíves számomra néhány üveg tūri vizet hozatni, melyet nem sok idő múlva megkapván, örömmel és bámulattal teltem el e' jeles keservíz vizsgálatánál.

Két rendbeli víznek jutottam pedig az érintett betegem által birtokába.

Az egyik, melyből háromannyi mennyiségűt kaptam, mint a' másiktól, űly jól bedugaszolt üvegekben jutott hozzám, melyekben a' borszéki savanyú víz küldöztetik szét. Ezen víz szinte- len és tiszta, szagtalan, élénk keserű ízű volt, 's nagy mennyiségű barnás pelyhet, jegeczes üledéket képezett az üveg fenekén, mely azonban a' legkisebb rázásra fölemelkedett.

A' másik víz ellenben tiszta, de száma-sárga színű volt, fölnyittatván pedig az üveg, élénk kénköneg szag tolt ki belőle, mintha csak parádi kénes savanyú vizet bontottam volna fel; a' pelyhes szálladék ez üvegben is szintolly nagy mennyiségű 's olly alakú volt mint amazokban, de korom fekete színű; a' legkisebb rázásra ezen koromfekete pelyhek is felemelkedtek, ismét csak hamar leülepedendők. Ezen üvegben egy régi, félig penészesnek lát- szó parafadugó is uszkált, mellynél fogva nagyon valószínű, hogy ezen életműves test által elbődézett szétbomlásnak köszöni eredetét a' kőnkénegszesz, a' víz sárga 's a' lecsapódott jegeczek fekete színe; mert annyi bizonyos, hogy a' keservizek életműves anya- gok hozzájárulása által könnyen szétbomlanak.

Az első rendbeli, életműves szétbontásban nem részesült keservíz vegybontásának eredménye következő, egy polgári font- ban t. i. találtatott:

Kénsavas szikélegből . .	120,60.
„ keserélegből . .	20,00.
Szikhalvagból . .	10,20.
Szénsavas keserélegből . .	2,40.
„ mészélegből . .	1,10.
Vonatanyagból . .	0,50.

összesen 164,80. szemer.

Ezen vegybontás szerint, bár a' kénsavas sók mennyisége nem épen olly nagy a' tñri vízben, mint a' püllnaiban, azt mind-azáltal ez utolsónak tökéletes pótszere gyanánt elfogadhatjuk; 's adja az ég, hogy ezen minden keservizeink között legnagyobb mennyiségű kénsavas szikéleget tartalmazó víznek fölfedezése 's megismertetése következtében nem sokára elmondhassuk hogy: „nincs többé püllnai víz Magyararszágbán!”

VII. Első rangú timsós 's vasgáliczos vizeink.

Timsós és vasgáliczos vizeknek azon ásványvizek nevezetnek, melyekben a' timsó és vas túlnyomó mennyiségű, szénsavas égvényeket és földeket nem foglalnak magokban 's- ennél fogva a' vas is más, 's leggyakrabban 's legnagyobb mennyiségben kénsavhoz, 's ezenkül sósavhoz van kötve. — Ezen vizek jobbadán szesz-nemű létrészeket sem tartalmaznak, hanem igen gyakran vonatanyagokat, forrássavat (Quellsäure) 'stb.

Ezen vizek külföldön ritkábban fordítanak gyógyczélokra, 's nem is nagyon gyakran fordulnak elő, hazánkban ellenben elég számosak, 's bár pusztán empirice használtattak eddigelé, számtalanszor a' legfényesebb sikerű gyógyhatást külték. Főhatásuk természetesen zsongító, crösítő, sajátságosan oldozó és a' vassóknál fogva vérvegyet javító. Ugy látszik egyébiránt, hogy a' vasnak kén- és sóvali vegyületei lassabban vétetnek fel a' gyérbe, 's nem annyira erős, mint kevésbé izgékony emésztést kívánnak, mert az ellenkező esetben kiküszöböltetnek, 's ennél fogva természetesen hatás nélkül maradnak. Ezen vizek épen olly viszonyban vannak a' konyhasós vizekhez, mint a' vásas (vagy aczélvizek) a' szikélegesekhez. — E' nemű vizeink közül legnagyobb birben vannak:

1. A' parádi timsós vasgáliczos vizek.

Parádról bizvást el lehet mondani, hogy hírét nagy részben az itten létező timsós vizek bámulandó gyógyerejének köszönheti. Ezen vizek ugyanis már szinte 60 évtől fogva használtatnak fürdő gyanánt, 's a' legkétségbeejtőbb, minden gyógmódokon siker nélkül átesett betegségek szerencsés orvoslása által évről évre nagyobb számú vendégeket varázsolnak körükbe, úgy, hogy az újabban létre hozott kényelmes és diszes fürdőépületek sem fogadhatják be mindenkor a' nagy számú fürdővendégeket, kik ilyenkor kénytelenek paraszt lakházakban szállásolni. Ezen timsós vizek

Parád helységtől $\frac{1}{4}$ órányira, egy bikfaerdővel koszorúzott hegyben létező timsóbányuk aknáiban gyülekeznek össze, 's innen vezetnek sajátságos készüllet által a' lejjebb helyezett fürdőépületekbe, hol is megmelegítettén a' fürdőszobákba részint megmelegedve, részint hidegen ömlenek.

A' parádi timsós vizek természettani sajátosságai.

A' parádi timsós víz forrásai olly gazdagok, hogy a' legszárazabb nyárban sem apadnak ki; a' víz a' forrásban tiszta, de nem szintelen, hanem kissé halvány-barnás színű; szaga nincs, íze pedig kellemetlen összehúzó, téntás. Ha főzetik, barna színt ölt magára, 's szintilly színű üledéket képez; a' kádakat 's a' féhérruhákat is sárgás-barna színűvé festi. — Hőmérséklete 's aránysúlya változik némileg a' hőmérséklet 's időjárás szerint.

A' parádi timsós vizek vegytani alkatrészei.

A' parádi timsós víznek jellemző alkatrészei a' nagy mennyiségű timsós és kénsavas vasélecs, ezenkül csekély mennyiségű keserűső.

A' parádi timsós vizek gyógyjavalatai.

A' szóbani vizek körül, főleg miután *Kitaibel* 1799-ben figyelmezteté hazánk orvosait a' parádi gyógyvizekre, számos tapasztalatok tételtek, a' közel nagyobb városok, Pest, Eger, Gyöngyös, Miskolcz 'stb. orvosai, miként a' helybeli fürdőorvosok, boldogult *Prini* 's a' mostani *Erdei Pál* által. Ezen tapasztalatok szerint jótékony hatásúak a' parádi timsós vasgáliczos vizek:

1. A' legkülönneműbb 's főleg sömörös idült kútegekben.

2. A' makacs és megrögzött fekélyekben. Magamnak is volt többek között egy igen jeles esetem, melyben a' 12 évig tartó sömörös fekélyek a' legkülönneműbb 's leghösebb gyógy módok, Zittmanféle gyógy mód 'stb. által siker nélkül orvosoltatának; a' parádi timsós vizek két nyáron által történt használata által pedig tökéletesen és minden életműségei káros következmény nélkül elenyésztek.

3. Nagy gyógyerőt tanusítanak a' parádi timsós vizek a' ficzamosodások által létre jött gyöngeség, szélhűdés, sőt zsugorodás ellen; úgy hogy a' tagok tökéletesen vissza nyerik e' vizek használatára előbbi erejüket 's feszességeket.

4. Kitiűő hatásúak e' gyógyvizek zsongító erejűknél fogva a' legmakacsabb, 's minden szereknek ellenszegűlt vérzések 's egyéb folyások (profluvia) ellen, millyenek a' fehérfolyás, takár 'stb.

5. Rendkívűli hirt szerzettek magoknak ezen timsós vizek a' legmakacsabb csűzok, 's a' legkülűnfélűbb alakú kűszvényes bántalmak ellen.

6. A' gűrvélyes daganatok is eloszlattatnak ezen vizek használata által.

7. A' vízkóros lűbdaganatok, vízsűrv, sűt általános vízkór is számtalanszor elszűesztetett ezen vizek vizeztetű ereje által.

8. A' szemlobok néműlly eseteiben is sikereseknek tapasztaltattak.

9. A' hasűregi zsigerek makacs dugulásait 's daganatait és az innen credű makacs váltólázakat is képesek e' timsós vizek elszűeszteni.

10. Végre belű használatukra nem ritkán kitakarodnak a' bűlférgek.

Nevezetes és megjegyzendű ezen timsós vizekre nézve, hogy azoknak mind kűlsű, mind belű használata igen rövid idű alatt szembeszűkű hatást kűlűl, úgy hogy nem ritkán 3—4 rendbeli fűrdű képes valaműlly bajt rendkívűl megkűrnűyteni, sűt nem ritkán egészen elszűeszteni.

2. A' zoványi timsós vasgűlűczos víz.

Kraszna vármegyeiben, Zovány és Ipp helysűgeek kűzűt, amannak határán, Margittától 4 mértfűldnyire fakad a' szűbani víz, egy kellemetes síksűgot korlátozű hegy oldalában, 's már régi idűkűl fogva mind kűlsűleg, mind belűleg használatik.

A' zoványi timsós víz természettani sajátasűgai:

Ezen víz egy 9—10 űlnyi mélysűgű 's könnyen 301 akűt magában foglalű kűtban fakad, még pedig olly bűven, hogy fél óráig tartű merítés után sem csűkken mennyisűge. Innen esatorna által vezetűtik a' 20—30 űlnyre létezű űstbe és fűrdűkbe. Ezen víz egyűbíránt tiszta és szintelen, szagtalan, kissű savanyűs édesded, fanyar ízű. Hűvmérsűklete 's arányűlya nincs megghatározva.

A' zoványi timsós viz vegytani alkatrészei.

Ezen gyógyvizet tudtommal csak *Kitaibel* és *Bélteky* vetették vegytani vizsgálat alá, 's ez utolsó talált egy polgári fontban:

Kénsavas timélegből	71,11
„ keserélegből	9,09
„ vasélecsből	3,04
Keserhalvagból	0,16
Szénsavas mészélegből	12,73
Vonatanyagból	0,17

összesen 96,30 szemert.

A' külföldi ilyenmü gyógyvizek *Alexisbad*, *Bukovine* 'stb. csak silányságok a' zoványi, 's az imént tárgyalt parádi timsós vizekhez képest.

A' zoványi timsós viz gyógyjavalatai.

A' zoványi timsós viz számos kóralakokban kitünteté hatályos gyógyerejét, nevezetesen pedig:

1. Az idült zsongtalan jellemü fekélyekben, mellyek orvoslásával évekig szoktak küzdeni kórházainkban, 's utoljára is gyógyítatlanul kergetik ki a' beteget.
2. Némelly idült kútegekben, főleg a' ruh és sümörben.
3. A' csúz és köszvény különféle alakjaiban.
4. A' váltólázakban.
5. Némelly idült folyásokban, millyenek a' hasmenés, méhvérzés, takár és fehérfolyás 'stb.
6. Az imént szülöttek szemgyuladásában.
7. A' sérvek ellen is sokszor tanusította jótékony hatását.

3. Az erdőbényei timsós vasgáliczos vizek.

Az erdőbényei timsós viz Zemplén vármegyében kebelezett Erdő-Bénye határán, Tokajhoz 3 órányira jön napfényre, egy erdős, szőlős halmoktól és hegyektől környezett kellemes rónaságon. Ezen gyógyviz 1820 táján történetesen fedezettett föl az uraság által rendelt irtások alkalmával, mikor is a' cserjék között létező forrás tejedző színe, 's a' szomszéd bokrokra aggatott ruhákra figyelmet gerjesztének. Minek következtében vizsgálódások tételvén kisült, miként a' forrást emlékezetet túlhaladó időktől

fogva használják a' nyomorék koldusok. Így történt, hogy az uraság a' forrást kitisztíttatván, vizét két rögtönzött fürdőszobába származtatá, de csakhamar emelkedvén a' fürdő híre 's a' gyógyvendégek száma évről évre szaporodván, kényelmes és nagyobb-szerű épületeket kellett létre hozni, és azóta keresettebb fürdőintézetek közé tartozik.

E' gyógyviz tudtommal csak *Tognio* tanár által vizsgáltatott meg és ígtattatott a' timsós vasgáliczos vizek rovatába.

Az erdőbényei timsós vizek gyógyjavalatai.

Az eddigelé tett tapasztalatok következtében ajánltatik az erdőbényei timsós viz a' következő kóralakok ellen u.m.

1. Az idült csúzos és köszvényes bántalmak 's ezek által létre hozott életműves változások ellen, millyenek:

2. Az izmeredségek, izületi hideg daganatok 'stb.

3. A' hüd- és nemző-életművekben sátoztott lakáros bántalmak ellen.

4. A' máj- 's egyéb hasüregi zsigerek dugulása 's daganatai.

5. Az idült kútegek és fekélyek ellen, 's kétségkívül mindazon bajokban, melyeket Parád és Lovány alatt elősoroltunk, nem fogja megtagadni jótékony hatását.

Az előadottakhoz hasonló, t. i. timsós 's vasgáliczos vizek vannak még, de gyógyczélokra, legalább úgy a' mint megérdemel-nék, nem fordítanak:

Esztergom megyében *Mogyorós és Sárisdáon*;

Máramarosban *Felső-Vissó* helység határán létező Szkvagye nevű völgyben;

Nógrád vármegyében *Rónyán*, ezt a' rimaszombatiak is meg-látogatják.

Vas vármegyében *Borostyánkőn*, egy elhagyott bánya torko-latában olly tömény, hogy gubacs forrázattal jó tentát ad. Ez főleg műipari tekintetben érdemel figyelmet.

Az itt tárgyalt 124 rendbeli ásványvizen kívül kétségtelenül többek is fognak az első rangúak méltóságára emelkedni, ha kutatásainkat szorgalmasan folytatandjuk.

F ü g g e l é k.

Miként lehetne honi ásványvizeinket netalán létező hiányaikra nézve orvos-rendőrségi tekintelben használhatóbbakká tenni.

„Erroris agnitio, est dimidia emendatio.“

A' honi ásványvizeink közül csak kissé figyelmesen szemlélődő előtt fölmerülő hiányok, melyeknek tulajdoníthatni, hogy azok eddigelé kellő használatba nem jöhettek, érdemlett hírnévre nem vergődhettek, 's a' külföldiek által csaknem egészen háttérbe szorítottak, igen számosak, 's nézetem szerint a' következőkben összpontosíthatók:

1. Honi ásványvizeink legnagyobb része, 's ezek között az ismeretes világban legnevezetesebb, leghatályosabbaknak elismeretek is, például a' czigelkai, szaplonczai 'stb., nincsenek a' vegytan jelen állásának megfelelőleg vegybontva, megvizsgálva. Tudjuk pedig, hogy az ásványvizek gyógyereje kikutatására legelső lépés a' vegybontás, melly nélkül az ismeretlen mezőre induló kezei közt nincs biztos iránytű, 's melly nélkül ha gyógykísérleteket tenni merészkedünk, a' vakon történő tapogatódzásnál fogva több kárt mint hasznót okozandunk. E' bajon segitendők, a' magyar orvosok és természetvizsgálók naggyülései, 's a' kir. magyar természettudományi társulat, bizottságokat nevezének ki ásványvizeink vizsgálatára, 's egyéb ez ügyben teendőkre nézve. Azonban csekély nézetem szerint az ásványvizek vegybontását e' bizottságok soha sem lesznek képesek végre hajtani, mert az csak egy, legfőlebb két ember feladata lehet, minélfogva a' bizottság is csak úgy járhat el a' vegybontásban, ha azt egyik vagy másik tagjára bizza. E' bizottságok tagjai azonban mind olly férfiak, kik hivatalos foglalkozásaik által nagyon meg levén terhelve, ez ügyre sok időt nem áldozhatnak, nem kívált úgy, ha a' sok időt 's finom működést igénylő vegybontások méltányosan nem díjaztatnak; minthogy pe-

dig a' jelen körülmények között sem a' természettudományi társulat, sem az orvosok 's természetvizsgálók vándor gyűlései nem képesek tetemes pénzösszegeket áldozni e' magasztos célra, a' bizottságoknak nem marad egyéb hátra, mint a' pénztelenség 's tehetetlenség zátonyán peshedni. — Miként lehetne tehát e' bajon gyökeresen segíteni? Véleményem szerint csak egyedül úgy, ha egy az ezen szaktudományos eljáráshoz szükséges kellékekkel fölkészült, még jó karban levő egyén vállalkoznék, ki akár a' kormány, akár az ország által díjaztatva, 's a' szükséges költségekkel ellátva, egész életét honunk ásványvizei vizsgálatának szentelné. Ezen egyénnek feladata volna aztán az egész hazát beutazni, ásványvizeink topographiáját a' legpontosabban leírni, 's az e' tekintetben hydrologiánkba becsúszott számos hibákat és tévelygéseket napfényre hozni, az ásványvizek helyén vagy szomszédságában gyakorló orvosok, sőt nem orvosok tapasztalatait is személyes közlekedés útján összegyűjteni és rendszeresen összeállítani, nevezetesebb gyógyforrásainkat, a' jövőben történhető hibák 's tévelygések eldöntése tekintetéből elnevezni, 's az elnevezéseket a' források szomszédságában fölláttatandó névvisező oszlopokkal biztosítani; 's végre a' legjelesebbeknek mutalkozó források vizeit a' tudomány jelen állásának megfelelő pontos vegybontás alá vetni. — Ezen egyént *országos fürdő-orvosnak* nevezhetnők. — Nézetem szerint csak ezen eljárásban találhatjuk föl Ariadne fonalát, melly bennünket a' tömkeleg bonyodalmaiból tiszta láthatárra vezérelhetne.

2. Másik lényeges hiány ásványvizeink körében, hogy csak felette kevés helyen vannak kényelmes és czélszerű fürdő- és más nemű szükséges épületek; igen számos helyen pedig olyanok, hogy azok a' legmérsékeltőbb kívánatoknak sem felelnek meg, 's ennél fogva legkevesbé sem képesek a' jobb és finomabb ízlésű embereket odavarázsolni, sőt ha velődik is oda egykor máskor valaki, az bizonyosan visszaborzad az illető fürdőhelyeken ismét leendő megjelenéstől. Példákat nem hozok föl, miután ilyenek mindenki előtt tudvák. A' legtöbb, 's ezek között a' legnevezetesebb ásványvizek szomszédságában pedig épen semmi fürdőintézet nem létezik, 's így természetesen senki által sem látogattnak és használtatnak. Hogy ez egy igen lényeges körülmény azok között, mellyeknél fogva ásványvizeink érdemlett hírnévre nem vergődhettek 's kellő használatba nem jöhettek, az semmi kétséget nem szenved. Hol út nincs, ott utas sincs, hol rossz az út, ott kevés az utas, 's bizonyára

csak a' vas-szükség által kényszerítették oda; hol pedig kényelmes az út és utazás, mint a' vaspályákon, gőzhajókon 'stb., ott zajong és hullámzik az utazók sokasága. — Az országos fürdőorvos működése e' tekintetben is a' legüdvösebb eredményeket szülhetné; mert a' földbirtokosok fölvilágosítván az iránt, milly nevezetes gyógykincs nyílik, talán különben terméketlen 's keveset jövedelmező birtokaikban, 's tudván azt is, hogy a' nagy közönség is figyelmessé tétetett az érdeklött ásványvíz gyógyhatásaira 's kívánja azt igénybe venni: bizonyosan nem vonakodnának a' kényelmes és czélszerű fürdőépületekre fordítandó költségtől.

3. Harmadik lényeges hiánya ásványvizeink 's fürdőintézeteknek az, hogy legnagyobb részről nincs fürdőorvossal ellátva. A' fürdőorvos olly nélkülözhetlen főkelléke minden fürdőintézetnek, mint a' kórházi orvos a' kórháznak. Jól mondá Tognio tanár az Orv. Társban, Máramaros vármegye ásványvizeiről értekezvén, hogy a' fürdői közönség fürdőorvos nélkül olyan, mint a' nyáj pásztor nélkül, vagy mint a' hadserög hadvezér nélkül. A' fürdőhelyeken számtalanszor orvosi útastítás nélkül, 's csak mende-monda után megjelenő betegek, kitől tudhatják meg, ha nincs fürdőorvos: hogy vajjon jó sikerrel használhatják-e, vagy pedig nyilvánvalóságos kárral az érdeklött ásványvizet és fürdőt? 's hogy mihez tartsák magokat a' gyógyvíz használata alatt? És ha a' víz használata következtében valamelly különös, 's talán a' beteget aggasztó jelenségek 's változások jönnek létre, ki nyugtathatja meg őket alaposan fürdőorvos hiányában? A' nagy közönség ki által világosíthatatik föl biztosan a' gyógyvizek erejéről, ha nincs szaktudományosan kiképzett egyén, ki hűségesen megvigyázza azok különféle betegségek elleni gyógyhatását, 's arról évenként, vagy legalább időszakonként értesítse a' közönséget? A' laikusok idétlen magasztalásai, kik rendesen minden ásványvizet és fürdőt panaceának hirdetnek, csak lévutra 's veszedelembé vezérlik a' szenvedőt, sőt még a' távol lakó 's ennél fogva az érdeklött gyógyvíz körül tapasztalatokat nem gyűjtött orvos útastítása után sem lehet, főleg a' különösségekre nézve elindulni, legalább nem olly biztosan, mint olly orvos tanácsa után, ki egész életét valamelly ásványvíznek 's fürdőnek szentelte, 's így mindenkor annak hatása kikutatásában fáradozik. Ezeknél fogva valóban a' fürdők tulajdonosainak legfontosabb teendői, 's első szükségű dolgai közé tartozik, ha az emberiség üdvét, fürdőjük virágzását, 'z e' szerint saját hasznukat is szívükön

hordozzák, ügyes fürdőorvosokról gondoskodni. A' mehádiai, orvos-rendőrségi tekintetben minden hasonmő intézeteink között legjobban rendezett fürdőben, az orvosrendőrségi szabályok 20ik pontja szerint minden fürdővendég oda utasittatik, hogy a' fürdő gyógyczélját az intézet orvosának kinyilatkoztassa, annak végeztével pedig a' fürdők hatását bejelentse. Az ily intézkedés mellett aztán rövid idő elforgása alatt ki lehet fürkészní az ásványvíz gyógyerejét, 's annak közzététele által csakhamar méltányos hírbe hozhatni azt; 's nem tarthatni attól, hogy olly betegek használnván a' gyógyvizet, kiknek az csak ártalmukra lehet, az intézet jó híre veszélyeztessék. — Csak fürdőorvosokról gondoskodjatok tehát, tisztelt birtokosak! a' rájuk fordítandó költségek bizonyára dűsan fognak kamatozni.

4. Negyedik lényeges hiánya fürdőintézeteinknek, mellynél fogva azok hírekben totemesen csökkennek, 's a' vendégek mindinkább elidegenitnek: hogy az ember nyugalma, sőt személyes bátorsága sincs e' szentnek tartandó helyeken biztosítva. Nem czélunk itten az évenként történő, megszámlálhatlan fürdőhoirányok krónikáját adni, elég szomorú, hogy a' hírlapi kürtölések által az ilyenek tudomásunkra esnek, — sokkal jobb volna azokat örök feledékenységnék adni által; hanem csak annyit mondunk, hogy míg fürdőintézeteink tivornyák, arszlázkodások, dorbézolások, szilaj betyárságok, lármás zenék színhelyei, hazardjátékok, kéjhölgyek barlangjai, nem pedig a' szenvedő emberiségre üdvöt árasztó menhelyek gyanánt tekintetnek, addig a' finomabb ízlésű mind honi, mind külföldi vendégek részvételére nem számolhatunk. A' mehádiai fürdőben egy stabilis tiszt vagy kapitány, a' fürdőorvos és egy igazgatóból álló bizottság van rendelve, a' kicsapongások meggátlására 's az egész intézet rendben tartására. A' magyar alkotmányos ember természetesen nem örömet látna katonai hatóságot hazánk fürdőintézeteiben, de ha a' megyei hatóság által szolgabíró rendeltetnék ki a' fürdői 3—4 hónapig tartó évszakban, — mi pedig nem olly rendkívüli nehéz föladat lenne, — annak bizonyára örömet hódolna, 's az által kétségkívül elejét lehetne venni ama szilaj kicsapongásoknak; 's ekként olenyésznének fürdőintézeteinknek érintett szem- és finom ízlést sértő árnyoldalai.

5. Ötödik lényeges hiánya, különösen azon gyógyvizeinknek, mellyek szétküldetnek 's honn használtatnak, abban áll, hogy ügyetlenül merítetnek, czélszerűten üvegekbe töltet-

nek, 's ezek tökéletlenül dugaszoltainak be. A' merítést illetőleg már Tognio tanár ajánlott egy igen egyszerű üvegtöltési módot és eszközt, az Orvosi Tár új folyama második félfőve (1839) 113. 's következő lapjain, t. i. az általa módosított Meissner-féle csövet, mellynél czélszerűbbet, a' töltögetést szaporábban eszközölt, már képzelni is alig lehet, de mind a' mellett ezen üvegtöltési mód és eszköz tudomra csak a' czigelkai forrásnál alkalmaztatik. A' merítésre nézve megjegyzendő még, hogy az egyszerű és kénes savanyú-vizek tavaszi és nyári hónapokban nap fölkelte előtt és szép tiszta időben, nem pedig fergeleg vagy esőzés előtt, alatt, vagy után azonnal töltessenek a' szétküldendő tiszta üvegekbe, mert csak így lehetünk biztosak a' felől, hogy veszteség nélküli ásványviz birtokába jutottunk. Mi az üvegeket illeti, melyekben honi ásványvizeink árultatnak, azokra nézve általában elmondhatjuk, hogy mind felette gyöngék 's ennélfogva ha kissé ügyesen dugaszoltainak be, a' szállítás alkalmával szétpattognak. Hogy ennek eleje vélessék, némelly gyógyvizeknél, mint például a' híros borszékinél, azon tökéletlen eljárás van divatban, hogy a' megtöltött üvegeket 24 óráig be nem dugaszolják 's így tehát csak akkor, miután már szálló létrészeinek nagyobb része — sava borsza — elillant. Ez gyönyörű expediens! a' helyett hogy jó erős üvegekre áldoznának valamieskével többet, inkább az ásványviz jelességét áldozzuk föl 's ez áldozat mellett is szétpattognak a' kissé jobban bedugaszolt, de papír-füonságú 's czélszerűtlen alakú borszéki üvegek. Végre, mi a' bedugaszolást illeti arra sem fordítatik nálunk kellő ügyelet; rendesen rossz, lyukacsos, sőt kopott parafadugaszok is használtatnak ép, tömött és ruganyos dugaszok helyett, a' szurok pedig aztán közvetlen alkalmaztatik rájuk, mely csekély koczinlásra is lepatlanván, út nyitratik az ásványviz szálékony létrészeinek. Pedig elég módunk lett volna már, a' cseh-sógoroktól ellanulni, például a' marienbadi dugaszolásmódot, mely szerint a' bedugaszolt üveg, még viasszal beeresztett vászondarabbal, vagy megnedvesített liólyaggal beborittatik, ez erősen leköttetik, 's az így ellátott üveg nyaka először a' folyószurok tömegbe, azután pedig hideg vízbe dugatik. Mindennap előttünk van jó példa, 's míg azt nem követjük, addig gyógyvizeink a' külföldiek irányában természetesen mindig a' rövidebbet fogják húzni.

6. Végre megemlíthetjük még azon gyógyvizeink használatát korlátozó körülményt, miszerint orvosi közönségünk nagyobb bí-

zodalommal viseltetik, 's egész a' schlandriánságig ragaszkodik a' külföldi orvosok által külföldi vizek körül tett 's hírlapokban kie-
 czmázott tapasztalatokhoz; mint saját gyógyvizeink körül enma-
 gunk által tett észleteinkhez. Így például, hányszor kiemeltetett 's
 tanúságos kóresetekkel behonyittatott jeles *Saarossynk* által a' czi-
 gelkai viz gümőkóros vérpökés 's idült tüdőbántalmak elleni kitű-
 nő gyógyhatása, 's mind a' mellett bizony csak a' selteri, vagy glei-
 chenbergi ásványvizeket rendelgetjük; 'valahányszor ilyenmő be-
 tegek kerülnek kezelésünk alá, noha már a' czigelkai vizet is fő-
 városunk minden ásványvizkereskedésében megkaphatjuk. Elég
 legyen egy példa százak helyett. Igaz ugyan, hogy e' tekintetben
 nem orvos közönségünk rovására is jó adagot róhatunk fel, melly
 mint minden egyébben, úgy az ásványvizekben is inkább kapkod
 a' külföldi után, 's hajlandó nagyobb gyógygyert tulajdonítani a'
 messziről került ásványviznek, mint annak, melly talán a' szom-
 széd falu határán kapható, sőt talán némelly magát igen miveltnek
 képzelő egyéniség nem is tartja nobel dolognak 's magas szemé-
 lyéhez illőnek valami höní 's a' jelenleg divatozó szólásmód szerint
 védegyleti ásványvizet használni; de mind a' mellett is tekintélyes
 orvosaink erélyes föllépése sokat kieszközölhetne e' balfogalom és
 vélemény irányában.

Ezek szerint azt hiszem, eléggé kimeritettém azon hiányo-
 kat, mellyek eltávolítása által höní ásványvizeink terjedelmesebb
 használatban részesülhelnének.

Honl ásványvizeink irodalma.

Gyógyvizeinket szakértőleg tárgyaló magyar nyelven írt munkák, időrendszerint.

1631. *Scholtz Jeremiás*, A' soproni birodalomban lévő Balffi feredő mérsékletes állapotja, természetének, munkalódó erejének és használatosságának magyarázó megírása. Csepreg 4.
1783. *La Lanque János*, A' magyarországi orvosvizekről és a' betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól. N. Károlyban.
1787. *Gr. Gvadányi József cs. kir. generalis*, A' Pöstényi fürödés, a' melyet az ottan történt mulatságos dolgokkal élő magyar nyelven versekben foglalt.
1795. *Babocsai József*, Boldog Zala vármegye! Keszthelyi hévízeiről méltán nevezetel így. Sopronban.
1800. *Nyulás Ferencz*, Az erdélyi orvosvizek bontásáról. Kolozsvárott.
1801. *Kitaibel Pál*, Elő tudósítás a' bártfai ásványos vizről. Kassán.
1802. *Kitaibel Pál*, Rövid tudósítás a' szalatnyai bor- (sóssavanyú) vizről. Pesten.
1818. *Pósa Gábor*, Tudósítás a' daruvári és lipiki fürdőkéről. Bécs.
1818. *Gr. Dessewffy József*, Bártfai levelek. Sáros-Patakon.
1829. *Marikowszky György*, A' nagy-röczei orvos vizeknek elbontásáról, orvosi erejéről és használatáról. Rozsuyón.
1836. *Ötvös Ágoston*, Orvosi értekezés Erdélyország gyógyvizeiről. Budán.
1837. *Miskolczi Károly*, Balaton Füred, mint savanyú viz. Veszprém.
1838. *Zilchert Robert*, Szliács. Iria orvosok és betegek számára. Pesten.
1839. *Fejes Mihály*, Az egri fürdők orvosi 's helyleirási tekintetben. Egerben.

1841. *Cseresnyés Sándor*, Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyós, hideg forrásokról. Pápán.
1841. *Tognio Lajos*, Fölszólítás magyar és erdélyország orvosaihoz 's természetvizsgáloíhoz.
1843. *Tognio Lajos*, Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről. Pesten.
1843. *Deutsch F. J.*, Buziás, a' magyar orvosok és természetvizsgálók 4-ik nagygyűlésének emlékéül. Temesvár.
1843. *Edri Illés L.*, A' budai hévvizek, különösen a' császárfürdő 's gyógyintézelei. Pesten.
1844. *Lugosi Fodor András*, A' mehádiai Hercules fürdők. Kolozsvárt.
1846. *Saarossy József*, Zigelka ásványos vize, természettani 's orvosi tekintetben. Eperjesen.

Idegen nyelvű kizárólag gyógyvizeinket tárgyaló munkák.

1549. *Georg. Wernhero*, Hypomnemation de admirandis Hungariae aquis. Basilicae; folio. Viennae 1551. 4.
1580. *Th. Jordanus Clausoburgus*, Commentariolus de aquis medicatis Moraviae. Francofurti.
1631. *Jeremias Scholoz*, Descriptio thermarum Wolffsensium, ad Sempronium, quae ignis beneficio calefunt. Csepreg.
1635. *J. Petrycy*, O wodach w Dwabaku, w Krakowie.
1636. *J. Petricus*, De rusbachiensibus, et leukoviensibus thermis in Scepusio.
1721. *Laur. Stocker*, Thermographia budensis et scrutinium physico-medicum aquar. mineralium Budae scaturientium. Augustae Vindelic. et Graecii. Editio 2-a Budae 1729.
1726. *A. Hermann*, De thermis trenohiniensibus commentariolus historico-physico-medicus. Lipsiae.
1737. *Paschalis Caryophyllus*, De thermis herculanis, nuper in Dacia detectis. Dissertatio Epistolaris. Viennae. Editio altera cum Iconibus 1793. Mantuae, 1743. Trajani ad Rhenum.
1738. *J. A. Farlani*, Examen physico-medicum de thermis rakiensisibus. Sempronii.
1739. *Paschalis Caryophyllus*, De usu et praestantia thermarum Herculanarum, quae nuper in Dacia Trajani deductae sunt. Dissertatio Epistolaris altera. Mantuae.
1745. *J. J. Torkos*, Schediasma de thermis pöstényensibus. Posonii.

1746. *J. J. Torkos*, Thermae Almásienses, quoad earum situm, aspectum, contenta, virtutes, et proprietates etc. descriptae. Posonii.
1748. *Joan. Lissovinyi*, Scrutinium physico-medicum aquarum Szlubnensium. Tyrnaviae.
1752. *Thermophyllus Moravus*, Succincta narratio de origine et usu thermarum Teplicensium prope regiam civitatem Trenchiniam e vetusto codice Thomae Jordani de Clausenburg 1580 idiomate moravico impresso desumpta et latinitate donata. Olomucii.
1753. *A. C. Wotta*, Examen physico-medicum Thermarum Silenensium, cum icona pagi. Viennae.
1755. *Thermophyllus Moravus*, Kurtzer Bericht von Ursprung und Gebrauch des weltberühmten Teplitzer, oder Trentschiner Bades, in Königreich Ungarn. Olmütz.
1763. *Ign. Wetsch*, Examen chemico-medicum, aquae acidulae Pinkensfeldensis. Vindobonae.
1764. *H. Mayer*, Examen thermographicum mineralis balnei aurei Rudnokiensis, vulgo Goldbad, situati in territorio praepositurae Jasoviensis, Cassoviae.
1766. *S. Domby*, Relatio de mineralibus Comit. Borsodiensis aquis, facta ad Exceles. Cons. Reg. Locumt, 1763. Viennae 4-o.
1766. *P. Adami Pannoni*, Hydrographia Comitatus Trenchinensis. Viennae.
1768. *D. Wipacher*, De thermis Ribariensibus in Hungaria, liber singularis. Lipsiae.
1772. *A. Konrad*, Kurzer Unterricht von den Wirkungen, und nützliche Gebräuche des Wolffser Bades. Oedenburg.
1772. *Fr. Xav. Diell*, Disert, Inaug. medico-chemica de Imperii austriaci aquis medicatis. Viennae.
1773. *Wagner Lucas*, Dissertatio medica de aquis medicatis M. Transylvaniae. Viennae.
1773. *H. J. N. Kranz*, Analyses thermarum Herculanarum Daciae Trajani. Viennae.
1774. *A. F. Kiesewetter*, Das hochgräflich Mészházysche nächst Trenchin im Königreiche Ungarn gelegene Töplitzer Bad Brünn.
1776. *J. M. Stadler*, Versuche über die uralten römischen Hercules-Bäder. Wien.
1777. *Sam. Gömöry*, De aqua soteria S. Ladislacensi, Diss. Inaug. Tyrnaviae.

1777. *S. Halvani*, Thermae Varadienses examini physico et medico subjectae. Viennae.
1777. *H. Joan. Kranz*, Gesundbrunnen der oesterreichischen Monarchie. Wien 4o.
1778. *S. Benkö*, Tentamen aquae acidularis Ranzkensis in incl. Comitatu Abaujváriensi sitae, theoretico-practicum. Kassoviae.
1778. *S. Hambach*, Notitia indolis et usus medici scaturiginum Ruszbachensium. Posenii.
1779. *Vincentius Taude*, Synopsis fontium Austriae, Diss. inaug. Viennae.
1780. *D. N. S.*, Kurzer Unterricht von dem Füreder Sauerling, welcher in dem Wespzprimer Comitatz im Königreiche Ungarn sich befindet. Wien.
1781. *J. M. Oesterreicher*, Analyses aquarum Badensium praemissa methodo cl. prof. Winterl. Budae.
1786. *L. Payer*, Modicum medicum, seu Thermarum in Comit. Varasdinensi etc. descriptio.
1787. *Alex. Arátschy's* (Rácz Sámuel), Anmerkungen über den Füreder Sauerbrunnen. Pest.
1788. *Alex. Arátschy's* (Rácz Samuel), Beschreibung des Füreder Sauerbrunnens. Pest.
1892. *Jos. Barbenus*, Chemische Untersuchung einiger merkwürdigen Mineralwässer der Háromszék in Siebenbürgen, Hermannstadt.
1793. *M. Neustädter*, Über den Gebrauch des Borszéker Sauerbrunnens.
1793. *Mich. Neustädter*, Über den Gebrauch des Homorod Sauerbrunnens.
1793. *N. N.*, Nachricht an das Publicum, von den St. Georger Schwefelbade. Pressburg.
1793. *Z. Th. Huszti*, Prüfung der Nachricht an das Publicum von dem St.-Georger Schwefelbade. Pressburg.
1793. *A. Kélin*, Analysis aquae thermarum novarum Rajeczensium, cum brevi earundem descriptione topographica, et tabula aerea. Viennae.
1793. *A. Kélin*, Über die neu entdeckten warmen Bäder zu Rajecz. Wien.
1797. *Seidler*, Beschreibung des Trenchiner warmen, und Gesund-Bades. Wien.

1799. *St. Józsa*, Scrutinium aquarum mineralium in possessionibus Sindler et Lipócz inc. Comitatus Sárosiensi ingremiatis existentium. Cassoviae.
1801. *P. Kitaibel*, Vorläufige Nachricht über das Bartfelder Mineralwasser. Kaschau.
1802. *P. Kitaibel*, Nachricht über das Szalatnyaer Mineralwasser. Pest.
1802. *Kroczkiewicz*, Physische Beschreibung des neulublauer salinisch-eisenhaltigen Mineral Sauerbrunnens.
1804. *V. Z. Denhoffer*, Succincta notitia virtutum et usus medici aquae solotriae Budae ad thermas caesareas recens inventae. Budae.
1804. De aqua soteria thermarum Budensium quae Caesareae dicuntur, diss. commis. med. per Exc. Cons. R. L. Hung. delegatae. Budae.
1807. *Johann Wurms*, Anleitung zum Gebrauch der Mineralwässer und Bäder, mit besonderer Hinsicht auf das Füreder Mineralwasser und Bad, Pressburg.
1808. *P. Kitaibel*, Thermarum Sztubnonsium examen, Neosolji.
1811. *Gergelyfi*, De aquis et thermis mineralibus Terrae siculorum Transylvaniae. Cibinii.
1813. *J. Brehm*, Vorläufiger Unterricht den innerlichen und äusserlichen Gebrauch des Tatzmandorfer Mineralwassers betreffend. Steinamanger.
1814. *Math. Petrovich*, Eigenschaften des Füreder Mineralwassers in Ungarn. Ofen.
1814. *Jos. Shitisch*, Physic. und Beschreibung des Stubiczzer Bades. Agram.
1814. *Gergelyfi*, Analyses aquarum mineralium Transylvaniae. Claudiopoli.
1814. *Marikovszky*, Physical-med. analistische Beschreibung aller Mineralquellen des löblichen Gömörer un Klein-Honthor Comitats. Leutschau.
1817. *Jos. Wachter*, Abhandlung über den Gebrauch der vorzüglichsten Bäder und Trinkwässer. Wien.
1817. *Joh. Csaplevich*, Beschreibung des Bartfelder Bades. Wien.
1817. *Weissenbach*, Andenken an Trenchin, oder Abhadlung über das Trenchiner Bad. Brünn.
1818. *Prochaszka*, Einige Nachrichten und Bemerkungen, über die warmen Bäder in Piestyán. Wien.

1818. *Sig. Béltéky*, Conspectus systematico-practicus aquarum mineralium M. P. Transylvaniae indigenarum. Vindobonae.
1820. *Sam. Pataky*, Descriptio physico-chemica aquarum mineralium M. P. Transylvaniae. Jussu Exc. R. Gubernii Pestini.
1821. *N. N.* Die besuchtesten Badeörter und Gesundbrunnen des oesterreichischen Kaiserthums. Brlnn.
1821. *L. Tomházy*, Abhandlung über das berühmte Piestyáner Bad. Presburg.
1821. *E. V. Wallich*, Über die Bäder in Klein-Pöstöny, oder Pöstyén auch Piestyán in Neutraer Comitae des Königreichs Ungarn. Wien.
1822. *Jos. Steindl*, Thermae Constantinianae. Das Kaiser Constantinische Bad im Königreiche Croatien. Agram.
1822. *Fr. Mittermayer*, Beschreibung des in Eisenburger Comitatzu Sulz (Sóskut) befindlichen und chemisch untersuchten Mineralwassers. Steinamanger.
1825. Die Heilquelle von Borszék, nach eigenen Erfahrungen in Kürtze beschrieben, von einem practischen Artzte. Pest.
1826. *A. Karl*, Die Schwäfelquellen zu Töpliez nächst Trenchin in Königreiche Ungarn. Pressburg.
1826. *M. Handk*, Diss. inaug. chemico-medica sistens analysim trium fontium de Beél, in Apátfalva Com. Borsodiensi prurumpentium. Pestini.
1827. *Ch. A. Zipser*, Der Badegast zu Sliács, in Nieder-ungarn. Ofen.
1827. *Mich. Kunitsch*, Historisch topographische Beschreibung des Warasdiener Töpliezzer Schwefelbades in Königreiche^e Croatien. Warasdin.
1827. *Mich. Kunitsch*, Historisch topographische Beschreibung des Mineralbades Topuszkó in Croatien. Carlstadt.
1827. *N. N.*, Beschreibung der neu errichteten Eisenbad-Anstalt zu Pest in der Sommergasse. Pest.
1828. *N. N.*, Über die Wirksamkeit und den richtigen Gebrauch des eisenhälligen Mineralwassers in dem Eisenbad zu Pesth in der Sommergasse. Pest.
1829. *P. Kitaibel*, Hydrographia Hungariae. Edidit Joh. Schuster. Pestini.
1830. *N. N.*, Kurze Beschreibung der Eisenbacher Mineralquelle. Schemnicz.

1830. *Patkovich*, Die Heilquellen von Harkány kurz dargestellt. Fünfkirchen.
1831. *J. G. Schwartzott*, Die Hercules Bäder bei Mehadia, ein monographischer Versuch. Wien.
1832. *Fr. Xav. Linzbauer*, Diss. inaug. Exhibens conspectum thermarum Budensium. Budae.
1832. és 1841. *E. Orann*, Physicalisch-medicinische Darstellung der bekannten Heilquellen der vorzüglichsten Länder Europa. Berlin.
1833. *S. A. Stoltz*, De aquis sulfureis Hungariae. Diss. inaug. Pestini.
1833. *E. M. Prányi*, Medicinisch topographische Abhandlung des Kurortes Parádsammit mit seinen Schwefel-Eisen- und Alaunwässern. Pest.
1834. *D. Wagner*, Die Heilquellen von Szliacs in Ungarn, in physikalisch-chemischer Beziehung untersucht. Pesth.
1834. *Fr. Hoffer*, Verhaltensregeln bei dem Trink- und Badegebrauche des Tatzmandorffer Mineralwassers. Günz.
1834. *L. Zedlicz*, Balneographisches, statistisch-historisches Hand- und Wörterbuch. Leipzig.
1834. *N. N.*, Die Mineralbäder, Gesundbrunnen und Heilquellen des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und Siebenbürgen. Kaschau.
1834. *Leop. Fleckles*, Der ärztliche Wegweiser nach den vorzüglichsten Heilquellen und Gesundbrunnen des oesterreichischen Kaiserstaates. Wien.
1834. *M. Macher*, Die den Graenzen der Steiermark nahen Heilwässer in Ungarn, Croatien, und Illyrien. Graetz.
1835. *Schwimmer*, der nützliche Rathgeber für Curgäste im Kaiserbade. Pesth.
1836. *Maur. Ettinger*, De thermis Pöstényensibus. Diss. inaug. med. the. Viennae.
1836. *H. J. v. Vering*, Eingenthümliche Heilkraft verschiedener Mineralquellen. Wien.
1836. *Cornet Raimundus*, Dissert. inaug. De aquis salinis ferratis Imperii Austriae. Viennae.
1836. *Leop. Beer*, Les Bains sulfureux de Trentschin. Günz.
1837. *C. L. Sigmund*, Füred's Mineralquellen und der Plattensee. Pest.

1837. *S. Rosenberg*, *Aquae soteriae Daruvarienses*. Diss. inaug. Pesthini.
1837. *F. E. Scherer*, *Die Heissen-quellen und Bäder in Pöstény*. Leiptzig.
1837. *Fr. Xav. Linzbauer*, *Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen*. Pest.
1837. *N. N.*, *Die berühmtesten u. besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkräfte und Gebrauchsweise*. Wien.
1838. *Marschal*, *Die Heilquellen von Pöstény*. Ofen.
1838. *Th. Kratochwila*, *Kurze Abhandlung über das Baden, und dessen Nutzen, besonders über die Heilquellen in Töpliz bei Trentschin in Königreich Ungarn*. Presburg.
1838. *Al. Fessleráczy*, *Kurtze Abhandlung über das Zsélyeer Stahlwasser*. Presburg.
1839. *Leop. Beer*, *Die Trentschinger Bäder, oder die Schwefelquelle zu Teplicz nächst Trentschin*. Presburg.
1839. *Jos. Cal. Schlosser*, *Die Heilquellen zu Teplicz nächst Warasdin in Therapeutischer Beziehung*. Agram.
1839. *St. Ed. Kéler*, *Diss. Inaug. de aqua minerali l. r. Civ. Bartfa*. Viennae.
1839. *Jos. Dorner*, *Das Banát in topographisch-naturhistorischer Beziehung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbäder nächst Mehádía und ihren Umgebungen*. Pressburg.
1839. *J. Fr. Simon*, *Die Heilquellen Europas, mit vorzüglicher Berücksichtigung ihrer chemischen Zusammensetzung*. Berlin.
1840. *A. Zsigmondi*, *Synopsis fontium medicatorum Hungariae praecipuorum respectu physico-chemico*. Vindobonae.
1840. *J. C. Nagy*, *Thermae Búdösköenses*. Diss. inaug. Vindobonae.
1841. *A. Schöpf*, *Die Heilquellen von Szliács in Ungarn, in ihren eigenthümlich ausgezeichneten Wirkungen*. Pest.
1842. *Samuel Szuchi*, *De aquis Szliaczensibus*. Diss. inaug. Pestini.
1842. *C. Emresz*, *Diss. inaug. chemica, exhibens analyses praecipuorum fontium medicatorum Hungariae*. Viennae.
1842. *David Szűsz*, *Aquae minerales Comitatus Trenchiniensis*, Diss. inaug. Pestini.
1843. és 1845. *E. J. Koch*, *Die Mineralquellen des gesammten oesterreichischen Kaiserstaates, in topogr. hist. phys. chem. und therapeutischer Beziehung*. Wien.

1843. *L. V. Pántocsek*, Aquae minerales Alsó Sebesienses. Pestini.
 1843. *König*, Die Mineralquellen von Borszék in Siebenbürgen Kronstadt.
 1845. *A. Vetter*, Theoretisch-practisches Handbuch der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre. Berlin.
 1847. *J. V. Fischhoff*, Szliács, das Pymont Ungarns, wie es wirkt, und wie es angewendet worden soll. Pesth.

Gyógyvizeinket mellesleg tárgyaló történetani, földrajzi, statistikai, utazási 's másnemű nevezetes munkák.

1696. *Broown Edward*, Naauw keurige en Gedenkwaardige Reysen, door Nederland, Duytsland, Hongariën etc. Amsterdam.
 1700. *Jac. Tollius*, Epistolae itinerariae, Cura et studio Henrici Chr. Henini. Amstelodam.
 1723. *Math. Bél*, Hungariae antiquae et novae prodromus.
 1726. *A. T. Comes Marsigli*, Danubius pannonico mysicus. Observationibus geographicis, historicis, physicis perlustratus, et in 6 tomos digestus. Hagae Comitum et Amstelodami.
 1742. *Math. Bél*, Notitia Hungariae novae. Viennae.
 1750. *Mich. Bombardi*, Topographia magni regni Hungariae. Edidit Emericus Comes a Csáky de Keresztzeg. Viennae.
 1753. *Math. Bél*, Compendium geographicum Hungariae. Posonii.
 1780. *C. G. Windisch*, Geographie des Königreich Ungarn, Pressburg.
 1791. *Nichtel*, Mineralogische Bemerkungen von den Karpathen. Wien.
 1797. *Townsen Robert*, Travels in Hungary with a short account of Vienna in the Year 1793. London 4.
 1803. *S. Bredetzky*, Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Wien.
 1805. *Demians*, Darstellung der oest. Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Wien.
 1818. *F. S. Beudant*, Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l. année 1818. Paris.
 1819. *Richard Bright*, Remarks upon the bills of Badacson, Szigliget etc. in Hungary. London.
 1821. *J. Csaplovics*, Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. Wien.

1825. *Szepesházy's und Thiele's Merkwürdigkeiten des K. Ungarn.* Kaschau.
1825. *Beudant T. S.*, Mineralogische und geognostische Reise durch Ungarn im Jahre 1818. Deutsch bearbeitet von C. Th. Kleinschrod. Leipzig.
1827. *Szepesházy's und Thiele's neuester Wegweiser durch das K. Ungarn.* Kaschau.
1829. *J. Csaplovics*, Gemälde von Ungarn. Pesth.
1839. *Ign. Cselko*, Rudimentum physiographiae Comitatus Trenchiniensis. Pestini.
- 1837—40. *Fényes Elek*, Magyarország mostani állapota geographiai és statistikai tekintetben. Pesten.

Magyar folyóiratok, mellyek ásványvizeink némelyikét tudományosan tárgyalák.

Tudományos gyűjtemény.

Felsőmagyarországi Minerva.

Athenaeum.

Társalkodó.

A' magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűléseinek munkálatai. 6 köt.

Orvosi Tár, melly legdúsabb e' tekintetben.

Német folyóiratok, mellyek ásványvizeinkről néha néha tudományosan értekeztek.

Nitsch's Zeitschrift von u. für Ungarn.

Hesperus.

Schedius, Zeitschrift.

Windisch, ung. Magazin.

Lübeck's patriotisches Wochenblatt.

Lübeck's ungar. Miscellen.

Wiener-Zeitung.

Pesther Tageblatt.

Pressburger-Unterhaltungs-Blatt.

Neues Archiv für Geschichte, Literatur und Kunst.

Brandes Archiv.

Geiger's Magazin für Pharmacie.

Buchners Repertorium für Pharmacie.

Baumgartners Zeitschrift für Physik.

Beers Gesundheits-Zeitung.

Oesterreichisch-medicinische Wochenschrift.

Medicinische Jahrbücher des oesterreichischen Kaiserstaates.

TARTALOM.

	Láp.		Láp.
Bevezetés	1	2. Bajnóczi	70
I. A' két magyar haza lan- gyos és hévvizei	5	f) Meszes hévvizek	—
a) Vegyileg közönyös hévvizek	—	1. Szklenői	—
1. Daruvári	6	2. Ruszbachi vizek	72
2. Stubiczai	9	II. A' két magyarhon hi- deg gyógyvizei	75
3. Krapinai	11	a) Kénecs hideg gyógy- vizek	—
4. Szutinkai	12	1. Büdöskői	—
5. Egri vizek	—	2. Farkasdi v. Balfi	77
b) Kénecs langyos és hév- vizek	14	3. Málnási	78
1. Toplikai	15	4. Sombori	79
2. Mehádiai	18	5. Szobránczi	80
3. Harkányi	24	6. Joodi	81
4. Trencsini tepliczi	28	7. Sibói	82
5. Pöstényi	33	8. Szombatfalvi	83
6. Kaplathi	39	9. Disznópataki	84
7. N. Váradi	—	10. Hosszúmezői	85
8. Alsó Vácza	42	11. Parádi	—
9. Magyarádi	43	12. Királyfalvai	88
10. Lajta-Pordányi	—	13. Szinye-Lipóczi és Sárniki	90
11. Gyügyi vizek	45	14. Gyügyi 's Szántói	91
c) Vasas langyos és hév- vizek	46	15. Brusznói	92
1. Szliácsi	—	16. Ajnácskői kénecs vizek	93
2. Vichnyei	52	b) Konyhasós hideg gyógyvizek	94
3. Topuszkói	53	1. Felső bajomi	95
4. Lucskii	55	2. Alsó sebesi	96
5. Rajeczi	56	3. Polkorai	98
6. Algyógyi	57	4. Szlatinai	99
7. Monyásza	58	5. Királymezői	100
d) Égvényes hévvizek	59	6. Felső nyiresházi	—
1. Lippiki	—	7. Sávári	—
2. Budai	62	8. Barandai konyhasós vizek	—
3. Kis-Kaláni	66	III. IV. Savanyú és nasas vizek	102
e) Kénsavas sókat tartal- mazó hévvizek	67	a) Első rangú kevés sós	
1. Háj Stubnyai	—		

	Lap.
és földes létrészeket tartalmazó savanyú vi- zeink	104
1. Buziási	—
2. Parádi	106
3. Újlublói	108
4. Kabolapolyánai	110
b) Kénsavas sókat tartal- mazó vasas savanyú vizek	111
1. Balaton Füredi	111
2. Ugodi	115
c) Konyhasós vasas sa- vanyú vizek	117
1. Sós-kúti	117
2. Szulini	119
3. Baczuchi, vámosfalusi kalinkai, klokocsi	121
4. Jamniczai	123
5. Szentgyörgyi	123
6. Bikszádi, Újváros, Turvékony, Gorbónác	124
7. Ferenczvölgyi	125
8. Borsai	127
9. Gloodi	128
10. Közép vissói	129
11. Luhyi	130
12. Solyvai	—
13. Nelipinai, paszikai és nagybisztrai vizek	131
d) Égvényes vasas sava- nyú vizek	132
1. Bártfai	132
2. Hosszúréti	134
3. Tarcsai	—
4. Szalatnyai	136
5. N. Szálóki	138
6. Ránki és Herleini	139
7. Kobóldi N. Hőtleini	140
8. Pecsényédi	141
9. Borszéki	142

	Lap.
10. Dombhádi	144
11. Bodoki	145
12. Szentgyörgyi	146
13. Jakabfalvi	147
14. Suliguli	148
15. Szaploneczai	149
16. Viski	151
17. Batizai	153
18. Boeskő-Rahói	154
19. Kvasznai	—
20. Borkúti	—
V. Égvényes hideg gyógy- vizek	156
1. Czigelkai	157
2. Dubovai	158
3. Niklovai	—
4. Radomai	—
5. Fertő tava	159
6. Paličs tava	160
IV. Keserű vizek	—
1. Esztergomi	162
2. Kis-Tagyosi	164
3. Nagy-Harsányi	—
4. Biai	—
5. Csíki	—
6. Ivándai	—
7. Laszinai	164
8. Kis-Czégi	165
9. Ölvesi	—
10. Novaji	—
11. Türi vizek	166
VII. Timsós vasgáliczos vizek	169
1. Parádi	—
2. Zoványi	171
3. Erdő-bényei	172
4. Mogyorósi	—
5. Sárissápi	—
6. Felső-Vissói	—
7. Rónyai	—
8. Borostyánkői	—

Függelék.

Miként lehetne ásványvizeinket notalán létező hiánya- ikra nézve használhatókká tenni	179
Irodalom.	180

Emil = Jaroslava, (Fatzmannsdorf)
Aunt

Na & J. Cigelka, Lippik.